

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Únor 1948 v prezidentské kanceláři

(February 1948 in the Presidential Office)

Vypracovala: Jana Trpišovská

Praha 2011

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala v první řadě panu prof. PhDr. Janu Rychlíkovi, DrSc. za jeho odborné vedení při vypracovávání této práce i za pomoc se získáním jinak nepřístupných pramenů. Můj dík dále patří mému konzultantovi panu PhDr. Michalu Pehrovi, Ph.D. za laskavou pomoc s konkrétními problémy a archiváři Archivu Kanceláře prezidenta republiky panu PhDr. Jakubu Doležalovi za všestranné rady a podněty poskytované nad rámec jeho pracovních povinností. Svému příteli děkuji za pomoc s úpravou práce do konečné podoby.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. května 2011

Jana Trpišovská

*„Vítězný únor“ není v podstatě nic jiného než promyšlená akce k
dovršení moci jedné strany, strany komunistů, a serie a zřetězení
kardinálních chyb a nedostatků na straně druhé, na straně demokratů.*

JUDr. František Škarvan

Abstrakt

Úkolem této práce není znovu zmapovat průběh událostí února roku 1948, ale zaměřit se na úlohu, kterou v celém mocenském zápase hrála Kancelář prezidenta republiky a prezident Edvard Beneš samotný - jaké pravomoci měl a jakých pák mohl použít k vyřešení nastalé vládní krize. Po stručném úvodu do situace, pro který je nutné se vrátit do doby po skončení druhé světové války, si představíme prezidentskou kancelář s jejími odbory i osoby, které v ní pracovaly a později o únorových událostech vydaly svědectví. Jedná se v první řadě o prezidenta kancléře Jaromíra Smutného, který krátký čas sloužil i Klementu Gottwaldovi a poté se mu podařilo uprchnout do zahraničí.

Jejich svědectví bude porovnáno s dostupným svědectvím dalších osobností politického života té doby. Své vzpomínky sepsali národní socialisté Hubert Ripka, Prokop Drtina a Ota Hora, deník si v té době psal komunista Bedřich Rattinger, z Kanceláře prezidenta republiky podali svědectví Jaromír Smutný, Miroslav Jirásek a František Škarvan, z dalších politických osobností stojí za zmínku i velvyslanec Eduard Táborský, švédská přítelkyně manželů Benešových Amelie Posse-Brázdová či novinář Ferdinand Peroutka.

Z archivních materiálů bude využito písemností z prezidentského osobního archivu, zpravodajství Československé tiskové kanceláře, bezpečnostních materiálů, dokumentů k vládní krizi z Archivu Kanceláře prezidenta republiky a spisů z fondu Klement Gottwald, který je uložen v Národním archivu. Pro pochopení celkové situace jsou důležité i souborné práce Karla Kaplana a Václava Vebera.

Klíčová slova

Únor 1948, Kancelář prezidenta republiky, demise, politická krize, komunistický převrat, Československo, Edvard Beneš.

Abstract

The aim of this thesis is not to describe again what happened in Czechoslovakia in February 1948, but to present the role of the Presidential office in that political crisis and the role of president Edvard Beneš himself - how much power he had and what could he really do to solve the crisis of that time. After the short introduction to the situation, which led us to the end of the Second World War, follows the presentation of the Presidential office with its departments and employees, who worked there and later published their memories about February 1948. The most important was the presidential chancellor Jaromír Smutný, who worked for a short time for the next president Klement Gottwald as well, and after that he escaped abroad.

Their memoirs will be compared with the memoirs of other political icons of that time. Memories wrote national socialists Huber Ripka, Prokop Drtina and Ota Hora, communist Bedřich Rattinger was writing a diary in February 1948, the situation in the Presidential office described Jaromír Smutný, Miroslav Jirásek and František Škarvan. The other persons, who are important as well, are ambassador Eduard Táborský, Swedish friend of Hana and Edvard Beneš Amelie Posse-Brázdová and journalist Ferdinand Peroutka.

From the archival documents would be used the materials from the president's personal archive, news from the Czechoslovak press agency, police information, documents about the crisis from the Archive of the Presidential office and materials from the Klement Gottwald's folder, which is placed in the National archive. Books by Karel Kaplan and Václav Veber are very important for understanding the whole situation.

Keywords

February 1948, Presidential office, demission, political crisis, communist's coup d'état, Czechoslovakia, Edvard Beneš.

Obsah

1	Úvod a cíle práce.....	9
2	Uvedení do situace.....	12
2.1	Komunistický nástup k moci	14
2.2	Vládní jednání o otázce Bezpečnosti	16
2.2.1	Vládní usnesení ze dne 13. února 1948.....	17
2.2.2	Zasedání vlády 17. února - předejhra k vládní krizi	18
2.3	Zapojení prezidenta Beneše	20
3	Kancelář prezidenta republiky	24
3.1	Struktura Kanceláře prezidenta republiky	24
3.2	Někteří zaměstnanci.....	26
3.2.1	Jaromír Smutný	26
3.2.2	Jan Jína	27
3.2.3	František Škarvan	28
3.2.4	Václav Sýkora	29
3.2.5	Miroslav Jirásek	30
3.3	Prezident Edvard Beneš - symbol demokracie	31
4	Vládní krize.....	33
4.1	Pátek 20. února - demise podána	33
4.2	Sobota 21. února - zrod akčních výborů	35
4.3	Neděle 22. února - ve znamení sjezdu závodních rad.....	39
4.4	Pondělí 23. února - očista veřejného života začíná.....	43
4.5	Úterý 24. února - republika ve stávce	49
4.6	Středa 25. února - přijetí demise a jmenování nové vlády.....	55
5	Epilog.....	60
5.1	Perzekuce v Kanceláři prezidenta republiky	62
5.2	Byl Edvard Beneš opravdu vinen?.....	64
5.2.1	Role prezidentovy nemoci.....	68
5.2.2	Role kancléře Jaromíra Smutného.....	70
6	Závěr.....	73
7	Seznam použité literatury a pramenů	75
7.1	Paměti předúnorových politiků a dalších osobností	75
7.2	Ostatní literatura	76
7.3	Archivní materiály	76
8	Přílohy	77

Seznam zkratek

Zkratky organizací, institucí a politických stran:

- KPR = Kancelář prezidenta republiky
- ČSNS = Československá strana národně socialistická
- ČSL = Československá strana lidová
- ČSSD = Československá strana sociálně demokratická
- KSČ = Komunistická strana Československa
- KSS = Komunistická strana Slovenska
- DS = Slovenská Demokratická strana
- SL = Strana slobody
- SP = Strana práce
- NF = Národní fronta
- AV = akční výbor
- SNB - Sbor národní bezpečnosti
- StB = Státní bezpečnost
- ÚRO = Ústřední rada odborů

Zkratky archivů:

- AKPR = Archiv Kanceláře prezidenta republiky
- NA = Národní archiv
- AÚTGM = Archiv Ústavu T. G. Masaryka
- ANM = Archiv Národního muzea
- ABS = Archiv bezpečnostních složek

1 Úvod a cíle práce

Únorová vládní krize roku 1948 je často diskutovaným tématem i v současné době, kdy se stále najde dost lidí, kteří žehrají na dnešní penězi zkaženou společnost a vzpomínají na dobu, kdy bylo všechno levnější a všichni měli práci. Sice se nedalo mluvit nahlas a otevřeně, ale kdo se trochu přizpůsobil, mohl vést celkem bezstarostný život i v nové lidově demokratické (později socialistické) republice. Ze vzniku tohoto režimu je velmi často viněn hlavně prezident Beneš, který „podepsal“ demisi, „zradil“ a „opustil“ nekomunistické politiky v jejich těžké chvíli. Počátky tohoto přesvědčení můžeme hledat už v dobových textech. Některým politikům se podařilo brzy po přijetí demise odejít do exilu, kde poté sepisovali své vzpomínky a debatovali nad tím, jak se to mohlo stát. Většina z nich došla k výše popsané vině prezidenta Beneše.

Tím vyvstává první problém, se kterým se setká každý, kdo zkoumá toto období. Totiž jak moc člověk může věřit vydaným pamětím těchto politiků? Většina z nich je psala z toho důvodu, aby nějakým způsobem obhájila své jednání v kritické době, což už samo o sobě naznačuje možné zkreslení. Další zkreslení působí doba, která uplynula od popisovaných událostí do doby, než byly paměti sepsány. Například Prokop Drtina ve svých memoárech otevřeně přiznává, kterými věcmi si není příliš jistý a co už si moc nepamatuje. Navíc se autoři pamětí často vzájemně citují a tím se i ujišťují o jakési společně sdílené pravdě, kterou prosazují. Jen Ferdinand Peroutka z tohoto schématu vybočuje svým spisem *Byl Edvard Beneš vinen?*, ve kterém rozebírá vinu či nevinu prezidenta, kritizuje nečinnost ministrů v demisi a uvádí zde myšlenku, že i kdyby Beneš demisi nepřijal, výsledek by byl stejný. Obecně lze tedy říci, že vzpomínky bývalých politiků je třeba brát s určitou rezervou.

Z monografií o únorových událostech jsou v této práci použity dvě knihy Karla Kaplana (*Poslední rok prezidenta a Pět kapitol o únoru*) a práce Václava Vebera (*Osudové únorové dny 1948*), které podávají celkový přehled o dobové situaci a politických jednáních, jimž je vzhledem k zaměření práce na Kancelář prezidenta republiky věnováno méně pozornosti. Tyto práce jsou navíc velmi pramenně bohaté, což slouží i jako inspirace k prozkoumání konkrétních archivních fondů. Úvod edice dokumentů komunistického historika Václava Krále *Cestou k únoru* je nutné brát s rezervou s ohledem na dobu vzniku, dokumenty v knize obsažené jsou však nezkreslené. Zajímavou pro pochopení formování osobnosti prezidenta Beneše je kniha Zbyňka Zemana *Edvard Beneš: politický životopis*.

Velmi důležité vzhledem k zaměření práce byly vzpomínky zaměstnanců, kteří v té době sloužili prezidentu Benešovi. Jedná se o paměti kancléře Jaromíra Smutného, osobního tajemníka Františka Škarvana a ministerského komisaře KPR Miroslava Jiráska. I zde je ovšem možné určité zkreslení, jako v případě pamětí politiků.

Archivních pramenů k únorové krizi roku 1948 je celá řada, rozmístěna v různých archivech. Protože se tato práce primárně zaměřuje na Kancelář prezidenta republiky, nemohla jsem nenavštívit místní archiv na Pražském hradě. V něm se nachází fond „Vládní krize“, který obsahuje dopisy a telegramy vyjadřující se k přijetí či nepřijetí demise, dále informace o audiencích či ohlasu únorových událostí v zahraničí. Ve fondu „President dr. Edvard Beneš“ jsou důležité lékařské zprávy popisující prezidentův zdravotní stav a jeho možný vlivu na rozhodování. Fond „KPR“, část „Organizace“, obsahuje statistické záznamy k propouštění a přijímání zaměstnanců v době od března 1948 do března 1949, včetně těch, kteří byli „vyakčnění“. S personální politikou po přijetí demise dne 25. února 1948 souvisí i personální spisy zaměstnanců, kteří byli postiženi místním akčním výborem.

V Archivu Ústavu T. G. Masaryka najdeme osobní archiv prezidenta Beneše (fond „Edvard Beneš“, III. oddíl). V něm se nachází denní záznamy o audiencích a činnosti prezidenta, dále dopisy, které došly prezidentovi od představitelů politických stran v době únorové krize, informace o organizaci KPR a v neposlední řadě výstřižky ze zahraničního tisku o československých událostech.

Archiv Národního muzea poskytl k prostudování neuspořádaný fond „Smutný“, který obsahuje dokumenty, výstřižky i fotografie z pozůstalosti kancléře prezidentů Beneše a Gottwalda Jaromíra Smutného. Zde se nachází mimo jiné rukopisy jeho přednášek o únoru 1948 (vydány Mladou frontou v roce 1996 jako *Svědectví prezidentova kancléře*) a *Svědectví a úvahy o únorovém převratu* sepsané Lvem Sychravou, ve kterém autor rozebírá vydané paměti a stati o únoru.

V Národní archivu je důležitý fond „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, který obsahuje domácí i zahraniční zpravodajství z období únorové krize. Můžeme si tak udělat obrázek o všech prohlášeních politických stran i jednotlivců, která byla určena širší veřejnosti. Fond „Klement Gottwald“ zase nabídl množství dokumentů, z nichž některé už byly publikovány. Nachází se zde například korespondence mezi Zenklem a Gottwaldem před podáním demise v pátek 20. února 1948, dopisy předsednictva KSČ prezidentu Benešovi, jmenování nové vlády, popis situace v KPR po ukončení krize i lékařské zprávy o zdravotním stavu prezidenta Beneše.

Další možnosti studia nabízí Archiv bezpečnostních složek, i když materiály bezpečnostní provenience je třeba brát se značnou rezervou - hlavně v případě výsledkových protokolů. Důležitým materiálem jsou výsledky Václava Sýkory v rámci přípravy procesu s Miladou Horákovou a společníky (fond „V-6301 MV“), kde Sýkora popisuje mimo jiné i své setkání se švédskou přítelkyní manželů Benešových Amelií Posse-Brázdovou, které domluvil návštěvu u v té době již bývalého prezidenta. Během té došlo i k rozhovoru o únorových událostech a roli kancléře Jaromíra Smutného, což popsala Eduardu Táborskému ve svých dopisech (publikovány pod názvem *Tajné dopisy z Prahy 1948* Společností Edvarda Beneše v roce 1994). Asi nejzajímavějším materiálem je však fond „V-400 MV“, který se zabývá tzv. Akcí „Hrad“ či skupinou „Emil Janouš a spol.“ V rámci této skupiny bylo 6. dubna 1951 odsouzeno 11 zaměstnanců KPR k vysokým trestům. Dokumenty z roku 1957 nicméně potvrzují, že tato „ilegální skupina“ byla dílem provokace Státní bezpečnosti (fond „A8 654“).

Kombinací výše popsané literatury, pamětí politických osobností té doby a archivních pramenů vznikla tato práce. Ta si neklade za cíl najít jediný objektivní a pravdivý výklad únorových událostí roku 1948, spíše by ráda představila a konfrontovala názory pamětníků a srovnala je s dalšími dostupnými materiály. V práci se záměrně vyhýbám expresivnímu slovnímu spojení „komunistický puč“, jak o událostech hovořili někteří politici (například poslanec ČSNS Ota Hora ve svých pamětech *Svědectví o puči II.*), a nahrazuji ho neutrálnějšími slovy „převrat“ či „převzetí moci“. Slovo „puč“ totiž už dopředu evokuje nezákonné, popřípadě násilné převzetí moci. Řešení situace v únoru 1948 ovšem nebylo nelegální (když odhlédneme od perzekuce a zneužívání moci a soustředíme se pouze na mechanismy řešení vládní krize). Klement Gottwald se naopak snažil o to, aby vyřešení krize vyznělo jako normální doplnění vlády, jejíž menšina podala demisi.

Cílem této práce je soustředit se na roli Kanceláře prezidenta republiky a prezidenta Beneše v únorové krizi. Zmapovat průběh jednání s politickými představiteli na Pražském hradě, přiblížit jejich různou interpretaci a konfrontovat je s dalšími materiály. Zároveň ale i přiblížit KPR a některé její zaměstnance, jejichž vzpomínky byly cenným materiálem při psaní této práce, a následnou perzekuci v řadách jejích zaměstnanců, která začala už s přijetím demise a jmenováním nové vlády a vyvrcholila výše zmíněným politickým procesem. Na závěr si můžeme ve světle popsaných skutečností odpovědět na otázku, zda byl prezident Beneš opravdu vinen za více než 40 letch komunistické diktatury v Československu.

2 Uvedení do situace

Tato práce se sice primárně zabývá rolí prezidenta Beneše a Kanceláře prezidenta republiky v únorové krizi roku 1948, nejprve je ale třeba stručného úvodu do tohoto období, tedy do období takzvané třetí republiky, o jejímž státním zřízení se hovoří jako o limitované demokracii.

Když se 16. května 1945 prezident Beneš vrátil s velkou slávou na Pražský hrad, vracel se do země, kterou změnila válka i útlak německých okupantů. V poválečné euforii nastal všeobecný posun „vlevo“, který byl provázen nadějí lidí v lepší budoucnost. Zároveň ale docházelo i k excesům, které provázely antiněmectví tehdejší československé společnosti. To sice bylo pochopitelné, ale násilí páchané na Němcích, kterým chtěli obyvatelé oplatit ústrky a ponížení, to rozhodně neomlouvá. Uplatnění principu kolektivní viny vedlo k odsunu německého obyvatelstva z obnovené republiky.

S posunem „vlevo“ souvisí i vztahy mezi Československem a Sovětským svazem. Poté, co SSSR vstoupil do války proti Hitlerovi, stávají se kontakty s československou exilovou reprezentací častější a přístup Moskvy v některých pro exilovou vládu důležitých otázkách byl velmi otevřený. Stalinovi nedělalo problém uznat československou vládu v Londýně, uznat Mnichovskou dohodu jako neplatnou či garantovat předmnichovské hranice Československa. Zejména v posledním bodě byly Velká Británie i Spojené státy velmi zdrženlivé. Dne 12. prosince 1943 byla uzavřena spojenecká smlouva se Sovětským svazem, čímž se v očích západních státníků stalo Československo dobrovolným satelitem. A byla to právě Moskva, ne Londýn, kde se odehrávala jednání o budoucí vládě a jejím programu (ten byl vyhlášen 5. dubna 1945 v Košicích - odtud jeho zkrácený název Košický vládní program). Prezident Beneš se sice snažil prosazovat koncepci Československa jako mostu mezi Východem a Západem, ale už v Košickém vládním programu byla zdůrazněna primární orientace na Sovětský svaz a definitivní tečkou za západní důvěrou v Prahu bylo Moskvou vyžádané odmítnutí československé účasti na přípravné konferenci o Marshallově plánu.

V „nové“ Československé republice měl fungovat i „nový“ politický systém. Mělo se za to, že politický systém první republiky byl příliš liberální - hlavně co se týče velkého počtu politických stran. To se odrazilo v ideji Národní fronty, která se po válce uskutečnila. Nebyla obnovena žádná pravicová strana a fakticky neexistovala opozice, protože všechny strany Národní fronty se spolupodílely na vládě. Nově musela být vyřešena i otázka Slovenska, které toužilo po větší autonomii. Ideu čechoslovakismu už zastávala pouze menšina českých i

slovenských politiků. Na Slovensku tedy i po válce fungovala Slovenská národní rada a Sbor pověřenců. Jejich pravomoci určovaly tři tzv. pražské dohody.

Ve volbách, které byly uspořádány 26. května 1946, si mohli voliči vybírat z osmi politických stran. V Čechách se rozhodovali mezi Komunistickou stranou Československa (KSČ), Československou stranou lidovou (ČSL), Československou stranou národně socialistickou (ČSNS) a Československou stranou sociálně demokratickou (ČSSD). Na Slovensku kandidovala Komunistická strana Slovenska (KSS), Slovenská Demokratická strana (DS), Strana slobody (SL) a Strana práce (SP). Tyto první poválečné volby provázely kromě omezení počtu politických stran i další změny. K volebním urnám se mohli poprvé vydat příslušníci armády a policie, kteří oproti první republice získali volební právo. To naopak ztratili Němci a Maďaři, protože zákon č. 28/1946 Sb. z 21. února 1946 přiznával volební právo pouze občanům české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti. Senát obnoven nebyl, i když prvorepubliková ústava z roku 1920 byla stále v platnosti. V Ústavním dekretu prezidenta republiky ze dne 25. srpna 1945 o Prozatímním národním shromáždění (č. 47/1945 Sb.) se hovoří pouze o jedné komoře a zároveň se snižuje věk voličů (18 let) i volených (21 let). Nové Ústavodárné Národní shromáždění, které tvořilo 300 poslanců, bylo tedy pouze jednokomorové.

Volby skončily vítězstvím KSČ, která získala v celém státě více než 31% hlasů. Spolu s necelými 7%, které získala KSS, drželi komunisté v novém Ústavodárném Národním shromáždění 114 mandátů. Na druhém místě skončila ČSNS, která obdržela téměř 18,3% hlasů.¹ Komunisté ale měli k radosti pramalý důvod, protože na Slovensku drtivě zvítězila Demokratická strana s více než 61% hlasů. Komunistická strana Slovenska dopadla o polovinu hůře.

Pouze jediná strana byla spokojena s výsledkem voleb - Demokratická strana. Všechny ostatní se snažily najít příčiny neúspěchu a v několika došlo i k vnitrostranické krizi. U lidovců požadovala modernizaci Helena Koželuhová, která chtěla směřovat stranu více doprava. Situace se stabilizovala po jejím vyloučení. Sociální demokracie se potýkala s odporem vůči přílišné náklonnosti předsedy strany Zdeňka Fierlingera vůči komunistům. Po dohodě s KSČ z 12. září 1947 vzrostl odpor mezi řadovými členy, který na listopadovém sjezdu v Brně vynesl do předsednického křesla Bohumila Laušmana.² Komunisté si stanovili jako úkol získat v dalších volbách více než 50% hlasů.

¹ Kompletní volební výsledky viz.: Příloha 1, str. 76.

² Více o povolební situaci v politických stranách viz.: KAPLAN, K.: *Pět kapitol o únoru*, Doplněk, Brno 1997; kapitola III. Seskupování politických sil, část 1. Politická scéna po květnových volbách 1946; str. 165-206.

2.1 Komunistický nástup k moci

Na podzim roku 1947 také začíná sílit tlak KSČ na ostatní strany Národní fronty. V září bylo ve Szklarské Porębě ustaveno Informační byro komunistických stran, čímž Sovětský svaz zahájil budování pevného bloku, jenž měl být opozicí vůči státům, které se podílely na Marshallově plánu. To byl také důvod, proč Stalin tak kategoricky trval na československé neúčasti na přípravné konferenci v Paříži. Na začátku července 1947 pozval do Moskvy československou delegaci, kterou tvořili předseda vlády Klement Gottwald, ministr zahraničních věcí Jan Masaryk a ministr spravedlnosti Prokop Drtina. Masaryk prý po příletu do Prahy prohlásil, že do Moskvy odjel jako svobodný člověk, ale vrátil se jako Stalinův pacholek.³ Následovalo zrušení československé účasti na Marshallově plánu.

Komunisté se snažili své politické protivníky zastrašit nebo zdiskreditovat. Používali k tomu různé metody - sháněli si zprávy o jednotlivých politicích, jejich stoupenci rozbíjeli schůze ostatních stran, ve kterých navíc budovali levicové frakce, nebo posílali falešné dopisy s různými pokyny. Ventilem očerňování se často stávalo Rudé právo - když se například komunistům nepodařilo prosadit kvůli suchému létu v roce 1947 radikální mimořádné zdanění majetku přesahujícího 1 000 000 Kčs, objevil se druhý den v Rudém právu seznam ministrů, kteří hlasovali proti, a ti byli následně častováni různými urážkami.⁴ K provokacím se KSČ nebála využít i Sbor národní bezpečnosti, který se už od roku 1945 snažila ovládnout. Pojdme si představit některé aféry, které zaměstnávaly politiky na podzim roku 1947.

Dne 10. září přišly třem členům vlády - národním socialistům Petru Zenklovi a Prokopu Drtinovi a nestraníkovi Janu Masarykovi - balíčky s výbušninou, která měla sílu dvou ručních granátů.⁵ To bylo v Československu něco naprosto neobvyklého. Bezpečnost rozjela vyšetřování, které však pachatele neodhalilo. Rudolf Slánský z nevydařeného atentátu obviňovat paradoxně národní socialisty, i když dva ze tří postižených byli členy této strany. Vyšetřování skončilo sporem mezi ministerstvem vnitra a spravedlnosti, neboť soudní vyšetřování odhalilo objednavatele krabiček z dílny krčmaňského truhláře Jana Kopky v olomouckém sekretariátu KSČ, kolem kterého se navíc našly dva sklady ilegálně držných zbraní. Případ zůstal díky únorové změně režimu nedořešen, místo viníků byli posléze potrestáni vyšetřovatelé justice.

³ ZEMAN, Z.: *Edvard Beneš: politický životopis*, Mladá fronta, Praha 2003; str. 368.

⁴ RIPKA, H.: *Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka*, Atlantis, Brno 1995; str. 102-3. V mírnější verzi byl zákon schválen Ústavodárným Národním shromážděním 31. října 1947 (zákon č. 185/1947 Sb.). Po únoru 1948 byl novelizován (zákon č. 180/1948 Sb.) a schválen v původní verzi navržené KSČ (konečná verze viz vyhláška č. 218/1948 Sb. ze 13. srpna 1948).

⁵ VEBER, V.: *Osudové únorové dny 1948*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008; str. 139.

Na konci září byla veřejnosti naservírována další provokace, známá jako mostecká aféra. Komunisté se snažili dokázat, že ČSNS připravuje státní převrat. S využitím vězně Podivína kontaktovali provokatéři StB, kteří používali jména Edy a Tony, na Mostecku bývalého důstojníka Pravomila Reichla. Řekli mu, že mají za úkol organizovat protikomunistický puč a jsou o tom informováni vedoucí představitelé národních socialistů. Později začali navštěvovat další lidi a brzy se rozjelo zatýkání. Když ale případ převzaly orgány ministerstva spravedlnosti, začala se konstrukce hroutit. Do změny režimu však k dořešení případu nedošlo - naopak v květnu 1948 se stal proces „Reichl a spol.“ jedním z prvních politických procesů v Československu.⁶

Největší provokace se však odehrála na Slovensku - říká se jí „ľudácké spiknutí na Slovensku“ nebo „malý Únor“. Když byla Komunistická strana Slovenska ve volbách 1946 s tak velkým náskokem poražena Demokratickou stranou, snažili se komunisté poté, co nevyšel pokus zabránit jejím příslušníkům ujmout se funkcí, omezit její moc. To se jim povedlo tzv. třetí pražskou dohodou, která omezila pravomoci slovenských orgánů a Sbor pověřenců podřídila vládě (ta jej jmenovala a každý pověřenec byl navíc podřízen rezortnímu ministrovi).⁷ České politické strany totiž uvítaly možnost rozšířit působnost celostátních orgánů. Dne 15. dubna 1947 byl odsouzen k smrti Jozef Tiso. Komunisté si mysleli, že tento fakt rozštěpí Demokratickou stranu, ve které bylo množství katolíků, ale DS zůstala jednotná, i když byl Tiso 18. dubna popraven. Od léta začala být Demokratická strana obviňována, že ji ovládají bývalí příslušníci Hlinkovy slovenské ľudové strany, a 14. září 1947 vydalo pověřenectvo vnitra zprávu o protistátním spiknutí na Slovensku. Začalo velké zatýkání, jehož obětí se stalo až 700 osob, mezi kterými byli i poslanci a generální tajemníci DS Ján Kempný a Miloš Bugár či tiskový tajemník místopředsedy vlády Jána Ursínyho Otto Obuch.⁸ Komunisté se snažili dokázat spojení Demokratické strany s emigrací a vliv ľudáků v jejich straně, ale některé konstrukce byly tak fantastické, že začalo být jednání Bezpečnosti nedůvěryhodné. 30. října proběhlo v Bratislavě zasedání sjezdu slovenských závodních a zaměstnaneckých rad, které skončilo schválením deklarace požadující odstoupení Sboru pověřenců a jeho doplnění i představiteli partyzánů, odborů či zemědělců. Ten den také rezignoval na svou vládní funkci Ján Ursíny. Následujícího dne podal předseda Gustáv Husák demisi Sboru pověřenců bez vědomí Demokratické strany. Slovenská Národní fronta nedokázala vzniklou krizi vyřešit, takže bylo na 4. listopadu svoláno zasedání celostátní NF. Protože však na toto zasedání Klement Gottwald pozval i zástupce odborů, partyzánů a

⁶ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 124-132.

⁷ Více o třetí pražské dohodě viz.: KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 223.

⁸ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 156-7.

zemědělců, odmítly se nekomunistické strany jednání zúčastnit. Rozhovory Gottwalda s Demokratickou stranou zpočátku nevedly k vyřešení situace, protože DS se nechtěla vzdát klíčových pověřenectev spravedlnosti a zemědělství a protestovala i proti návrhu, aby ve Sboru nikdo neměl většinu. Složitá jednání nakonec vyústila v kompromisní dohodu, která byla uzavřena 18. listopadu. Komunisté dosáhli toho, že ve Sboru pověřenců nikdo neměl většinu a pověřenectva získaly i Strana práce a Strana slobody. DS ale zůstávala silná a odborové a odbojové organizace se do Sboru nedostaly.

2.2 Vládní jednání o otázce Bezpečnosti

Otázka Bezpečnosti se stala základním důvodem politických sporů, které přerostly až ve vládní krizi. KSČ se snažila o ovládnutí Sboru národní bezpečnosti už od konce války - do křesla ministra vnitra usedl komunist Václav Nosek a zároveň začaly být velitelské funkce obsazovány komunisty a vytvářely se nové útvary. Spory vyvolávala hlavně zpravodajská služba, zcela pod kontrolou komunistů. Ostatní strany požadovaly její převedení pod pravomoc předsednictva vlády, což KSČ odmítala. Bezpečnost začala hrát v politickém životě republiky důležitou roli i represivním postupem vůči nekomunistům - stávalo se, že byli lidé stíháni například za protikomunistické výroky na schůzích politických stran. Otázka Bezpečnosti se tak brzy stala společným jmenovatelem protestů nekomunistických stran, hlavně po výše popsáných aférách podzimu roku 1947, které se díky tomuto tématu začaly sbližovat. I mezi nimi však stále existovaly rozpory.⁹ Na konci prosince 1947 dosáhly dohody národní socialisté se sociálními demokraty, ve které se ČSSD „...zavázala k společnému a jednotnému postupu v otázkách politické demokracie, zachovávání politických svobod a parlamentní demokracie, včetně otázek týkajících se „Státní bezpečnosti“ a jejích policejních metod.“¹⁰

„Síly obou táborů se zdály vyrovnané. U demokratů byla nesporná převaha početní, velká autorita dr. Beneše a všeobecná popularita Jana Masaryka, u komunistů organizace a výhody, získané v Moskvě při tvoření první vlády: kontrolovali bezpečnostní aparát, měli v rukách rozhlas, měli silný tisk, bohaté finance a domnívali se, že mají také dobré pozice v

⁹ Více o snaze KSČ ovládnout Bezpečnost viz.: KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*, kapitola II. Komunisté v Bezpečnosti jako mocenskopolitická síla; str. 71-164.

¹⁰ DRTINA, P.: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století*, Melantrich, Praha 1991, Svazek 2., Kniha 2.; str. 443.

armádě.“¹¹ S takto rozdanými kartami vstupovaly politické strany do roku 1948. Neshody mezi komunisty a ostatními stranami brzdily vládní práci. V lednu byl ministr spravedlnosti Prokop Drtina interpelován komunistickým poslancem z Olomouce Zuzaňákem ve věci vyšetřování krabičkového atentátu na členy vlády ze září 1947. Drtina chtěl s věcí nejprve seznámit vládu, ale na schůzi 20. ledna nedostal slovo. Vystoupil tedy následující den v parlamentu se svou odpovědí, ve které nevynechal ani informace o nálezu zbraní v olomouckém sekretariátu KSČ. Jeho projev měl velký ohlas mezi lidmi, ale zároveň prý komunisté začali vyhrožovat. Dne 23. ledna Drtina seznámil s věcí prezidenta Beneše, který prohlásil, že komunistům se už nesmí ustupovat. Zároveň řekl, že pokud mu dvě vládní strany řeknou, že v ní nemůžou dále zůstat, dá mu to příležitost k zásahu. Na Drtinu však působil dojem zjevně nemocného člověka.¹²

Významné jednoty dosáhly nekomunistické strany při jednání ve věci zvýšení platů státních zaměstnanců. I přes odpor komunistů byl přijat návrh sociálnědemokratického ministra výživy Václava Majera, což se stalo záminkou svolání sjezdu delegátů závodních rad do Prahy na 22. února a delegátů rolnických komisí na 29. února. O dva dny později se konala poslední schůze bezpečnostního výboru Ústavodárného Národního shromáždění. Na ní mluvil národně socialistický poslanec Vladimír Krajina o praktikách Bezpečnosti i používání agentů-provokatérů, další poslanec této strany, Ota Hora, mluvil o vynucování přihlášek do KSČ na příslušnících SNB. Nakonec byla proti hlasům komunistů schválena rezoluce, která žádá, aby ministr vnitra do vyřešení situace zastavil překládání a přidělování příslušníků SNB. Ten den se Hora dozvěděl od národně socialistických důstojníků o chystaném přeložení posledních osmi nekomunistických obvodních velitelů SNB v Praze, které měli na velitelských místech nahradit komunisté. Zemskému veliteli SNB plukovníku Dybalovi se Hora nedovolal, nechal mu tedy vyřídit svůj ostrý protest a měl se s ním telefonicky spojit na druhý den.¹³

2.2.1 Vládní usnesení ze dne 13. února 1948

V pátek 13. února 1948 se konala 133. schůze vlády, na jejímž programu bylo projednání osnovy zákona o národním pojištění a ministr spravedlnosti Prokop Drtina měl podat zprávu o krčmaňském případu. Ministr vnitra Václav Nosek se na schůzi pro nemoc

¹¹ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidenta kancléře*, Mladá fronta, Praha 1996; str. 28.

¹² Více viz.: DRTINA, P.: *Československo můj...*; kapitola 16. Interpelace poslance Zuzaňáka a co s tím souvisí; str. 448-463.

¹³ HORA, O.: *Svědectví o puči II. Z bojů proti komunizaci Československa*, Melantrich, Praha 1991, kapitola 37. Poslední, vzrušená schůze bezpečnostního výboru; str. 101-108.

nedostavil. Drtina přednesl svou zprávu v tajné části vládní schůze a obvinil komunisty ze zneužívání Bezpečnosti. Opakovala se žádost o vytvoření komise, která by vyšetřila stížnosti na nezákonné počínání Bezpečnosti, což komunisté odmítli. Bylo vidět, že vůle hledat kompromis už zůstávala pouze na straně nekomunistických zástupců.

Do toho přišel do Strakovy akademie národně socialistický poslanec Ota Hora, který si nechal zavolat ministra Drtinu. Informoval ho o svém rozhovoru s plukovníkem Dybalem z dopoledne toho dne, který mu oznámil, že přeložení osmi obvodních velitelů musí provést z vůle nadřízených. Zároveň mu jeden z postižených důstojníků SNB řekl, že tito velitelé mají v rukou klíče od skladů zbraní a střeliva. Ty se po jejich odvolání dostanou výhradně do rukou komunistů. Svou zprávu zopakoval Hora ještě náměstkovi předsedy vlády Petru Zenklovi (ČSNS), ministru zahraničního obchodu Hubertu Ripkovi (ČSNS), ministru pošt Františku Hálovi (ČSL), ministru školství a osvěty Jaroslavu Stránskému (ČSNS) a ministru výživy Václavu Majerovi (ČSSD).¹⁴ Posledně jmenovaný informoval o této skutečnosti ostatní členy vlády a ministři Demokratické strany byli požádáni o odložení návratu na Slovensko, aby se mohli zúčastnit dalšího jednání.

Tříbodové usnesení navrhl po přestávce Petr Zenkl: „1. ministr vnitra zastaví výkon rozkazu zemského velitele Sboru národní bezpečnosti, 2. předsednictvo vlády se bude zabývat stížnostmi na Bezpečnost a podá o tom vládě zprávu do 24. února 1948, 3. do doby, než vláda o zprávě rozhodne, nebudou činěny žádné personální změny v ministerstvech vnitra a spravedlnosti a v jim podřízených složkách.“¹⁵ Prostřední bod byl přijat jednomyslně, první dva prosadila většina nekomunistických ministrů. Ti to považovali za své velké vítězství.

2.2.2 Zasedání vlády 17. února - předehra k vládní krizi

O čtyři dny později se konalo další zasedání vlády, v pořadí 134., na kterém byla nálada v sále ještě bouřlivější. Ministr vnitra Václav Nosek byl pro nemoc opět nepřítomen, přitom hned 14. února v 16:55 vydala ČTK rozhovor, ve kterém Nosek hovořil i o policejním teroru a postihování protistátních akcí.¹⁶ Ostatní ministři požadovali informace o tom, zda bylo usnesení přijaté na zasedání vlády 13. února splněno, ale předseda vlády Klement Gottwald jej napadl jako protiústavní zásah do výlučné pravomoci ministra vnitra. V 11:55

¹⁴ HORA, O.: *Svědectví o...*; str. 110-112.

¹⁵ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 289.

¹⁶ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 454 „Zprávy ČTK 14.2.-16.2. 1948“.

schůzi přerušil a vypravil se na Hrad, informovat o krizi prezidenta Beneše. Ten jej přijal v knihovně ve 14:35 a hovořili spolu až do 15:40.¹⁷ Gottwald prezidentovi řekl, že mají nekomunistické strany, které ochromují práci vlády a vytvořily společný protikomunistický blok, v úmyslu ustavit úřednickou vládu. Beneš jej nicméně ujistil, že o úřednické vládě nic neslyšel a bude jmenovat pouze takovou vládu, ve které budou zástupci politických stran.¹⁸

Mezitím, co byl předseda vlády u prezidenta, sešli se ministři ČSNS, ČSL a DS k poradě o dalším postupu. Chtěli prostřednictvím jmenování zástupce za ministra Noska zjistit, zda bylo splněno usnesení ze 13. února. Pokud Gottwald tento návrh odmítne, na protest opustí schůzi. Navíc, pokud nebudou komunisté ochotni usnesení splnit, použijí ministři všech prostředků, včetně demise, k nátlaku na jeho provedení. S postupem souhlasil i sociálně-demokratický ministr výživy Václav Majer, který o něm byl jako jediný člen této strany informován.

Po návratu Klementa Gottwalda pokračovala v 15:50 schůze vlády v ještě bouřlivější atmosféře, než v jaké začala. Gottwald začal ministry nekomunistických stran obviňovat ze sabotování vládních prací a diskuse se brzy zvrhla ve vzájemné osočování, na které ve svých pamětech vzpomíná tehdejší ministr spravedlnosti Prokop Drtina: „Pokud si něco pamatuji z tohoto hádání - jinak to nemohu nazvat - tedy zůstává ve mně trvale dojem, že na rozdíl od obvyklého štváče Václava Kopeckého tentokrát vzal na sebe úkol bezohledného a pomlouvačného útočníka ministr zemědělství Július Ďuriš. Uchýlil se k prudkému a násilnickému osobnímu napadnutí Petra Zenkla. Vyčetl mu všechnu jeho politickou minulost, zejména jeho účast ve vládě Syrového za druhé republiky, obviňoval ho z obohacení a vyčetl mu jeho vysoké příjmy, kterých požíval jako ředitel Ústřední sociální pojišťovny. To vyvolalo ovšem rozhořčenou odpověď Zenklovu, jehož se mimo to zastali nejen národní socialisté, ale i ministři jiných stran. Na útok se odpovědělo útokem, a tak ministerská rada poprvé uslyšela, že Ďuriš se ve vězení Slovenského státu nechoval tak, jak se od statečného odpůrce nacistů žádalo a jak zejména komunisté předpisovali jiným. Bylo z toho pozdvižení, při němž se rozzuřený Viliam Široký vrhl se zaťatými pěstmi na Zenkla a byl by ho snad udeřil, kdyby tomu byli nezabránili jiní členové vlády, zejména dr. Kočvara a prof. Procházka. V té chvíli vznikla v zasedací síni taková vřava, že nebylo slyšet vlastního slova.“¹⁹ Schůze skončila v 16:20 bez jakékoliv shody, další (mimořádná) byla svolána na pátek 20. února. Na tu se měl dostavit i ministr vnitra Václav Nosek.

¹⁷ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“.

¹⁸ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 292. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 32-33.

¹⁹ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 498.

Po skončení schůze následovala další porada členů vlády tří nekomunistických stran (ČSNS, ČSL a DS) v kanceláři lidoveckého náměstka předsedy vlády Jana Šrámka. Shodli se na podmínění další práce v rámci předsednictva vlády i užší komise Národní fronty pro ústavu splněním usnesení ze 13. února a uvažovali i o podání demise (ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka o ní mluvil již předchozího dne se svými spolustraníky²⁰), které by vyvolalo vládní krizi, rozpuštění Ústavodárného Národního shromáždění a následné vypsání předčasných voleb. Podle svědectví Jozefa Lettricha si národní socialisté vzali na starost o této věci informovat prezidenta Beneše a dohodnout podání demise i se sociálními demokraty a Janem Masarykem.²¹

2.3 Zapojení prezidenta Beneše

Po poradě po jednání vlády 17. února si, jak již bylo řečeno, vzali členové Československé strany národně socialistické na starost informovat kromě Jana Masaryka a sociálních demokratů i prezidenta Beneše.²² Kancléř Smutný zařadil jejich návštěvu na druhý den, ještě 17. února však prezident přijal ministra Majera. Původně domluvené téma hovoru, tedy úprava platů státních zaměstnanců, bylo záhy vystřídáno vládní krizí. Ministr informoval prezidenta o schůzi vlády i o přípravách komunistů na násilný puč. Tomu podle jeho mínění napovídají nejen přesuny v policii, ale i zásilky zbraní do továren. V rozhodnutí neustupovat komunistům jej prý Beneš podpořil.²³ Majer u prezidenta pobyl hodinu a půl, od 16:10 do 17:40.²⁴

Z hlediska pozdějšího vývoje událostí byla však daleko důležitější schůzka prezidenta se zástupci ČSNS dopoledne 18. února. Je totiž jedinou schůzkou prezidenta se zástupci této strany od prvních úvah o demisi ministrů až do jejího podání. Mnozí pamětníci se ve svých

²⁰ Více viz.: RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 188-189.

²¹ Svědectví Jozefa Lettricha cituje Karel Kaplan (KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 295).

²² Hubert Ripka se o tom vyjadřuje ve svých pamětech následovně: „V zásadě jsme nebyli povinni prezidenta o svém úmyslu předem informovat, ale byli bychom projevíli nedostatek moudrosti a politického citu, kdybychom ho byli postavili před hotovou věc. [...] Všichni jsme se domnívali, že ze všeho nejdříve se musíme sejt s Benešem a zjistit, vidí-li situaci stejně jako my: v krizi, která měla propuknout, jsme tak neriskovali žádné překvapení.“ RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 193-194.

²³ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 295-296. Vzpomínky Majera tamtéž, str. 296, poznámka 33 (záznam z diskuse u Jaroslava Stránského ze dne 11. 12. 1949).

²⁴ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“.

vzpomínkách později odvolávají právě na tuto schůzku, kde prý padl prezidentův slib, že demisi rozhodně nepřijme a bude stát pevně za stanoviskem zástupců nekomunistických stran.

Ve středu 18. února přijal prezident v 10:45 náměstka předsedy vlády Petra Zenkla a ministra zahraničního obchodu Huberta Ripku, kteří u něj byli více než hodinu.²⁵ Prezident s nimi nejprve hovořil o průběhu svého včerejšího rozhovoru s Klementem Gottwaldem, který obviňoval nekomunistické ministry ze snahy prosadit úřednickou vládu. Zenkl poté shrnul krizi ve vládě od zasedání 13. února a shodu s lidovci a slovenskými demokraty na neúčasti na práci vlády, dokud nebude splněno vládní usnesení ze 13. února. Beneš s tím rozhodně souhlasil, nabádal ministry k neústupnosti a dodal prý: „Já také neustoupím. Můžete se mnou počítat.“ Zenkl pokračoval v rozhovoru otázkou, zda by prezident přijal vládu, ve které by chyběly dvě, nebo dokonce tři strany Národní fronty. Prezident odpověděl, že by takovou vládu nikdy nepřijal. Ripka dále zdůraznil stejný názor sociálních demokratů na otázku Bezpečnosti, i když v ČSSD stále probíhá krize. Poté zahájil Hubert Ripka rozhovor o zahraničních aspektech problému, tedy o rostoucím napětí mezi Spojenými státy a Sovětským svazem, ale brzy se opět vrátil na domácí půdu. Hovořil o důležitosti výběru správného okamžiku pro změnu situace v otevřenou krizi. To je poprvé, kdy padlo v rozhovoru s prezidentem slovo „demise“ - když Ripka mluvil o nutnosti její podání správně načasovat. Sdělil prezidentovi svou myšlenku podat ji (pokud komunisté neustoupí v otázce Bezpečnosti) před nedělním sjezdem závodních rad, kde má podle jeho informací dojít k vyhlášení programu radikální socializace, který bude poté nucen vládě. V otázce socializace by ale přišli národní socialisté o spojení sociální demokracie. Prezident prý odpověděl následovně: „Myslím, že máte pravdu. [...] To, co mi říkáte o sjezdu, je opravdu velmi důležité. Musíme to mít na zřeteli. Ale hlavně zůstaňte pevní. Uvidíte, že komunisté ustoupí jedině za cenu vládní krize. Jděte do toho, ale dejte pozor, abyste neklopýtli.“ Těsně před odchodem upozornil Ripka prezidenta, že krize vypukne do 14 dnů, ale může mít v rukou demisi do 48 hodin. Upřesnil, že půjde o demisi ministrů ČSNS, ČSL a DS „...a vše ukazuje na to, že demise sociálních demokratů bude následovat brzy po naší.“ Beneš odpověděl, že to je důležité a na rozloučenou prohlásil, že je nutné, aby se volby konaly co nejdříve. Ripka a Zenkl odešli od prezidenta před 12. hodinou.²⁶

Takto popisoval rozhovor s prezidentem Benešem ministr Hubert Ripka ve své vzpomínkové knize. Navečer on i Petr Zenkl referovali o své návštěvě členům předsednictva

²⁵ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“.

²⁶ Citace použité v popisu audience národních socialistů u prezidenta jsou z knihy Huberta Ripky (RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 194-202).

ČSNS, na které jimi popisovaný Benešův pevný postoj zapůsobil a následně zmocnili zástupce své strany ve vládě k podání demise, pokud komunisté odmítnou splnit usnesení ze 13. února.²⁷ O takto interpretovaném názoru prezidenta byli též den informováni Zenklem i Jan Šrámek, František Hála a Štefan Kočvara.

Podívejme se na Ripkův popis ještě jednou. Beneš souhlasil s tím, aby vládní většina neustupovala komunistické menšině v otázce Bezpečnosti, zároveň souhlasil i s brzkým vypuknutím otevřené krize. Když se před odchodem obou členů vlády mluvilo o podání demise, Ripka prohlásil, že může prezident očekávat demisi ne 3, ale 4 politických stran - ČSNS, ČSL, DS a ČSSD, tedy 15 členů vlády. Beneš to zhodnotil jako důležité a správné, ale neřekl ani slovo o tom, že případnou demisi nepřijme.

Ripkův popis rozhovoru s prezidentem využívá ve svých vzpomínkách i Jaromír Smutný.²⁸ Ten se Beneše zastává a popisuje chybné kalkulace ministrů, které ve svém součtu znamenaly vítězství komunistů. Na první místo staví vzájemné nepochopení - prezident prý chtěl, aby krizi vyvolali komunisté. Ripka sliboval, že demisi podají i ministři sociální demokracie, i když s nimi o tom nikdo nejednal. Předpoklad, že vláda bude muset podat demisi ve chvíli, kdy ji opustí 3 strany a ona tak ztratí princip Národní fronty, byl rovněž chybný - podle Hlavy III. § 80 ústavy „...vláda rozhoduje ve sboru, který je schopen usnášeti se, je-li přítomna mimo předsedu nebo jeho náměstka (zástupce) nadpoloviční většina ministrů.“²⁹ Vláda měla 26 členů, z toho 12 z nich tvořili příslušníci ČSNS, ČSL a DS. Po podání demise zbylo bez předsedy vlády 13 členů, což je stále oproti 12 ministrům v demisi nadpoloviční většina. Navíc, prezident neměl žádné pravomoci, jak donutit Gottwalda podat demisi celé vlády - to mohl udělat jen parlament vyslovením nedůvěry. Ten byl však, jak se ještě ukáže, v době krize vyřazen z rozhodování a žádná z politických stran se nepokusila uvést tento mechanismus do chodu.

Podle záznamu jednání s prezidentem, který sepsal 19. února Jan Jína a cituje jej ve své knize Karel Kaplan, mluvil prezident v souvislosti s návštěvou národních socialistů o vypuknutí krize, ale ne o možném podání demise. Tu Beneš chápal jen jako možnou alternativu.³⁰ Vladimír Krajina naopak přidává vlastní svědectví - prezident mu prý 19. února slíbil, že bude držet s nimi: „Za této situace jsem se pokusil přesvědčit na vlastní pěst, jak je to vlastně s Benešem. Ve straně jsem nikomu neřekl, že jdu za prezidentem. Chtěl jsem na vlastní uši slyšet od Beneše, že nás nehodí přes palubu a že v případě demise našich ministrů

²⁷ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 500-503.

²⁸ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 34-39.

²⁹ *Ústava republiky československé*, Státní nakladatelství, Praha 1923; str. 22.

³⁰ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 302-303.

bude držet s námi, spojí-li se s námi aspoň ještě jedna nekomunistická strana. U prezidenta jsem byl 19. února takřka úkradmo - jen několik minut. Na první pohled bylo patrné, že Beneš je těžce nemocen. Omlouval jsem se mu, nicméně jsem se odvážil položit onu zásadní otázku. Potvrdil mi to rukoudáním s přáním dalšího štěstí v politické práci.“³¹

Hledat pravdu ve dvou diametrálně odlišných podáních je velmi obtížné, zvláště nyní, po mnoha letech. Možná, že kdyby se Hubert Ripka a Petr Zenkl vyhnuli náznakům a hovořili s prezidentem přímo, nedošlo by k tak různým interpretacím této více než hodiny, kterou strávili zástupci národních socialistů na Hradě. Pouštět se na pole dohadů nicméně není účelem této práce. Chování prezidenta Beneše v dalších dnech naznačuje pravdivost stanoviska kancléře Smutného a Jínova záznamu - tedy že prezident s podáním demise ministrů tří nekomunistických stran skutečně nepočítal.

Ve čtvrtek 19. února navštívila prezidenta Beneše delegace sociálních demokratů. V 11:30 dorazili na Hrad k hodinovému rozhovoru předseda strany Bohumil Laušman, náměstek předsedy vlády František Tymeš a generální tajemník ČSSD Blažej Vilím.³² Ti Beneše informovali o dopoledním setkání s komunisty, kteří jim nabídli možnost vytvoření společné vlády, ve které by měla ČSSD 6 křesel, pokud změní postoj k usnesení ze 13. února. Vilím zase požadoval návrat 60 přeložených sociálně demokratických důstojníků Bezpečnosti. Komunisté poté vyhrožovali, že budou sociální demokraté „rozdrceni s ostatními.“³³ V 16 hodin přijal prezident Klementa Gottwalda, který obviňoval hlavně národní socialisty ze snahy rozbít vládu. Beneš jej uklidnil tím, že na úřednickou vládu nepřistoupí a předsedou eventuální nové vlády bude opět on, jakožto předseda nejsilnější strany.

Ve čtvrtek přiletěli do Prahy dva významní návštěvníci - náměstek ministra zahraničních věcí SSSR Valerian A. Zorin a americký velvyslanec Laurence A. Steinhardt. První uvedl jako důvod svého příletu kontrolu dodávek sovětského obilí, druhý mluvil o svém přesvědčení, že demokracie v Československu zvítězí.³⁴ Zorin ten den navštívil ministry Majera a Masaryka³⁵ a přivezl komunistům vzkaz od Stalina, aby využili krize a požádali SSSR o pomoc, ale Gottwald to odmítl, protože chtěl legitimovat převzetí moci ústavním řešením vládní krize.

³¹ KRAJINA, V.: *Vysoká hra. Vzpomínky*, EVA, Praha 1994; str. 195-196.

³² AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“.

³³ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 305. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 40.

³⁴ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 312.

³⁵ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 456 „Zprávy ČTK 19.-20.2.1948“.

3 Kancelář prezidenta republiky

„V čele Kanceláře prezidenta republiky (KPR) stál přednosta s titulem kancléř; v době mého příchodu na Hrad zastával tuto funkci vyslanec Jaromír Smutný. Kancelář se dále členila na odbory či sekce, vedené odborovými přednosty neboli sekčními šéfy. Nejdůležitějším byl politický odbor, řízený vyslancem dr. Janem Jínou, dále kulturní odbor, vedený spisovatelem Josefem Koptou, právní odbor v čele s dr. Pavlem Koričanským, hospodářskosprávní odbor s přednostou dr. Antonínem Schenkem a technicko-národohospodářský a sociální odbor, prozatímne řízený dr. Koričanským. Paralelně existovala Vojenská kancelář prezidenta republiky (VKPR), jejímž přednostou byl armádní generál Antonín Hasal, ruský legionář, který za 2 světové války vedl Benešovu vojenskou kancelář v Londýně a po válce byl něco přes rok ministrem dopravy.“³⁶ Takto představuje základní členění KPR ve své vzpomínkové knize jeden z jejích zaměstnanců, Miroslav Jirásek. Protože se tato práce zabývá situací v Kanceláři prezidenta republiky, představíme si v následujících kapitolách blíže její členění a některé zaměstnance, kteří zanechali důležitá svědectví o jednáních, která probíhala na Pražském hradě v době únorové krize.

3.1 Struktura Kanceláře prezidenta republiky

Kancelář prezidenta republiky byla jako zvláštní úřad, který se skládá z civilního a vojenského oddělení, zřízena zákonem č. 654/1919 Sb. z. a n. Při popisování její organizace vycházíme ze dvou dokumentů. První z nich je „Přehled organizace kanceláře prezidenta republiky“, který byl v platnosti od 15. února 1947.³⁷ Zde jsou podrobně popsány jednotlivé odbory i jejich úkoly a pravomoci. Dalším je „Přehled činnosti civilního oddělení KPR od února 1948“ s datem 31. března 1949.³⁸ Ten slouží nejen k poznání, zda se změnily jednotlivé odbory po únorové krizi, zejména po zvolení Klementa Gottwalda novým prezidentem, ale i jako určitá forma kontroly, zda odbory popsané v dokumentu z roku 1947 stále fungovaly.

Nejprve se podívejme na starší popis organizace KPR z roku 1947. V čele Kanceláře prezidenta republiky stál kancléř s vlastním sekretariátem - od konce války až do konce roku

³⁶ JIRÁSEK, M.: *Svědectví jednoho života. Vzpomínky z dětství, prezidentské kanceláře a komunistických kriminálů...*, MAROL, Praha 2000; str. 81.

³⁷ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Organizace KPR, inventární číslo 5, signatura P 1/2 (KPR2), karton 1 „1947“.

³⁸ AKPR, fond „KPR“, inventární číslo 2118, signatura 213 182, karton 497 „A) Organizace (1948-1950)“.

1948 byl kancléřem Jaromír Smutný. KPR se dělila na 2 oddělení - **civilní** a **vojenské** (tedy Vojenskou kancelář prezidenta republiky - VKPR).

Nejprve si představíme oddělení civilní. **I. odbor (politický)** vedl odborový přednosta Jan Jína. Děлил se na 3 referáty: referát I/1 (pro věci politiky vnitřní a zahraniční), referát I/2 (sekretariát prezidenta republiky) a referát I/3 (pro věci řádové a ceremonie). Pod I. odbor spadal i zvláštní Slovenský referát politický, který měl prezidenta informovat o věcech týkajících se Slovenska. V čele **II. odboru (právního)** stál Pavel Koričanský. Tvořily jej 2 referáty: referát II/1 (pro věci legislativní, všeobecné i konkrétní, věci právní a věci justiční) a referát II/2 (pro věci osobní a organizační). **III. odbor (kulturní)** řídil odborový přednosta Josef Kopta. Jeho 4 referáty byly následující: referát III/1 (pro věci školství, osvěty, vědy a umění s výjimkou věcí ref. III/4, sportu a tělovýchovy), referát III/2 (archiv), referát III/3 (museum Pražského hradu) a referát III/4 (pro výtvarné umění). Následuje **IV. odbor (hospodářsko-správní)**, který vedl odborový přednosta Antonín Schenk. Skládal se z referátu IV/1 (pro správu Pražského hradu a zámku Lány), jemuž byly přiděleny 3 pomocné správy: a) správa domu prezidenta republiky, b) hospodářská správa Pražského hradu a c) správa zámku Lány. Dále z referátu IV/2 (stavební správa Pražského hradu) a IV/3 (záležitosti týkající se všeobecně zemědělství, lesnictví, rybářství, správa státního statku Lány a zahrad). Třetímu referátu byly přiřčeny následující pomocné správy: a) lesní správa státního statku Lány, b) hospodářská správa státního statku Lány, c) správa zahrad Pražského hradu, d) správa zahrady zámku Lány a e) správa obory Hvězda. Posledním odborem civilního oddělení byl **V. odbor (technicko-národohospodářský a správní)**, který zatímně řídil odborový přednosta Pavel Koričanský. Děлил se do 3 referátů: referátu V/1 (pro věci techniky, dopravy, průmyslu, obchodu a živnosti), referátu V/2 (finančního a rozpočtového) a referátu V/3 (pro věci sociální a zdravotní péče a právní ochrany před správními úřady).

V čele Vojenské kanceláře prezidenta republiky stál armádní generál Antonín Hasal. Děлил se na 4 složky: **I. skupina generálně-štábní**, **II. skupina administrativní**, **III. právní referát** a **IV. velitel Hradu**.

Výše popsané rozdělení vojenského a civilního oddělení Kanceláře prezidenta republiky znázorňuje schéma v příloze.³⁹ To mělo podle dokumentu fungovat na zkušební dobu 6 měsíců, aby se zjistilo, zda a kde jsou potřeba úpravy, popřípadě navýšení či snížení počtu zaměstnanců. Při srovnání s pozdějším „Přehledem činnosti civilního oddělení KPR od února 1948“, který je o více než 2 roky starší než „Přehled organizace kanceláře prezidenta republiky“, zjistíme, že výše popsané odbory podle rozdělení z roku 1947 stále fungovaly. Jen

³⁹ Viz.: Příloha 3, str. 80.

II. odbor právní se rozdělil na dva (II. odbor A = právní a II. odbor B = personální a organizační), III. odbor byl nejen kulturní, ale zároveň i tiskový a V. odbor zůstal jen národohospodářským. Je tedy možné konstatovat, že výše představené schéma jednotlivých odborů KPR fungovalo i v době únorové krize roku 1948.⁴⁰

3.2 Někteří zaměstnanci

Jaromír Smutný, Jan Jína, František Škarvan, Václav Sýkora a Miroslav Jirásek. Těchto pět mužů pracovalo v době únorové krize roku 1948 v Kanceláři prezidenta republiky, první čtyři v těch nejdůležitějších funkcích. Zanechali svědectví o svém působení v prezidentské kanceláři, o únorových událostech a jednáních, u kterých byli přítomni (nebo o nich měli důvěryhodné informace). Někteří se navíc denně stýkali s prezidentem Benešem, takže mohli dobře popsat jeho názory a vývoj jeho uvažování v popisovaném období. To je důležité zejména z toho důvodu, že prezidentovo chování bylo mnohými politiky, kteří později sepsali své vzpomínky, různě interpretováno. Pojďme si tyto zaměstnance Kanceláře prezidenta republiky představit blíže.

3.2.1 Jaromír Smutný

Jaromír Smutný se narodil 23. června 1892 v Bavorově. Roku 1911 odmaturoval na gymnáziu v Benešově a začal studovat práva, ale hned po vypuknutí první světové války byl povolán do armády (absolutoria proto dosáhl až 10. dubna 1920). Na jaře 1915 bojoval na frontě v Haliči, kde padl do ruského zajetí. Tam se v roce 1917 dostal k československým legiím, později pomáhal s formováním legií ve Francii, kde působil ve službách Národní rady československé.

Po skončení války se zúčastnil mírové konference v Paříži, kde si 18. července 1919 vzal za manželku Jaroslavu Weberovou, se kterou měl dva syny - Milana a Miroslava.⁴¹ Ve Francii strávili 7 let, než se vrátili do Československa, kde Smutný nastoupil do ministerstva zahraničních věcí. Zde pracoval až do roku 1931. Následovalo 6 let ve funkci legačního rady vyslance v Polsku, od listopadu 1938 byl pověřen vedením diplomatického protokolu v Praze.

⁴⁰ Rozpis úkolů, které měly na starosti jednotlivé odbory a referáty, viz.: *Podrobný rozvrh agendy jednotlivých referátů obou oddělení kanceláře prezidenta republiky* (AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Organizace KPR, inventární číslo 5, signatura P 1/2 (KPR2), karton 1 „1947“).

⁴¹ AKPR, personální spis Jaromíra Smutného, osobní výkaz.

S prezidentem Benešem prožil Mnichov a vyprovázel ho do exilu. Od 1. ledna 1939 působil jako konzul v Istanbulu, ale po 15. březnu 1939 na svou funkci rezignoval a odjel nejprve do Paříže a odtud do Londýna, kde převzal řízení exilové prezidentské kanceláře.⁴²

Kancléřem zůstal i po návratu do vlasti. Podle Miroslava Jirásky měl značný zákulisní vliv a prezidentovu velkou důvěru. Jeho politická příslušnost není jasná - podle Miroslava Jirásky patřil k sociálním demokratům,⁴³ s čímž souhlasí i svědectví Vladimíra Krajiny.⁴⁴ Státní bezpečnosti ale jeho politická příslušnost nebyla známa, inklinoval však podle ní k národním socialistům a neměl příliš dobré vztahy s ministrem spravedlnosti Prokopem Drtinou.⁴⁵ Během února 1948 byl poměrně kritický vůči ministrům v demisi, jejichž postup neschvaloval.

Jeho osobnost budí kontroverze hlavně kvůli tomu, že zůstal ve své funkci i po abdikaci prezidenta Beneše. Pro Klementa Gottwalda pracoval do konce roku 1948 a vysloužil si za to kritiku mnohých exulantů. V červenci 1949 odešel i s rodinou do exilu a v Londýně se roku 1950 podílel na založení Ústavu dr. Edvarda Beneše pro politické a sociální studium. Zde také 17. července 1964 zemřel.⁴⁶

3.2.2 Jan Jína

Druhý nejvýznamnější pracovník Kanceláře prezidenta republiky po kancléři byl přednosta politické sekce. Tuto funkci zastával v popisovaném období JUDr. Jan Jína. Narodil se 18. září 1890 v Libštátě. Studoval na gymnáziu v Novém Bydžově, kde 30. června 1908 odmaturoval. Pokračoval studiem práv v Praze, která ukončil 28. května 1914, kdy byl promován na doktora práv. Dne 9. února 1918 si vzal za ženu Stanislavu Vančurovou.⁴⁷

Od roku 1919 působil ve službách ministerstva zahraničních věcí, v letech 1936 - 1938 jako přednosta kabinetu ministra Kamila Krofty. Po 15. březnu 1939 se zapojil do vznikajícího domácího odboje, konkrétně do odbojové skupiny profesora Klecandy, která podléhala Politickému ústředí. Díky Jínovi se povedlo mimo jiné navázat spojení se

⁴² SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; předmluva *Muž v pozadí* Josefa Tomeše, str. 7-18.

⁴³ JIRÁSEK, M.: *Svědectví jednoho...*; str. 84.

⁴⁴ „Teprve po puči jsem se dozvěděl, že kancléř Smutný hned v r. 1945 se stal členem čs. strany soc. demokratické, kdy jejím předsedou byl quisling Fierlinger! Většina podřízených Smutného se pak také stala členy soc. de. Smutný tím porušil tradici: kancléř měl být nad stranami!“ KRAJINA, V.: *Vysoká hra...*; str. 205.

⁴⁵ ABS, fond „S“ (Sbírka různých písemností), evidenční číslo 208, inventární jednotka 6.

⁴⁶ Více viz.: SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*, předmluva *Muž v pozadí* Josefa Tomeše, str. 7-18.

⁴⁷ AKPR, personální spis Jana Jíny, výkaz osobní.

Smutným, který působil v Londýně.⁴⁸ Jeho angažovanost v odboji vedla k jeho zatčení gestapem v dubnu roku 1940. Celý zbytek války strávil v nacistických věznicích, včetně koncentračního tábora Flossenbürg.

Po válce nastoupil do Kanceláře prezidenta republiky a 5. listopadu 1945 byl jmenován přednostou politického odboru. Podle Václava Sýkory byl výborným (až puntičkářským) úředníkem, který přísně dbal svých povinností.⁴⁹ Byl členem Československé strany národně socialistické, takže během únorové krize roku 1948 sloužil částečně jako prostředník mezi prezidentem Benešem a vedením této strany. Během únorových dnů byl v denním styku s prezidentem a zúčastnil se některých důležitých jednání. Jeho zápisy ve své knize často cituje kancléř Smutný.

Po abdikaci prezidenta Edvarda Beneše odešel na zdravotní dovolenou a 30. září 1948 byl přeložen na trvalý odpočinek.⁵⁰ Dne 31. července 1950 došlo k jeho zatčení a v politickém procesu byl 6. dubna 1951 odsouzen státním soudem ke 4 letům vězení a peněžitému trestu 20 000 Kčs.⁵¹ Spolu s ním byli odsouzeni i další aktuální i bývalí zaměstnanci Kanceláře prezidenta republiky, včetně níže představeného Miroslava Jiráska. Později mu byla udělena prezidentská milost pod podmínkou, že do 3 let od propuštění nespáchá žádný trestný čin. Po propuštění žil v ústraní převážně ve svém domě v jihočeském Chýnově. Zemřel 9. února 1962.⁵²

3.2.3 František Škarvan

JUDr. František Škarvan se narodil 27. března 1910. Vystudoval práva, která dokončil v roce 1934, a po dvou letech vojenské služby nastoupil v srpnu roku 1936 na místo 2. osobního tajemníka v té době již bývalého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka v Lánech. Prezidentu Masarykovi sloužil posledních 13 měsíců jeho života, než 14. září 1937 zemřel.

Poté byl povolán do Kanceláře prezidenta republiky v Praze, kde pracoval až do mobilizace v září 1938, kdy odešel ke svému útvaru (2. pěší pluk Jiřího z Poděbrad v Litoměřicích). Po demobilizace v říjnu 1938 se opět vrátil do KPR a 16. března 1939 byl

⁴⁸ ABS, fond „Z“ (Mapy zpráv zpracované Studijním oddělením MV), evidenční číslo 10, inventární jednotka 24.

⁴⁹ In: *Masarykův lid*, roč. XIV, č. 3, říjen 2008; str. 16.

⁵⁰ AKPR, personální spis Jana Jíny, přehled spisový.

⁵¹ AKPR, personální spis Jana Jíny. ABS, fond „V-400 MV“.

⁵² Více o Janu Jínovi viz.: JIRÁSEK, M.: *Svědectví jednoho...*; str. 84-5. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 13.

jmenován osobním tajemníkem nového prezidenta Emila Háchy, kterému sloužil až do konce války.

Po osvobození pracoval zpočátku v nižších funkcích, než se stal v prosinci 1947 znovu osobním tajemníkem, v pořadí již třetího prezidenta, Edvarda Beneše. Sýkora jej označuje za velmi pilného, spíše mlčenlivého a diskrétního pracovníka.⁵³ Ve službě prezidentu Benešovi setrval až do jeho smrti 3. září 1948.

V říjnu se vrátil ze Sezimova Ústí do Prahy, ale problémy mu způsobila jeho politická příslušnost. Byl aktivním členem sociální demokracie a po sloučení odmítl vstoupit do KSČ. Dne 19. prosince 1948 kolem páté hodiny ranní přišla k němu do bytu Státní bezpečnost, během prohlídky zabavila některé materiály a odvedla jej k výslechu. Příčinou byla nabídka studenta lesního inženýrství, že mu umožní přechod do Německa. Z vazby byl propuštěn až v říjnu 1949. Po propuštění pracoval až do roku 1970 jako dělník v Elektrosignálu a Energovodu, v letech 1971-1979 působil jako synodní kurátor Českobratrské církve evangelické. Zemřel 22. dubna 1992.⁵⁴

3.2.4 Václav Sýkora

Dne 19. září 1909 se v Dobřanech narodil JUDr. Václav Sýkora. Vystudoval Jiráskovo gymnázium v Praze, kde odmaturoval 13. června 1928. Ve studiu pokračoval na právnické fakultě Karlovy univerzity v Praze, 9. prosince 1932 byl promován na doktora práv. Nezůstalo ale jen u toho - profesorský sbor právnické fakulty mu poté 10. prosince 1947 udělil venia docendi v oblasti finančního práva. Jeho manželkou se 12. září 1936 stala Zdeňka Schumandlová, se kterou měl dceru Zdeňku.⁵⁵

Po ukončení studia práv pracoval krátce v advokátní kanceláři, ale už 1. března 1933 nastoupil ke krajskému civilnímu soudu v Praze. Tam složil 9. března 1936 soudcovskou zkoušku a začal pracovat v Městské spořitelně pražské, kde působil jako úvěrový referent až do 9. července 1945, kdy byl přijat do Kanceláře prezidenta republiky.⁵⁶ Tam zpočátku zastával funkci referenta v politickém odboru, v jehož čele stál do listopadu 1945 Prokop

⁵³ In: *Masarykův lid*, roč. XIV, č. 3, říjen 2008; str. 16.

⁵⁴ Více o osudech Františka Škarvana viz.: ŠKARVAN, F.: *Vzpomínky. Sloužil jsem třem prezidentům, dělníkům a církvi*, soukromé vydání v nákladu 35 ks., Praha 1999. TOMEŠ, J. a kol.: *Český biografický slovník XX. století*, III. díl (Q-Ž), Nakladatelství Ladislav Horáček - Paseka, Praha a Litomyšl 1999.

⁵⁵ AKPR, personální spis Václava Sýkory.

⁵⁶ ABS, fond „11730“ - dotazník Václava Sýkory vyplněný dne 14. srpna 1945.

Drtina, než jej vystřídal Jan Jína. V květnu 1946 byl ustanoven tajemníkem prezidenta Beneše. Demisi ministrů podanou 20. února 1948 odsuzoval jako nedomyšlenou, protože podle jeho názoru nevyužili všechny možnosti dohody.⁵⁷

Z prezidentské kanceláře byl „vyakčněn“ hned v březnu roku 1948. Z vůle akčního výboru nastoupil 15. března na ministerstvo pro sjednocení zákonů jako referent legislativního oddělení, v jehož čele stál dr. Žatecký. Nepomohlo mu ani to, že si hned v březnu 1948 podal přihlášku do KSČ (předtím byl členem ČSNS). Dne 29. září 1949 byl zatčen. Důvodem bylo i jeho setkání se švédskou novinářkou napojenou na vznikající exilové hnutí Amelií Posse-Brázdovou, které vyjednal schůzku s nyní již bývalým prezidentem Benešem, odeslání několika zpráv do zahraničí i jeho styky s Miladou Horákovou a dalšími „reakčními živly.“⁵⁸

3.2.5 Miroslav Jirásek

JUDr. Miroslav Jirásek se narodil 15. března 1913 v Telči. V roce 1931 odmaturoval na reálném gymnáziu a zahájil studium práv na Komenského univerzitě v Bratislavě. Dne 11. srpna 1940 si vzal za ženu dceru hostinského Marii Blažkovou, se kterou měl dvě děti - dceru Marii a syna Leoše.⁵⁹ Za války podporoval jídlem politické vězně a odvážil se provádět i drobné sabotáže, jako bylo například sypání hřebíků na silnici, kudy projížděla auta wehrmachtu či SS. Po atentátu na Heydricha zažil i razii gestapa, která jen díky velkému štěstí neskončila jeho zatčením. Zachránil ho paradoxně Hitlerův *Mein Kampf* v knihovně, který studoval kvůli své habilitační práci.

Po skončení války se stal zakladatelem Ústavu pro sociální a hospodářskou výchovu v Brně, kde pracoval bez nároku na plat, jelikož byl zaměstnán u Všeobecného penzijního ústavu. Působil jako vyšetřující komisař v internačním táboře v Kounicových kolejích v Brně, kde poukazoval na násilí páchané na Němcích, ale i na řádění sovětských vojáků. S důkazy o těchto nepravostech se vydal do Prahy a dostal se s nimi až do Kanceláře prezidenta republiky. Tam nastoupil na návrh kancléře Smutného jako ministerský komisař, ale až 15. listopadu 1946, protože mezitím na něj bylo dáno udání pro podvod a vydírání,⁶⁰ které

⁵⁷ ABS, fond „V-6301 MV“.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ AKPR, personální spis Miroslava Jirásky, osobní výkaz.

⁶⁰ ABS, fond „305“ (Ústředna Státní bezpečnosti), evidenční číslo 150, inventurní jednotka 1, Šetření národní a státoobčanské spolehlivosti a mravní zachovalosti Miroslava Jirásky ze dne 23. října 1946.

Krajský soud v Brně 11. listopadu 1946 prohlásil za bezpředmětné. V KPR se zabýval problémy národního hospodářství.

Na začátku roku 1948 neměl prý nikdo v KPR ani potuchy o přípravách komunistického puče. On sám byl během února hospitalizován v nemocnici v Brně pro podezření na zánět mozkových blan, ale i tak se připojil k táboru Benešových kritiků, který hovořil o přijetí demise dvanácti členů vlády jako o zradě a porušení slibu. Často ho srovnává s prezidentem Masarykem, když píše, „...že kdyby ještě žil T. G. Masaryk, že by se byl sebral, šel na Staroměstský rynek a bylo by po puči.“⁶¹ Zároveň ale kritizoval i ministry a náměstky, kteří demisi podali, za to, že neměli jasnou koncepci. Byl organizován v ČSSD, po jejím sloučení přešel do KSČ, ale bezpečnostní materiály ho popisují jako nespolehlivého člena, který do strany vstoupil jen proto, aby si udržel zaměstnání.⁶²

Jeho působení v prezidentské kanceláři pokračovalo i za prezidentství Klementa Gottwalda, jímž byl 7. června 1948 jmenován odborovým radou.⁶³ Pomohl několika lidem dostat se za hranice, když jim opatřil pasy s pomocí holandské ambasády. Chtěl odejít s rodinou a vzít sebou i Jana Jínu, ten však doplatil na svou nedůvěřivost a nerozhodnost. Zpočátku odmítl, pak si to rozmyslel a chtěl po Jiráskovi, aby umožnil odchod i národně socialistické političce Miladě Horákové. Pak si to ale opět rozmyslel a 29. března 1950 byl Miroslav Jirásek zatčen a 6. dubna 1951 odsouzen spolu s ostatními členy tzv. Akce „Hrad“⁶⁴ (včetně Jana Jíny) na 15 let vězení a k peněžitému trestu v částce 10 000 Kčs.⁶⁵ V březnu 1959 byl Jirásek podmíněčně propuštěn a pracoval jako jeřábník v ČKD. K právníckému povolání se mohl vrátit až v roce 1964. Během „Pražského jara“ 1968 podepsal manifest 2000 slov Ludvíka Vaculíka, byl členem K - 231 a publikoval informace o svém odsouzení a věznění. V roce 1974 odešel do penze a zemřel 27. března 2002.⁶⁶

3.3 Prezident Edvard Beneš - symbol demokracie

„Dobrý a předrahý pane presidente! Vydržte, vydržte tisíckrát vydržte a nenechte se nikým a ničím ovlivnit. Tři čtvrtiny národa stojí za Vámi, modlí se za Vás a nepřejí si nic

⁶¹ JIRÁSEK, M.: *Svědectví jednoho...*; str. 94.

⁶² ABS, fond „V-400 MV“, Šetření státoobčanské spolehlivosti ze 7. ledna 1949.

⁶³ AKPR, personální spis Miroslava Jiráska, osobní výkaz.

⁶⁴ ABS, fond „V-400 MV“.

⁶⁵ AKPR, personální spis Miroslava Jiráska, výpis z rozsudku.

⁶⁶ Více o životě Miroslava Jiráska viz.: JIRÁSEK, M.: *Svědectví jednoho...* .

jiného než Vaše spravedlivé rozřešení, aby bylo na všech stranách dobře. [...] Pane presidente, náš drahý táto, stojíme za Vámi, my lidovci, nár. socialisté a slov. demokraté. Jsme na stráží a nikdo nám nesmí vzít svobodu a Vás.“ To napsali Edvardu Benešovi zástupci jedné vesnice, kteří se bojí napsat její jméno, aby se nestala „novodobými Lidicemi.“⁶⁷

V době únorové krize se oči většiny demokraticky smýšlejících občanů upínaly k Hradu, jehož pánem byl Edvard Beneš. Člověk, který spolu s Masarykem zakládal Československou republiku, 17 let byl jejím ministrem zahraničí a po skončení 2. světové války ji svým diplomatickým úsilím dokázal znovu vybudovat. Není proto divu, že pro spoustu Čechoslováků byl nezpochybnitelnou morální autoritou i symbolem demokracie. Časté byly básně a ódy, které se o něm skládaly. Historik Václav Veber jej ale popisuje i jako člověka zaujatého vlastní mocí.⁶⁸

Jeho skutečný vliv byl ale v popisovaném období daleko menší, než si jeho příznivci mysleli. Ústava z roku 1920, která byla stále v platnosti i přes to, že například nebyl obnoven senát, prezidentské pravomoci definuje v Hlavě III., § 64 - v souvislosti s vládou se jedná o jmenování a propouštění ministrů a stanovení jejich počtu, popřípadě vrácení zákonů usnesených Národním shromážděním s připomínkami (do měsíce ode dne, kdy bylo usnesení NS dodáno vládě).⁶⁹ Skutečnou moc vůči vládě měl v rukou nikoliv prezident, ale parlament, neboť právě on mohl vyjádřit vládě nedůvěru a tím přimět předsedu vlády k podání demise. Národní shromáždění bylo však v době únorové krize vyřazeno z rozhodování a nikdo z politiků se je ani nepokusil využít.

Z výše popsaného vyplývá, že Edvard Beneš, který představoval především úspěšný protinacistický odboj, byl sice pro většinu národa zárukou demokracie, reálná moc však byla daleko více omezena mantinely ústavy. Teoreticky mohl požadovat po Klementu Gottwaldovi demisi celé vlády, když z ní podáním demise odešly zástupci tří stran Národní fronty, neměl však žádnou reálnou moc tento požadavek prosadit. Předpoklad, že dokud na Hradě sedí Beneš, nedovolí si komunisté uskutečnit své plány, byl tedy, jak se ukáže, mylný.

⁶⁷ První strana dopisu viz.: Příloha 2, str. 77.

⁶⁸ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 8.

⁶⁹ *Ústava republiky...*, str. 19-20.

4 Vládní krize

V následujících kapitolách se budeme věnovat vládní krizi od podání demise až do jejího přijetí prezidentem Benešem ve středu 25. února 1948. Protože se tato práce primárně zaměřuje na Kancelář prezidenta republiky a její roli v krizi, budeme se jen okrajově zabývat stranickými jednáními. Hlavní bude to, co v těchto dnech dělal prezident republiky a jeho nejbližší spolupracovníci a jaká jednání se odehrávala na Pražském hradě.

4.1 Pátek 20. února - demise podána

Na mimořádnou schůzi vlády, svolanou na pátek 20. února, čekali politici s napětím. Právě na tuto schůzi se měl dostavit ministr vnitra Václav Nosek a seznámit ministry s tím, zda splnil tolik diskutované vládní usnesení ze 13. února. V 8 hodin se v pracovně Petra Zenkla shromáždili zástupci ČSNS, lidovci byli v pracovně Jana Šrámk a členové DS u Štefana Kočvary. Zenkl si s Klementem Gottwaldem vyměnil několik dopisů a v posledním z nich konstatoval, že vzhledem k vyhybavé odpovědi předsedy vlády v otázce splnění usnesení „...je nám to potvrzení našich zpráv, že usnesení vlády provedeno nebylo. Trvá tedy podmínka, pro kterou se schůze vlády účastnit nemůžeme.“⁷⁰ Zástupci všech tří stran se poté poradili v pracovně Jana Šrámk a rozhodli se podat demisi ten den odpoledne. Jediný Šrámek se zeptal, co se stane, když je prezident opustí? Drtina mu odpověděl, že je prezident opustit nemůže, protože by zradil sám sebe, což Šrámk přesvědčilo.⁷¹ Zenkl o tom kolem půl dvanácté telefonoval prezidentu Benešovi, který prý odpověděl: „Konečně! A teď pozor! Žádný chybný krok!“⁷² Hubert Ripka pak informoval sociální demokraty, kteří svolali schůzi předsednictva, i Jana Masaryka, který demisi odmítl a reagoval rozčileně. Členové vlády, kteří se chystali podat demisi, se také dohodli, že se zdrží veřejných akcí, aby se řešení vládní krize nepřeneslo na ulici. Komunisté byli naproti tomu velmi aktivní a hned na druhý den svolali „tábor lidu“ na Staroměstské náměstí. Ještě večer publikovalo předsednictvo KSČ své stanovisko, ve kterém vyzývá lid k mobilizaci a podpoře vlády Klementa Gottwalda.⁷³

⁷⁰ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 510. NA, fond 1261/0/34 „Klement Gottwald“, zn. fondu „ÚV KSČ 100/24“, sv. 39, a.j. 828 „Únorové události“. VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 240.

⁷¹ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 512-513. KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 315.

⁷² RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 206.

⁷³ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 456 „Zprávy ČTK 19.2.-20.2. 1948“. KRÁL, V.: *Cestou k Únoru. Dokumenty*, Svobodné slovo, Praha 1963; str. 341-342.

Prezident zahájil svůj den přijetím kancléře Smutného a přednosty politického odboru Jana Jíny k referátu v 10:40. Rozhovor trval do 11 hodin, o 20 minut později přijal Beneš svého osobního tajemníka, který u něj byl do 11:30. To byla doba, kdy Petr Zenkl zvedl telefon a volal na Hrad, že 12 zástupců stran ČSNS, ČSL a DS ve vládě podává demisi. Prezidentova reakce popsaná výše podle svědectví Huberta Ripky se však neshoduje s dalšími svědky. Jaromír Smutný i další svědkové z KPR (prezidentův osobní lékař Oskar Klinger, Antonín Hasal či Václav Sýkora) tvrdí, že byl prezident podáním demise velmi překvapen. Potvrzuje to i svědectví tajemníka Jana Masaryka, který ten den hovořil s prezidentem.⁷⁴ Smutný stál vedle Beneše, když se Zenklem hovořil. Prezident nic souhlasného neřekl - odkládal vyjádření na dobu, až si přečte rezignační dopis, a rozhovor ukončil slovy: „Pánové, abyste nesklouzli.“⁷⁵ Karel Kaplan cituje záznam Smutného svědectví, zaznamenaného Lvem Sychravou, podle kterého prezident dokonce po položení sluchátka prohlásil: „Ti blbci, oni o takové věci telefonují.“⁷⁶ Je evidentní, že politici podávající demisi a prezident se svým okolím vytvořili dva interpretační tábory. Politici dál jednali pod dojmem prezidentova souhlasu s jejich postupem, ten byl naopak překvapen a konsternován. Je to tedy další z řady nedorozumění, které vyústily v nevratnou vládní krizi. Na které straně je pravda se dnes už jen těžko zjistí, osobně se přikláním k tvrzení, že Beneš s brzkým podáním demise nepočítal, jak to vyplývá i z jeho dalšího jednání.

V 15:40 přijal prezident Beneš na audienci Klementa Gottwalda, Václava Noska a Ludvíka Svobodu. O 10 minut později přišel na Hrad generální tajemník ČSNS Vladimír Krajina s dopisem zástupců své strany ve vládě, ve kterém podávají demisi (jednalo se o náměstka předsedy vlády Petra Zenkla a 3 ministry: Huberta Ripku, Prokopa Drtinu a Jaroslava Stránského). Protože u Beneše právě byli na audienci komunisté, odevzdal dopis Smutnému.⁷⁷ V době od 16:20 do 16:40 byli jednání přítomni i plukovníci Reicin a Janda, kteří spolu s ministry prezidentovi referovali o mostecké špionážní aféře, obviňovali některé politiky ČSNS a hovořili i o nárůstu zájmu cizích špionážních služeb o Československo. Poté plukovníci odešli (krátce po nich, v 17 hodin, odešel i Ludvík Svoboda) a řeč se stočila k

⁷⁴ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 316.

⁷⁵ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 42-43. KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 318. Výpověď Smutného potvrzuje i Jan Jína ve výpovědi ze 14. srpna 1950, kdy doslova opakuje tuto větu (ABS, „V-400 MV“, Zápis o výpovědi ze dne 14. srpna 1950).

⁷⁶ KAPLAN, K.: *Poslední rok prezidenta*, Doplněk, Brno 1994; str. 8.

⁷⁷ Nad tím, proč prezident Krajinu nepřijal, se ve svých pamětech zamýšlí Prokop Drtina, který poukazoval na běžnou praxi, kterou bylo přerušeno probíhající audiencie a přijetí návštěvníka. Viz.: DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 513-514. Plné znění dopisu viz.: SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 67-68. NA, fond 1261/0/34 „Klement Gottwald“, zn. fondu „ÚV KSČ 100/24“, sv. 54, a.j. 890 „Vláda“. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31.

demisi - v té době přinesl dopis ministrů své strany generální tajemník Demokratické strany Fedor Hodža (za tuto stranu podali demisi náměstek předsedy vlády Štefan Kočvara, ministři Ivan Pietor a Mikuláš Franek a státní tajemník Ján Lichner).⁷⁸ Gottwald navrhoval prezidentovi jako řešení stávající krize přijetí demise 12 členů vlády (tedy menšiny) a poté její rekonstrukci. Beneš naopak trval na udržení stávající koalice Národní fronty a na dohodě všech jejích stran, uvažoval i o vypsání předčasných voleb. Gottwald trval na doplnění stávající vlády, odmítal však, aby zástupce politických stran, jejichž ministři rezignovali, vybralo jejich stávající vedení. V 18:25 se Gottwald s Noskem s prezidentem rozloučili.⁷⁹ Václav Veber cituje Benešova lékaře Oskara Klingera, který prohlásil, že to byl „...nejrozčilenější rozhovor, co Beneš měl.“⁸⁰

Odpočinul si však pouze krátce - v 18:40 přijal lidoveckého ministra pošt Františka Hálu, který přednesl ústně demisi členů své strany (náměstka předsedy vlády Jana Šrámka, ministrů Adolfa Procházky a Jana Kopeckého a svou vlastní). Byl ten den prvním a jediným ministrem v demisi, kterého prezident osobně přijal. Podle Huberta Ripky mu prý Beneš po poděkování za „pevný a statečný postoj členů jeho strany“ řekl: „Ovšemže vaši demisi nepřijmu. Komunisté musí kapitulovat. Tentokrát se přepočítali. Nyní je důležité uspíšit volby. Ztráty komunistů budou větší, než předpokládali. Můžete se na mě plně spolehnout, já neustoupím.“ V záznamu politického referenta, který cituje Smutný, je však jen zmínka o poděkování.⁸¹

Prezident už ten den nikoho nepřijal, protože byl velmi unaven. Prokopa Drtinu, který na Hrad přišel v 19:20, přijal politický referent Jan Jína, a Bohumila Laušmana, který se dostavil 15 minut po Drtinovi, přijal Jaromír Smutný.

4.2 Sobota 21. února - zrod akčních výborů

Hned dopoledne zaplnili staroměstské náměstí dělníci, mobilizovaní komunistickou stranou. Jejich počet je neznámý, Václav Veber odhaduje počet manifestujících na 40 - 80 000.⁸² Demonstrace začala v 10 hodin, což znamenalo, že všichni zde přítomní dělníci

⁷⁸ Plné znění viz.: SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 69-70. NA, fond 1261/0/34 „Klement Gottwald“, zn. fondu „ÚV KSČ 100/24“, sv. 54, a.j. 890 „Vláda“. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31.

⁷⁹ Popis audience viz.: KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 321-324. VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 244-245. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 72-74.

⁸⁰ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 244.

⁸¹ RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 207. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 75.

⁸² VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 254.

odešli z práce. Klement Gottwald vzápětí přednesl projev, který poté ČTK vydala jako přílohu A. V něm představil svou koncepci řešení stávající vládní krize - tedy doplnění vlády, jejíž většina zůstala ve funkci, „...lidmi, kteří zůstali věrni původnímu duchu Národní fronty, jak se tato vytvářela ve společném boji proti cizáckým vetřelcům a ve vítězné národní revoluci.“ Důležitý byl závěr projevu, ve kterém Gottwald vyzval k vytváření akčních výborů, které měly zmařit „provokace reakčních agentů.“⁸³ Jejich moc v podstatě nebyla definována, takže tyto svévolně ustavované instituce postupně přebíraly iniciativu a stávaly se rozhodující mocenskou silou únorové krize. Na Staroměstském náměstí promluvili i zástupci levice v ČSNS (J. Mátl) a ČSSD (V. Koušová-Petránková). Ten den probíhaly manifestace podporující vládu i v Brně, Plzni, Ostravě či Bratislavě. Poté, co byla aklamací schválena předem připravená rezoluce, se na Hrad vypravila delegace, kterou se budeme zabývat později.

Zdeněk Fierlinger s dalšími představiteli levice v ČSSD jednali s komunisty o případném vytvoření socialistické vlády. Sociální demokraté ale rozhodnutí odsunuli na pondělní schůzi ústředního výboru strany.⁸⁴ Podle zápisu v deníku tajemníka poslaneckého klubu KSČ Bedřicha Rattingera byli už v sobotu získáni do nové vlády lidovečtí poslanci Alois Petr a Josef Plojhar.⁸⁵

Nepříjemné překvapení čekalo v sobotu na členy Sboru pověřenců za Demokratickou stranu, kterým poslal jeho předseda Gustáv Husák dopis v tom smyslu, že demisí ve vládě se slovenští demokraté rozcházejí s programovým prohlášením Sboru a tím, že se strana vzdala postů ve vládě, nemohou její zástupci vykonávat „...vládou delegovanou pravomoc ve Sboru pověřenců.“⁸⁶

V době, kdy na Staroměstském náměstí již krátce probíhala komunistická manifestace, přijal prezident Beneš delegaci ČSSD, která se skládala z předsedy strany Bohumila Laušmana, náměstka předsedy vlády Františka Tymeše a generálního tajemníka strany Blažeje Vilíma. Hovořili samozřejmě o probíhající vládní krizi - sociální demokraté prezidentovi přednesli názor své strany, že demise nebyla správnou reakcí na situaci a že to byla velká politická chyba. Prezident prý poté slíbil, že pokud mu Gottwald přinese návrh

⁸³ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 457 „Zprávy ČTK 21.2.-22.2. 1948“. KRÁL, V.: *Cestou k...*; str. 349-350.

⁸⁴ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 377-378.

⁸⁵ DOUBEK, V., PEHR, M. a TOMEŠ, J. (ed.): *Na pozvání Masarykovy ústavu 2*, Masarykův ústav AV ČR, Praha 2005; str. 149.

⁸⁶ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 457 „Zprávy ČTK 21.2.-22.2. 1948“.

nové vlády, ve kterém budou zahrnuti i členové ostatních stran, bude jej nejprve konzultovat s vedením těchto stran.⁸⁷ Po 40 minutách, tedy v 11 hodin, se sociální demokraté s Edvardem Benešem rozloučili.⁸⁸

Mezitím, co prezident jednal s představiteli ČSSD, dorazila na Hrad delegace 55 dělníků ze Staroměstského náměstí, v jejímž čele byl Bedřich Kozelka (předseda Krajské odborové rady). Ta měla prezidentovi tlumočit „vůli lidí“. Deputaci přijal kancléř Smutný a zpočátku její členy nechtěl k Benešovi pustit s ohledem na jeho zdravotní stav. Nakonec bylo vybráno 5 zástupců, se kterými si prezident krátce pohovořil (11:05-11:20). O této návštěvě byla vydána tisková zpráva „Sobotní dopoledne na Hradě,“ kterou zaznamenal Augustin Novák.⁸⁹ Delegace sdělila prezidentovi požadavek přijetí demise a doplnění vlády i zástupci celonárodních organizací. Prezident Beneš jim zopakoval své odmítavé stanovisko k úřednické vládě i vládě bez komunistů. Vysvětlil jim nutnost dalšího jednání a spolupráce všech stran, což povede k udržení dosavadní Národní fronty. Situace se vyhrotila ve chvíli, kdy Kozelka řekl Benešovi, že když je něco přáním většiny lidu, musí se mu podvolit i on. Prezident reagoval prohlášením, že „...tak daleko ještě nejsme, aby ulice rozhodovala o tom, zdali já jako prezident mám nebo nemám přijmout demisi.“⁹⁰ Po 15 minutách pětičlenná delegace odešla. Mimo této dorazily na Hrad i některé další, které však už prezident nepřijal - věnovali se jim pouze úředníci KPR.⁹¹ Jak podotýká ve své knize kancléř Smutný, jednalo se o první větší nátlak za přijetí demise ministrů a členů vlády za ČSNS, ČSL a DS.

Beneš si příliš neodpočinul - po dalších 5 minutách k němu byl uveden předseda vlády Klement Gottwald, ke kterému se ve 12 hodin připojil ministr vnitra Václav Nosek. Oba dva hovořili o ještě probíhající manifestaci na Staroměstském náměstí a požadovali znovu přijetí demise 12 členů vlády, které by ukončilo probíhající vládní krizi. Prezidentovi také předali na Staroměstském náměstí schválenou rezoluci, která rovněž požadovala rychlé přijetí demise.⁹² Komunisté byli poslední, koho ten den prezident přijal. Po jejich odchodu ve 12:15 se rozhodl odjet do Lán - možná proto, aby byl mimo dosah dalších případných delegací. Z Prahy odjížděl kolem 16. hodiny.⁹³

⁸⁷ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidenta...*; str. 95-96.

⁸⁸ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“.

⁸⁹ Celá tisková zpráva viz.: SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidenta...*; str. 88-91. KRÁL, V.: *Cestou k...*; str. 365-367. NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 457 „Zprávy ČTK 21.2.-22.2. 1948“.

⁹⁰ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 383. DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 522.

⁹¹ AKPR, fond „Vládní krize“, inventární číslo 1757, signatura 110 000, karton 320 „C) Krize vlády“.

⁹² Text rezoluce viz.: NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 457 „Zprávy ČTK 21.2.-22.2. 1948“, příloha D.

⁹³ KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; str. 16.

Během soboty začaly zaplavovat Pražský hrad telegramy, dopisy a rezoluce. Jednotlivci, ale hlavně zaměstnanci či organizace, se v nich vyjadřovali k právě probíhající vládní krizi. Za celou dobu únorové krize jich do KPR přišlo 5 327, z čehož pouhých 150 vyjadřovalo podporu nekomunistickým stranám. Jen během 21. února jich přišlo 1 037.⁹⁴ Většina z nich je velmi podobného znění - vyjádření věrnosti prezidentu republiky, vládě Klementa Gottwalda a žádost o přijetí demise členů vlády, kteří nechtějí dále spolupracovat v duchu Národní fronty. K zajímavé situaci došlo v národním podniku Tatra na Smíchově: odtud došly brzy po sobě 2 telegramy. První s podpisem „zaměstnanci národního podniku Tatra na Smíchově“ požaduje přijetí demise a aby se bývalí ministři již nikdy nedostali na vedoucí místa. Druhý, od závodní organizace ČSL, naopak schvaluje postup členů své strany a k požadavkům předchozího telegramu se nepřipojuje.⁹⁵ Mimo to došel prezidentovi ještě dopis předsednictva ÚV KSČ, ve kterém se znovu hovoří o vůli lidu, „...který si přímo živelně přeje,“ aby demisi přijal, a že předseda vlády nebude jednat se současnými představiteli politických stran, jejichž členové podali demisi.⁹⁶

S prezidentskou kanceláří souvisí ještě další schůzka, která se konala v bytě u předsedy ČSSD Bohumila Laušmana. U něj se na oběd sešli ministr spravedlnosti Prokop Drtina, ministr národní obrany gen. Ludvík Svoboda a náčelník hlavního štábu gen. Bohumil Boček. Laušman podle svých vzpomínek svolal ještě před vypuknutím krize toto osazenstvo spolu s ministrem Noskem, kterého však omluvil Klement Gottwald, že nemůže být tam, kde je Drtina. Původním účelem schůzky byla snaha překonat propast mezi Drtinou a Noskem - z pohledu Laušmana dvěma hlavními oponenty ve vzniklé krizi.⁹⁷ Drtina však uvádí jako účel schůzky projednání posilování vlivu komunistů v armádě.⁹⁸ Důležitý ale není ani tak účel svolání schůzky, jako přítomnost odborového přednosty Jana Jíny. Ten se po telefonické domluvě sešel s Drtinou před Laušmanovou vilou, kde mu řekl: „Posílá mě k tobě pan prezident. Byl vaší demisí překvapen a vzkazuje ti, že ho udivuje, že nepodnikáte žádné akce proti komunistickému táboru na Staroměstském náměstí. Myslí, že by se mělo něco dělat. Je dosti sklíčen, mluvil již s Gottwaldem a nemá dobrý dojem. Čekal, že vystoupíte též jako komunisté s nějakou manifestací.“⁹⁹ Drtinu tento vzkaz překvapil, ale předpokládal, že tím

⁹⁴ Zdroj: KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 382.

⁹⁵ AKPR, fond „Vládní krize“, inventární číslo 1757, signatura 110 000, karton 320 „E) Projevy k únorovým událostem 1948“.

⁹⁶ KRÁL, V.: *Cestou k...*; str. 361-362. NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 457 „Zprávy ČTK 21.2.-22.2. 1948“.

⁹⁷ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 374.

⁹⁸ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 519-520.

⁹⁹ Tamtéž; str. 520-521.

prezident asi sleduje nějaký svůj plán a nechal Benešovi vzkázat, že se schválně zdrželi veřejných akcí, aby se krize mohla řešit parlamentní cestou a ne na ulici. Laušman, který přišel ke dveřím ještě než Jína odešel se vzkazem na Hrad, jej pozval také na oběd. Během něho se mluvilo i o demisi, kterou Laušman pokládal za politickou chybu a byl jí překvapen. Na to mu začal Jína přitakávat a vysvětlovat, že i prezident Beneš byl demisí překvapen, z čehož byl Drtina v šoku. Kromě toho, že to považoval za velmi indiskrétní, se tím zhroutily jeho plány na přesvědčení Laušmana i Svobody, aby se k demisi připojili. Svoboda se hned ptal, zda prezident o demisi věděl či nevěděl. Drtina odpověděl vyhýbavě, že s prezidentem zástupci ČSNS mluvili o krizi a sporech s komunisty, „...ale samozřejmě ptát se prezidenta republiky předem, zda podat či nepodat demisi, to členové vlády činit nemohou. To je jejich politická odpovědnost, učiní-li tak, nikoliv presidentova.“¹⁰⁰ Po odjezdu generálů odešli Drtina s Jínou k Ripkovi, který byl pobouřený a žádal Jínu o zprostředkování brzkého přijetí u prezidenta, aby si s ním mohli zástupci ČSNS o všem promluvit.¹⁰¹ Do řad národních socialistů se ale začal vkrádat neklid.

4.3 Neděle 22. února - ve znamení sjezdu závodních rad

Neděle byla nabitá událostmi už od ranních hodin. Krátce po 9. hodině začal sjezd závodních rad a závodních odborových organizací v Průmyslovém paláci. Zúčastnilo se ho 7 914 delegátů a asi tisícovka hostů.¹⁰² Hlavní projevy přednesli Klement Gottwald a Antonín Zápotocký. Gottwald znovu rozebíral právě probíhající vládní krizi a představil delegátům své ústavní a demokratické řešení - tedy přijetí demise a doplnění vlády „...novými, věrnými zástupci lidu a jeho organizací.“ Budoucí první dělnický prezident používal ve svém proslovu i výrazivo, které sice bouřilo masy, od kulturnosti politických projevů bylo ale vzdálené. Gottwald znovu vyzval k vytváření akčních výborů a zvoláním: „Kupředu, zpátky ni krok!“¹⁰³ svůj projev ukončil. Není divu, že jeho referát plný obviňování „reakce“ označil kancléř Smutný za demagogickou štvanici.¹⁰⁴ Když se schvalovala předem připravená rezoluce, která mimo jiné požadovala další znárodnění a na úterý 24. února vyhlásila hodinovou manifestační stávku od 12 do 13 hodin a pětiminutové zastavení dopravy, pouze 10 delegátů hlasovalo

¹⁰⁰ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 525.

¹⁰¹ Popis oběda u Laušmana viz.: DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 519-527. KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 373-375.

¹⁰² VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 266.

¹⁰³ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 457 „Zprávy ČTK 21.2.-22.2. 1948“; příloha F.

¹⁰⁴ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 107.

proti¹⁰⁵ (podle Huberta Ripky jich však bylo 10 jen podle oficiálního komuniké - ve skutečnosti zvedlo ruku proti rezoluci 700 delegátů, nelze ale dokázat, do jaké míry jsou jeho informace přesné).¹⁰⁶ Sjezd zakončil ve 14 hodin zpěv *Internacionály* a byl z něj odeslán pozdravný telegram prezidentu Benešovi.¹⁰⁷

V 9 hodin začal v Národním divadle ustavující sjezd Svazu československo-sovětského přátelství. Hlavními řečníky byli předseda přípravného výboru vznikajícího Svazu Zdeněk Nejedlý, dále Zdeněk Fierlinger a Klement Gottwald.¹⁰⁸ Přišli i zástupci SSSR ze sovětské ambasády v Praze i Valerian Alexandrovič Zorin, který přibyl do Prahy už 19. února. Sjezdu se zúčastnili i někteří ministři v demisi, kteří, jak se domnívá Václav Veber, tím možná chtěli doložit pozitivní vztah k Sovětskému svazu. Některých z nich si všímal tajemník poslaneckého klubu KSČ Bedřich Rattinger, který ve svém deníku píše: „Zajímavé bylo pozorovat dr. Adolfa Procházku (ministr zdravotnictví v demisi za ČSL - pozn. J.T.). Tvářil se velmi kysele, cítil se však někdy z důvodů zřejmě formálních nucen zatleskat řečníkovi. Bylo na něm pozorovat dosti velké rozčilení i netrpělivost a během jednání se také vytratil. Pietor (ministr dopravy v demisi za DS - pozn. J.T.) naopak se choval až ostentativně přívětivě. Byl vždy jedním z těch, kteří první zatleskali při každé zmínce o Sovětském svazu nebo o jménu Stalina. Tak dával přítomným najevo, že to se svým postupem ve vládě nemínil tak, jako například Procházka.“¹⁰⁹ Na konci řekl prý jeden západní diplomat pod dojmem sjezdové atmosféry ministru v demisi Jaroslavu Stránskému: „Konec vaší nezávislosti je blízký.“¹¹⁰

Kolem 10. hodiny dopoledne byly ustaveny rozhodnutím politické komise ÚV KSČ lidové milice, kterým se začaly obstarávat zbraně. Velmi rychle také rostl počet ustavených akčních výborů. Docházelo i k zatýkání - například 2 národně socialističtí důstojníci (škpt. Miloslav Teichmann a škpt. Jaroslav Němeček) byli obviněni z pokusu obsadit rozhlas.¹¹¹ I přes to byli komunisté nejistí, jak vychází ze Zorinova dopisu do Moskvy, a podle ruské historičky Galiny Muraškovové, kterou cituje Václav Veber, žádali přesuny sovětských vojsk

¹⁰⁵ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 359. Celý text rezoluce viz.: KRÁL, V.: *Cestou k...*; str. 368-371. NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 457 „Zprávy ČTK 21.2.-22.2. 1948“; příloha H.

¹⁰⁶ RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 219-220.

¹⁰⁷ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 457 „Zprávy ČTK 21.2.-22.2. 1948“; příloha I. KRÁL, V.: *Cestou k...*; str. 371.

¹⁰⁸ Na jeho projev vzpomíná Prokop Drtina: „Gottwalda jsme téměř nepoznávali. Poskakoval po jevišti, kroutil obličejem v nevidané u něho grimasy, takže chvílemi dělal dojem tajtrlíka. Choval se klukovsky a nedůstojně. Bylo přímo trapné, že takto vypadá a může vypadat i se chovat předseda československé vlády.“ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 529.

¹⁰⁹ DOUBEK, V., PEHR, M. a TOMEŠ, J. (ed.): *Na pozvání...*; str. 157-158. KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 359.

¹¹⁰ RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 221.

¹¹¹ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 273. KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 402.

či článek, který by je podpořil.¹¹² Zbyněk Zeman ve svém životopisu Edvarda Beneše naopak píše, že nabídku zásahu Rudé armády tlumočil Gottwaldovi sám Zorin.¹¹³ Bedřich Rattinger se ten den vypravil do Českých Budějovic, kde se snažil získat do nové vlády poslance ČSNS Aloise Neumana. Ten však podmínil své rozhodnutí souhlasem prezidenta, za kterým se hodlal vypravit do Prahy.

Demokratická strana v neděli řešila možný rozkol ve vlastní straně - předsednictvo Ukrajinské národní rady, ve kterém měla 4 členy (další 4 měla KSS), plně podpořilo požadavek přijetí demise a doplnění vlády Klementa Gottwalda. Navíc pracovníci tiskárny odmítali tisknout její deník Čas. Komunisté se rozhodli vyslat na Slovensko Júlia Ďuriše s Gottwaldovými pokyny, které obsahovaly 34 bodů k převzetí moci. V Praze totiž vznikl dojem, že vývoj na Slovensku „pokulhává.“ Ještě před tím byl vystaven nátlaku předseda ČSSD Bohumil Laušman, kterému bylo řečeno, že nesouhlas s komunistickou nabídkou účasti ve vládě povede pouze k rozkolu v sociální demokracii.¹¹⁴

Prezident Beneš se v neděli v 16:30 nečekaně vrátil z Lán na Pražský hrad, unavený a rozrušený.¹¹⁵ Kancléř Smutný a přednosta politického odboru Jína jej informovali o výše popsaných událostech nedělního dopoledne, Jína i o reakci národních socialistů na jeho vzkaz z 21. února, který vyřídil osobně Prokopu Drtinovi a později zopakoval Hubertu Ripkovi.

Po telefonátu Jana Masaryka byl na jeho žádost přijat prezidentem předseda ČSSD Bohumil Laušman, který dorazil na Hrad v 17:05.¹¹⁶ Díky jeho návštěvě se, jak vzpomíná kancléř Smutný, ještě vystupňoval pesimismus prezidenta Beneše, který si uvědomoval, že s připojením se sociálních demokratů k demisi se nedá příliš počítat. Mohl být ovlivněný posledními událostmi, ale zároveň i neústupností komunistů a stupňováním jejich nátlaku. „Protože nepřijetí demise a návrat ministrů do vlády závisely na souhlasu předsedy vlády, prezident si uvědomoval, že bude nucen ustoupit a demisi přijmout, a to co nejdříve, chce-li zabránit, aby komunistické manifestace nenabýly drastičtějších forem.“¹¹⁷ Takto vyložil své stanovisko Smutnému a Jínovi poté, co se v 18:30 rozloučil s Bohumilem Laušmanem.

Když se za ním zavřely dveře, pověřil prezident Jana Jínu, aby vyřídil národně socialistickým ministrům, že se chystá jejich demisi přijmout a rád by od nich slyšel, zda s

¹¹² VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 275.

¹¹³ ZEMAN, Z.: *Edvard Beneš...*; str. 373.

¹¹⁴ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 400.

¹¹⁵ KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; str. 16.

¹¹⁶ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“.

¹¹⁷ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 110.

tím počítají. Zřejmě se domníval, že přijetím demise se mu povede zachovat stávající Národní frontu, když bude vláda doplněna zástupci všech jejích stran. Jína nejprve telefonoval Prokopu Drtinovi, který ho požádal, aby počkal do 20 hodin, kdy se měli do Prahy vrátit Petr Zenkl a Hubert Ripka. Do svého bytu kromě nich pozval i Jaroslava Stránského, Františka Hálu, Vladimíra Krajínu, Julia Firta a Ivo Ducháčka. Všichni byli Benešovým vzkazem překvapení, Ripka se nezdržel prudké reakce: „Prezident naši demisi může přijmout. Nemáme nejmenší možnost mu v tom zabránit. Ale žádat od nás, abychom s tím souhlasili, je příliš. Nikdy nepřistoupíme na kapitulaci.“¹¹⁸ Vyprávěl Jínovi o schůzích, které pořádá ČSNS po republice, na kterých se projevuje nenávisť lidí vůči komunistům. Bohužel ale ostatní města nejsou Praha - centrum ovládali a využívali pro své akce pouze komunisté. Po Jínovi poslali národní socialisté prezidentu Benešovi dva dopisy - jeden sepsali dohromady Drtina s Ripkou, druhý Stránský. Odmítali dát prezidentovi předem souhlas s přijetím demise, když ještě ani nezahájil jednání s ministry v demisi, sami však uznávali, „...že to je ovšem jeho právo rozhodovat se tak nebo onak a že může učinit, co uzná za dobré.“¹¹⁹ Zároveň slibovali, že hned po generální stávce, naplánované na 24. února, zorganizují velké schůze v Praze i na venkově. Žádali proto přednostu, aby byli na druhý den co nejdříve prezidentem přijati.¹²⁰

Vzhledem k tomu, že na druhý den měl zasedat výkonný výbor sociální demokracie, rozhodli se Ripka s Drtinou promluvit si o případné demisi s Bohumilem Laušmanem - ta by totiž mohla podle nich situaci zjednodušit, protože by tak demisi podala nadpoloviční většina vlády. O prezidentově vzkazu se ale rozhodli pomlčet. Laušmana ale už o situaci zpravil Jína, který se u něj zastavil po odchodu z Drtinova bytu a na jeho přání jej uvedl do situace. Laušman měl zrovna schůzku s generálním tajemníkem ČSSD Blažejem Vilímem a poslancem a členem představenstva strany Vilémem Bernardem. Pro národní socialisty bylo další ranou slyšet od sociálních demokratů, jak jsou skeptičtí ohledně prosazení demise na nadcházejícím zasedání výkonného výboru. A Drtinovi už vůbec nezvedla náladu řečnická otázka Bohumila Laušmana: „Ale víš to, Prokope, že jestli to špatně dopadne, že ty budeš první, koho komunisti zatknou?“¹²¹

¹¹⁸ RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 224.

¹¹⁹ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 534.

¹²⁰ Popis schůzky viz.: RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 223-226. DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 532-535. KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 406-409. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 110-115.

¹²¹ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 536.

4.4 Pondělí 23. února - očista veřejného života začíná

Nový týden odstartoval dalšími dramatickými událostmi právě probíhající krize. Podle kancléře Smutného to bylo právě v pondělí, kdy se vládní krize změnila ve státní převrat a bylo rozhodnuto o konečném vítězství komunistů. Ti provedli řadu opatření, ve kterých jim nikdo nezabránil. Nekomunistické strany nepořádaly žádné vlastní akce a rozhodování vložily do rukou prezidenta, kterému si pouze stěžovaly na sílící perzekuci. I když si to politici možná neuvědomovali, jednali tak, jak si poznamenal do deníku tajemník poslaneckého klubu KSČ Bedřich Rattinger: „Správně říkal soudruh Komzala, že president tvoří jakousi zeď, za kterou se chtějí reakce a nerozhodné živly zabarikádovat.“¹²² A tak jedinou kapkou odporu v moři komunistické zvůle byl ten den průvod několika tisíc studentů, kteří se vydali na Pražský hrad podpořit prezidenta Beneše v jeho těžkém rozhodování.

Ráno zasedal Ústřední výkonný výbor Československé strany lidové. Shodu na podpoře dosavadního postupu strany narušovali poslanci Alois Petr a Josef Plojhar, budoucí ministři dopravy a zdravotnictví v nové Gottwaldově vládě. Ti kritizovali podání demise a snažili se prosadit jmenování nových osob, které budou mít na starosti vyjednávání s komunisty. V dopise, který byl ze zasedání poslán prezidentu republiky, se mimo jiné píše: „Výkonný výbor nevidí jiné cesty z dnešní krize, než brzké vypsání voleb, při čemž by dnešní vláda v demisi byla pověřena vedením běžné agendy až ke konci voleb. To je cesta, kterou zná naše ústava. A Vy, pane presidente, jste této ústavy nejvyšším strážcem, k němuž se s plnou důvěrou obrací občanstvo našeho státu, toužící po klidu, pořádku a činorodé práci.“¹²³ Dopis prezidentu Benešovi poslalo i předsednictvo ČSNS, které se sešlo v 18 hodin. V něm odmítalo obviňování z přípravy převratu a vyjádřilo snahu překonat vládní krizi mezistranickým jednáním, Ripka ale už toho dne přiznával porážku.¹²⁴

Po celý den probíhaly prohlídky v sekretariátech stran, jejichž příslušníci podali demisi, i zatýkání některých jejich členů a zaměstnanců. Těmto stranám bylo postupně znemožněno pořádat veřejné schůze a tisknout vlastní noviny. Cíl tohoto kroku byl jasný - vyvolat atmosféru strachu, aby si nikdo nedovolil proti komunistům vystupovat. Po osobních stížnostech ministrů v demisi Drtiny a Hály jednal o této věci prezident s Klementem

¹²² DOUBEK, V., PEHR, M. a TOMEŠ, J. (ed.): *Na pozvání...*; str. 167.

¹²³ Plné znění dopisu viz.: AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Články a příspěvky pro tisk“, inventární číslo 49, signatura P 17/4, karton 17. KRÁL, V.: *Cestou k...*; str. 384-385.

¹²⁴ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 418-419.

Gottwaldem a Václavem Noskem. SNB a milice obsazovaly některá ministerstva, jinde se vytvořily akční výbory, které ministry v demisi donutily opustit úřady. Zatím na Slovensku pověřil Gustáv Husák správou pověřenectev, v jejichž čele stáli členové Demokratické strany, ostatní členy Sboru pověřenců, s čímž Klement Gottwald souhlasil.¹²⁵ Zastupitelstvo Demokratické strany proti tomuto kroku protestovalo a napsalo dopis prezidentu republiky, ve kterém znovu rekapitulovalo důvody, které vedly členy vlády za DS k podání demise, a vyslovuje se pro další trvání Národní fronty.¹²⁶ Ta ale fakticky přestala existovat už ten den večer, kdy byl na schůzi svolané ÚRO do Sladkovského sálu Obecního domu vytvořen přípravný výbor, který měl co nejrychleji ustavit Ústřední akční výbor Národní fronty, jenž měl za úkol očistu veřejného života od reakce. Předsednictvo Slovenské národní rady, které svolal Jozef Lettrich, odsoudilo Husákův krok a Lettrich podal na komunistické pověřence, kteří přebírali pověřenectva zástupců DS, trestní oznámení.

Asi nejsledovanějším zasedáním toho dne byla schůze Ústředního výkonného výboru sociální demokracie. Ministři v demisi doufali, že se k nim připojí alespoň Václav Majer, když už ne všichni sociálně demokratičtí členové vlády. Gottwald se zase snažil ovlivnit zasedání ve prospěch levice vzkazem, že on bude mít večer hotový návrh a ČSSD mu má vyřídit do 18:45, zda jdou s nimi, nebo proti nim. Ze strany byli vyloučeni řečníci, kteří mluvili na shromáždění na Staroměstském náměstí 21. února (Vlasta Koušová-Petránková a Jan Němec), bylo rozhodnuto nepřipojit se k demisi a jednat dále s komunisty o podmínkách setrvání ve vládě. Důležité bylo, že Zdeňku Fierlingerovi a jeho stoupencům se nepodařilo prosadit žádný návrh, ale zasedání zároveň nepřineslo nic, co by přiblížilo sociální demokraty ke stanovisku ostatních nekomunistických stran. S demisí jejich ministrů už se počítat nedalo.¹²⁷ Z činnosti byl toho dne vyřazen i parlament - jeho předsednictvo, které se sešlo v 16:30, jednohlasně schválilo návrh Aloise Petra o odvolání plenární schůze (o které požádal i Klement Gottwald) chystané na druhý den. Schůze by se konala pouze po žádosti stovky poslanců, nikdo z nekomunistických stran se však o využití parlamentu k řešení vládní krize nepokusil.

¹²⁵ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 458 „Zprávy ČTK 23.2.-24.2. 1948“.

¹²⁶ Plné znění dopisu viz.: AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31.

¹²⁷ Podrobný popis jednání viz.: KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 420-425. Dopis odeslaný prezidentu republiky se stanoviskem ČSSD viz.: AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31. NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 458 „Zprávy ČTK 23.2.-24.2. 1948“. KRÁL, V.: *Cestou k...*; str. 385-386.

Podívejme se nyní na pondělí prezidenta republiky. V půl desáté telefonoval na Hrad Prokop Drtina, který si stěžoval na obsazení svého ministerstva Bezpečností a zatčení státního zástupce Zdeňka Marjanka, který vyšetřoval krabičkový atentát na tři členy vlády. Později na Hrad dorazily zprávy o zatčení sekretářky Jána Lichnera a tajemníka Vladimíra Krajiny, poslanců Oty Hory, Vladimíra Krajiny a Aloise Čížka, i o obsazení ministerstva pošt. Okamžité přijetí u prezidenta Drtinovi nebylo umožněno, nicméně Jan Jína, který s ním o věci mluvil, o tom referoval o půl hodiny později prezidentu Benešovi, stejně jako o včerejším večeru mezi ministry v demisi. Prezident si přečetl jejich dopisy a jak píše kancléř Smutný, ovlivnilo to jeho náladu, která byla mnohem optimističtější.¹²⁸

V 11:20 začal Benešův pondělní vyjednávací maraton přijetím Klementa Gottwalda, ke kterému se ve 12:05 připojil ministr vnitra Václav Nosek, jenž měl vysvětlit probíhající zatýkání.¹²⁹ Nosek prohlásil, že zatčení byli pouze předvedeni k výsledku a nebyli uvěznění, Gottwald to označil jako zajištění situace proti možnému chaosu. Poté se znovu jednalo o vládní krizi. Gottwald odmítl jednat se současným vedením politických stran s tím, že už má své kandidáty na ministerské posty, na což Beneš namítl: „Když se stranami nebudete jednat a když i ony řeknou totéž, je to justament a já řeknu, že národ je rozdvojen. Přeji si, abyste se sešli a pohovořili a dohodli se. To je má povinnost. Vidím věci vážně, jako před Mnichovem. Nepodaří-li se mně, co chci - dohoda, odejdu.“¹³⁰ Předseda vlády to nijak nekomentoval, ale ohradil se proti prezidentovu dalšímu návrhu - totiž aby bylo doplnění vlády nejdříve schváleno parlamentem. Tomu Gottwald vcelku oprávněně oponoval, že není zvykem žádat parlament o důvěru pro vládu ještě před jejím jmenováním prezidentem, což byl Beneš nucen uznat. Jeho pokus oživit parlament tak nevyšel. Václav Veber ve své knize cituje zápis prezidentova lékaře Oskara Klingera, který píše o Gottwaldově vyhrožování prezidentovi: „Nezbude Vám nic jiného než podepsat, jinak bude nebezpečí, že poteče krev.“ Jak ale píše, není jasné, zda byl Klinger rozhovoru osobně přítomen, nebo zapsal to, co slyšel od někoho z vyprávění.¹³¹ Oba komunisté odešli od prezidenta Beneše ve 12:35.¹³²

Před tím, než přijal Edvard Beneš na audienci další politiky, navštívil jej jeho bratr Vojta. Hovořili spolu o aktuální politické krizi a prezident mu vyprávěl o právě skončeném rozhovoru s Klementem Gottwaldem. Popsal stávající situaci jako velmi zlou a řekl Vojtovi,

¹²⁸ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 119-120.

¹²⁹ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“. AKPR, fond „Vládní krize“, inventární číslo 1757, signatura 110 000, karton 320 „C) Krize vlády“.

¹³⁰ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 122 (citován záznam politického referenta).

¹³¹ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 282-283.

¹³² AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“.

že bude nejspíš nucen abdikovat. Když se rozloučili, sdělil později Vojta Beneš informace o schůzce s bratrem a jeho pohledu na věc sociálním demokratům.

V 16 hodin přišli na řadu (podle vlastního vyjádření Ripky a Drtiny „konečně“) národní socialisté. Tito dva ministři ve svých vzpomínkách podtrhují, že zatímco s komunisty i sociálními demokraty se prezident po vypuknutí krize brzy setkal, na ně se dostalo až v pondělí.¹³³ K prezidentovi byli pozváni všichni zástupci ČSNS, kteří podali v pátek 20. února demisi - tedy náměstek předsedy vlády Petr Zenkl, ministr spravedlnosti Prokop Drtina, ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka a ministr školství Jaroslav Stránský.¹³⁴ Po přijetí jim nejprve Beneš přiblížil své jednání s Gottwaldem, který odmítal ustoupit ze svého požadavku na přijetí demise a doplnění vlády novými lidmi. Svůj popis zakončil tím, že s Gottwaldem bude ještě o řešení krize jednat, ale nevěří, že přijme jeho koncepci nutného jednání s vedením ostatních stran. Zároveň podle Ripky přirovnával jednání předsedy vlády k puči a k Mnichovu.¹³⁵ Prezident se poté ptal Zenkla na Emanuela Šlechtu a Aloise Neumana, rovněž členy ČSNS - Gottwald je totiž jmenoval jako možné ministry ve své nové vládě. Bylo to podle Drtiny poprvé, co se dozvěděli o tom, že se Šlechtou a Neumanem v této věci předseda vlády jednal. Beneš sám by takové doplnění vlády, kdy by byli nominováni členové ostatních politických stran bez zmocnění jejich vedením, nepřijal „...i za tu cenu, že bych musil demisionovat.“¹³⁶ Národně socialistickým politikům se v tu chvíli ulevilo, neboť předpokládali, že mají prezidenta na své straně a mohou se spolehnout na jeho pevný postoj. Jak vzpomíná Ripka, sliboval Beneš, že nepřijme demisi členů vlády za ČSNS ani ostatní strany a pokud se ho k tomu budou snažit komunisté donutit výhrůžkami, raději sám abdikuje. Aby se prezident přesvědčil o tom, kolik lidí se nebojí vyjádřit své protikomunistické názory a napsat o nich do KPR, nechal si je předložit a prý neskrýval své překvapení, protože dosud

¹³³ Toto hodnotí ve své knize i Václav Veber, který doslova píše: „V pondělí kolem čtvrté hodiny, abychom se vrátili k chronologickému popisu událostí, přijal konečně prezident Beneš ministry národně socialistické strany, bylo to v celé vládní krizi poprvé a naposled. Pravdou je, že si psali nebo vyřizovali vzkazy, ale to nemohlo nahradit osobní kontakt a překvapuje, že prezident, jenž věnoval tolik pozornosti komunistům i sociálním demokratům, s ministry, kteří podali demisi téměř nemluvil. [...] Smutný to vysvětluje tím, že o přijetí nežádali nebo jen minimálně a nedůrazně, v emigraci někteří předhazovali Smutnému nekalý úmysl jeho kanceláře.“ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 294.

¹³⁴ AKPR, fond „Vládní krize“, inventární číslo 1757, signatura 110 000, karton 320 „C) Krize vlády“. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4, „leden - únor 1948“.

¹³⁵ RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 228. Ripka se ale ve svých vzpomínkách dopouští chyby v kalkulaci, protože píše, že si kladl otázku, proč prezident nežádal, aby Gottwald podal demisi celé vlády, „...když měl v ruce demisi dvanácti ministrů, tedy poloviny vlády.“ Tamtéž, str. 230.

¹³⁶ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 543. Zajímavé je, že Ripka se o Šlechtovi a Neumanovi ve svých vzpomínkách nezmiňuje a i Stránský ve svém pozdějším záznamu píše, že je nápadné, že jim prezident o vyjednávání komunistů s Neumanem nic neřekl, když o tom věděl možná od Gottwalda, ale jistě proto, že se Neuman ten den snažil o to, aby jej prezident přijal a vyjádřil se k jeho počínání. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 132.

neviděl všechny nekomunistické dopisy.¹³⁷ Ripka dokonce rozvíjí myšlenku o možném ovlivňování věcí v prezidentské kanceláři ve prospěch komunistů, vůči čemuž se brání ve svých vzpomínkách kancléř Smutný. Vysvětluje, že dopisy docházející do KPR se soustředily u osobního tajemníka, který v referátu o došlé korespondenci předkládal prezidentovi význačnější ukázky. Vzhledem k nabitému pondělnímu programu mu však tajemník nemohl zatím o došlých dopisech referovat, ale protože je, jak popisuje Ripka, rychle přinesl, měl je jistě připravené na dobu, až skončí prezidentovy audience. Vidět v tom nějaké tajné machinace pokládá Smutný za naivní.¹³⁸ Dalším tématem byl prezidentův projev k veřejnosti - Beneš ujišťoval, že svůj názor brzy přednese, a Ripka poté sestavil tiskovou zprávu, která projev v brzké době oznamovala.¹³⁹ Hovořilo se i o možném zásahu Rudé armády, který Beneš zcela nevylučoval. Na závěr se prezident vyslovil tak, že než rozhodne o demisi, bude s národně socialistickými zástupci ještě mluvit, což při loučení znovu zopakoval Prokopu Drtinovi.¹⁴⁰ Národní socialisté tak mohli od prezidenta v 17:35 odcházet spokojeni.¹⁴¹ Nejen že se Beneš vyslovoval proti komunistické koncepci řešení krize a slíbil jim, že je ještě během krize přijme, ale nepadlo též ani slovo výčitky na adresu podání demise, o kterém podle svých slov prezident nebyl předem informován.

O pět minut později přijal prezident zástupce lidovců, kteří už na něj čekali, zatímco hovořil s národními socialisty. Dostavili se náměstek předsedy vlády Jan Šrámek a ministr pošt František Hála. Nepobyli u prezidenta ani hodinu - odcházeli už v 18:30.¹⁴² I s nimi probíral Beneš vládní krizi a na závěr je ujistil o svém pevném stanovisku.¹⁴³

O důležitém pondělním zasedání Ústředního výkonného výboru sociálně demokratické strany jsem už psala výše. Její zástupci (generální tajemník Blažej Vilím a

¹³⁷ RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 231.

¹³⁸ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 129.

¹³⁹ „Kancelář presidenta republiky oznamuje: K telegramům a dopisům, které dostává president republiky od tisíců občanů ve věci vládní krize, v nichž se vyjadřují nejrozličnější přání a žádosti, jak krizi řešit, pan president sděluje, že v nejbližších dnech promluví k celé veřejnosti a jasně vyloží své stanovisko. Zatím pan president republiky vyzývá všechny občany ke klidu, rozvaze a pokojné práci a ujišťuje všechny, že se řídí - tak jako vždycky - důsledně zásadami parlamentní demokracie a působí k tomu, aby se všechny strany Národní fronty vynasnažily o dohodu tak, aby se obnovila spolupráce celé Národní fronty.“ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 544-545. RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 231-232. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 130. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Články a příspěvky pro tisk“, inventární číslo 49, signatura P 17/4, karton 17. NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 458 „Zprávy ČTK 23.2.-24.2. 1948“.

¹⁴⁰ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 546.

¹⁴¹ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4, „leden - únor 1948“.

¹⁴² AKPR, fond „Vládní krize“, inventární číslo 1757, signatura 110 000, karton 320 „C) Krize vlády“. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4, „leden - únor 1948“.

¹⁴³ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 144.

předseda ČSSD Bohumil Laušman) ten den rovněž přišli na audienci k prezidentu republiky - přijal je ve 21 hodin.¹⁴⁴ Informovali prezidenta o zasedání a zároveň mu předali dopis vyjadřující stanovisko strany. Píše se v něm mimo jiné toto: „Strana sdílí přesvědčení, že rozpory, které krizi způsobily, nejsou nepřekonatelné. Vládní krize musí však být řešena cestou ústavní a parlamentní na podkladě Národní fronty politických stran. Postavení a stanovisko prezidenta republiky jako nejvyššího ústavního činitele musí být respektováno.“¹⁴⁵ Beneš byl spokojen hlavně s jejich snahou o udržení stávající koalice Národní fronty. Po krátké půlhodinové rozmluvě sociální demokraté odešli.

Náročný den prezidenta ale ještě nekončil. Na podnět Prokopa Drtiny a Vladimíra Krajiny byla na 19. hodinu svolána schůze národně socialistických vysokoškoláků. Ve spolupráci s Klubem akademiků se o to postarali jeho předseda Miroslav Fic a Emil Ransdorf. Ironií osudu je, že ve stejné budově, tedy v Obecním domě, se zároveň rodil přípravný výbor Ústředního akčního výboru Národní fronty. Ve 20:20 se průvod studentů vydal v čele s poslancem Josefem Lesákem na Hrad a cestou narostl do celkového počtu kolem 10 000 lidí.¹⁴⁶ Jaromír Smutný vzpomíná, jak prezident Beneš „...sledoval průvod, když stoupal Nerudovou ulicí na Hradčanské náměstí. Ztemnělá Praha s tisíci světél a se svými stíny hluboko pod Hradem zdála se být kotlem, v němž se připravovalo něco neznámého. Z tohoto kotle vycházelo k prezidentovi volání, které znělo jako volání po boji, odporu a o pomoc. Prezident byl neobyčejně pohnut. Více nežli jsem ho kdy viděl při jakékoliv manifestaci.“¹⁴⁷ I přes počáteční námitky kancléře, který je nechtěl pustit k unavenému prezidentovi, přijal Beneš ve 22 hodin pětičlennou studentskou delegaci, kterou tvořili Josef Lesák, Miroslav Fic, Vratislav Štafl, Vladimír Votápek a Věra Foukalová. Osobní setkání s prezidentem vylíčil Miroslav Fic v dopise národně socialistickému poslanci Otovi Horovi, který jej cituje ve své knize. Delegace informovala prezidenta o moci komunistů v ulicích Prahy a žádala jej, aby promluvil k národu a postavil se do čela odporu, který by znovu obnovil právo a pořádek. Prezident chtěl nadále řešit situaci jednáním, což už studenti považovali za nemožné. Samotné setkání s Benešem bylo pro studenty šokem. Fic jej popisuje takto: „Již jak vešel do místnosti bylo vidět, že je vážně nemocen. Šedivý ve tváři, hrozně unaven, vešel do místnosti kulhavým krokem, podáváje chladnou, skoro mrtvou ruku. Proti nám stál unavený muž, zavěšující svoji

¹⁴⁴ AKPR, fond „Vládní krize“, inventární číslo 1757, signatura 110 000, karton 320 „C) Krize vlády“. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4, „leden - únor 1948“.

¹⁴⁵ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 150

¹⁴⁶ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 453. Václav Veber se přiklání k číslu 20-30 000, což je počet uváděný organizátory a účastníky pochodu. VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 300.

¹⁴⁷ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 154.

bezvládnou ruku na prostřední knoflík svého dvouřadového kabátu, která svou mrtvou tíhou knoflík z látky přímo vytrhávala. Ještě větší bylo však překvapení delegace, když prezident začal na jejich přednes odpovídat. Pomalu a zadržáváje, nejsa skoro schopen vykonstruovat souvislou větu, a ohlížeje se na členy kanceláře, jakoby o pomoc [...].“¹⁴⁸ V závěru autor ještě ukazuje prstem na kancléře Smutného v otázce telegramů. Beneš prohlásil, že přišlo mnoho vyjádření, která vyznívala ve prospěch rekonstrukce vlády. Studenti je po jejich předložení označili za komunistickou kampaň. „Po tomto konstatování bylo vidět na tváři kancléře Smutného vzrušení, jakoby byl přistižen při něčem, co bylo prohlédnuto...“¹⁴⁹ Po rozloučení s prezidentem Benešem studenti odmítli nechat zaprotokolovat jako účel své návštěvy připravené fráze a po odchodu z Hradu se na ně vrhla Bezpečnost a podle Fice padly i první výstřely. Předseda Klubu akademiků se poté vyjádřil tak, že demokracie pro něj umřela v přijímacím salonku na Hradě, kde se už skoro umírající prezident nebyl schopen postavit do čela odporu.¹⁵⁰

4.5 Úterý 24. února - republika ve stávce

„Snad nejdrtivějším zážitkem byla pro Beneše skutečnost, že prokomunistická hesla zazněla i v jeho bezprostředním okolí, na jehož absolutní oddanost spoléhal. Do manifestační hodinové generální stávky vyhlášené komunisty na poledne 24. února vstoupili jako jeden muž pracovníci kanceláře prezidenta republiky v čele s kancléřem Smutným, stávkovou akci na ministerstvu zahraničí vedl jeho šéf Jan Masaryk. Ač se mnozí evidentně zapojovali ze strachu, pro prezidenta to byla krutě poučná podívaná.“¹⁵¹ Právě jednohodinová generální stávka, kterou vyhlásil sjezd závodních rad na svém nedělním zasedání, byla bezpochyby nejdůležitější událostí úterý 24. února. I na ní se odráží bezradnost nekomunistických stran, které se vůči ní nijak nevymezily. Komunisté jí využili jako nátlakový prostředek pro

¹⁴⁸ HORA, O.: *Svědectví o...*; str. 148. Smutný ve svých pamětech rovněž konstatuje, že „...prezident byl nesmírně unaven vyčerpávajícím programem celého dne.“ Nezmiňuje ale konkrétní projevy únavy - zapsal pouze prezidentovu odpověď a pak informuje o krátkém srdečném rozhovoru se studenty, který Fic popisuje jako napjatou výměnu názorů. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 154-155.

¹⁴⁹ HORA, O.: *Svědectví o...*; str. 149. Roli kancléře Smutného se věnuje samostatná kapitola v závěru této práce.

¹⁵⁰ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 30-32. HORA, O.: *Svědectví o...*; str. 149-150. Poslanec Lesák má ale jiné vzpomínky: „Vyšli jsme z prezidentovy pracovny a v předpokoji ke mně přistoupil kancléř Smutný. Tichým hlasem mi říkal: "Pane poslanče, doporučuji vám, abyste netrval na zapsání vašeho přijetí prezidentem do hradního protokolu. Musel bych tam uvést vaše plná jména, účel vaší audience a stručně charakterizovat vaše oslovení prezidenta i jeho odpověď. Vy jste chráněn poslaneckou imunitou, ale pro vaše přátele by to mohlo mít v budoucnu nepříjemné důsledky.““ LESÁK, J.: *Jásot i žal třídního nepřítele*, MAROLI, Praha 2008; str. 31. Vzhledem k tomu, že rozhovor proběhl pouze mezi Lesákem a Smutným, liší se jeho vzpomínky od vzpomínek Fice, který o kancléřově doporučení nevěděl.

¹⁵¹ ZEMAN, Z.: *Edvard Beneš...*; str. 374.

prosazení své koncepce řešení právě probíhající krize vlády (původně měla sloužit k podpoře nových sociálních požadavků). Cílem tlaku byl prezident Beneš, protože ze spousty pracovišť přicházely rezoluce do prezidentské kanceláře. Většina podniků se stávky zúčastnila, i ze strachu před perzekucí, takže komunisté mohli být spokojeni. Není divu, když doporučený program stávky byl následující: 12:00 zahájení, 12:05-12:30 rozhlasový projev, 12:30-12:50 zpráva delegáta o zasedání sjezdu závodních rad, 12:50-13:00 schválení rezoluce či dopisu předsedovi vlády nebo prezidentovi.¹⁵² Karel Kaplan uvádí, že z více než 24 000 závodů a úřadů stávka neproběhla jen ve 32. Celkový počet stávkujících činil 2,5 milionu, nezúčastnilo se pouze od 1 500 do 4 000 zaměstnanců, ale údaj nelze určit zcela přesně.¹⁵³

Nekomunistické strany měly čím dál víc svázané ruce. Akční výbory si vynucovaly odchod dalších ministrů z úřadů, kterému se ze strachu před perzekucí neodvážil nikdo z pracovníků ministerstev zabránit. Zároveň ztráceli příslušníci těchto stran možnost veřejně prezentovat své názory a postoje - do rozhlasu nebyli vpuštěni a stranický tisk, který tak zůstal jejich jedinou hláskou troubou, se brzy ocitl bez papíru. V úterý vydala ČTK zprávu, že už 21. února bylo na celozávodní schůzi papírny ve Větní jednomyslně rozhodnuto „...nedodávat rotační tiskový a jiný papír rozbíječům odborové a národní jednoty, k účelům politických stran, jejichž ministři podali demisi.“¹⁵⁴ Brzy se připojily i další papírny a nekomunistické strany ztratily možnost seznámit československou veřejnost se svými postoji. Ještě horší situace nastala v lidové straně, kde byl vytvořen akční výbor (i přes zákaz vydaný ústředním výborem do nich i jen vstupovat) pod vedením komunisty již získaných poslanců Aloise Petra a Josefa Plojgara, kteří zároveň obsadili tiskové podniky strany. *Lidová demokracie* tak přestala prezentovat názory celé ČSL, ale stala se platformou jen jejího radikálního křídla.¹⁵⁵ Oba dva byli vyloučeni z lidové strany, o čemž byl informován i prezident Beneš, na faktickém ovládnutí strany prokomunisticky smýšlejícími už to však nic nezměnilo.

Národní socialisté uspořádali v úterý odpoledne schůzi ústředního výboru a poslaneckého klubu. Začala ve 14:45 a zúčastnily se jí na dvě stovky delegátů. Hubert Ripka ve své knize popisuje schůzi jako manifestaci bojovného odhodlání k odporu proti komunistům, Prokop Drtina a Ota Hora se s ním však neshodují.¹⁵⁶ Drtina píše o návrhu

¹⁵² VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 312.

¹⁵³ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 460.

¹⁵⁴ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 458 „Zprávy ČTK 23.2.-24.2. 1948“. Celý text zprávy viz.: Příloha 10, str. 85.

¹⁵⁵ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 469.

¹⁵⁶ Srovnání viz.: RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 254-256. HORA, O.: *Svědectví o...*; str. 157-163. DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 548-558.

jednat s komunisty o řešení krize i za cenu obětování současných ministrů. Konstatuje však, že „...pozitivního přinesla debata málo a iniciativního téměř nic.“ Hora popisuje skleslé delegáty, kteří byli bezradní, protože postrádali jasné vedení - hlavní činitelé se spoléhali jen na ústavní řešení. Horovy návrhy, aby se učinil pokus k okamžitému svolání Ústavodárného Národního shromáždění, jehož schůze byla předchozího dne odložena na 10. března, či aby zkusili přesvědčit prezidenta o nutnosti vydat rozkaz k mobilizaci, nebyly přijaty ani poté, co došla zpráva o obsazení generálního sekretariátu Bezpečností a milicí. Asi nejzávažnějším projednávaným tématem byl případ Aloise Neumana, o kterém se vědělo, že dostal nabídku KSČ ke vstupu do nové vlády. Někteří delegáti volali po jeho okamžitém vyloučení ze strany, nakonec ale bylo schváleno usnesení, že každý, kdo přijme funkci v akčním výboru či nové vládě Klementa Gottwalda bez vědomí příslušných stranických orgánů, bude automaticky vyloučen ze strany. Toto usnesení bylo na druhý den dáno Vladimírem Krajínou na Hradě na vědomí prezidentu Benešovi.¹⁵⁷ Ota Hora zakončuje svůj popis schůze těmito slovy: „Ze zasedání ÚVV jsem odcházel smuten. Při východu z budovy jsem viděl ozbrojenou komunistickou moc, která nás měla zlikvidovat...“¹⁵⁸ Bojovný duch popsany Hubertem Ripkou byl tedy spíše jen jeho zbožným přáním.

V sociální demokracii proti sobě otevřeně stály 2 skupiny: levicová v čele se Zdeňkem Fierlingerem prosazovala přijetí Gottwaldových návrhů, druhá v čele s Bohumilem Laušmanem chtěla řešení krize za podmínky udržení Národní fronty. Schůze představenstva začala v 9 hodin a dospělo se pouze k tomu, že by se mělo dále jednat s komunisty. Kolem poledne byla schůze přerušena a Laušman se vydal za komunisty, Gottwald se Slánským už ale nehodlali dát sociálním demokratům 5 ministerských křesel. Mezitím byl na pokyn KSČ obsazen ústřední sekretariát ČSSD - podíleli se na něm příslušníci milicí i někteří sociální demokraté, kterých bylo podle Kaplana asi 300. Poté, co stížnosti Laušmana i Majera ministru vnitra nebyly nic platné, shromáždilo se asi 1 000 sociálních demokratů a v čele s ministrem Majerem (který se podle vzpomínek účastníka choval jako rváč a ne jako ministr) se snažili vytlačit „lůzu“, která sekretariát obsadila. Večer však, zatímco přicházeli další a další milicionáři, byli sociální demokraté nuceni budovu opustit. Zatímco se soupeřilo o sekretariát, pokračovalo zasedání představenstva. Fierlinger se snažil prosadit účast ve vládě za Gottwaldem určených podmínek a když viděl, že se mu nedaří přesvědčit ostatní, odešel s dalšími představiteli levice, aby jednal samostatně. Možná ze strachu před rozkolem ve straně i z perzekuce souhlasil brzy i zbytek sociálních demokratů a Laušman tak mohl Gottwaldovi

¹⁵⁷ Plné znění usnesení viz.: AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-8), „Vládní krize-únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P31/11, karton 31. VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 316-317.

¹⁵⁸ HORA, O.: *Svědectví o...*; str. 163.

oznámit, že vstoupí do nové vlády. Následovala dohoda s Fierlingerem, která sice zabránila rozštěpení ČSSD, ale strana byla předpřipravena na budoucí pohlcení komunisty.¹⁵⁹

Komunisté byli rozhodnuti ukončit krizi následující den a dodat Benešovi návrh složení nové vlády. Pokud by jej odmítl přijmout, byla by vyhlášena generální stávka a KSČ by zorganizovala pochod dělníků na Hrad, který by si vynutil prezidentovo odstoupení. Je tedy evidentní, že ať pší demokratičtí politici o Benešově zradě co chtějí, i kdyby demisi 12 členů vlády a jmenování nové nepodepsal, valný efekt by to nemělo. Doba, kdy se dalo pomýšlet na ústavní řešení krize, byla již nenávratně pryč.

Problémy měla i Demokratická strana, jejíž příslušníci vstupovali do akčních výborů. Ve straně se vytvořil za spolupráce prokomunisticky naladěných členů a KSS akční výbor a došlo tak k jejímu faktickému rozštěpení. Její vedoucí představitelé byli navíc v Praze a jednali s prezidentem Benešem.

Beze zmínky nesmí zůstat ani dvě prohlášení toho dne: projev pražského arcibiskupa Josefa Berana a zvláštní rozkaz ministra národní obrany generála Ludvíka Svobody. Arcibiskupův morální apel na dodržování právního řádu, jednoty a odkazu prezidentů Masaryka a Beneše končí následovně: „Pracovali a trpěli pro vás a za vaše potomstvo. Důvěřovali jste jim vždycky. Nevděk bolí, a nevděk bývá stíhán kletbou. Přál bych si, aby každý viděl do mého srdce. Upřímně cítím se všemi, se vším lidem, s celým národem! Budou také upřímně chápána má slova? Chci doufat!“¹⁶⁰ Přirovnání situace k řítící se lavině, kterou nelze zadržet, jehož ve svém projevu rovněž použil, bylo však příliš pravdivé. Ludvík Svoboda vydal v úterý zvláštní rozkaz, ve kterém apeluje na armádu, aby se nevměšovala do vnitropolitických sporů, ale zároveň byla na stráž proti „...cizím špionům a jejich domácím pomahačům i rozvratníkům národa a armády.“¹⁶¹ Tímto i konstatováním, že armáda zůstane vždy věrna lidu, se začalo bortit Svobodovo nestraniectví.

Přesuňme se ale opět na Pražský hrad. Prezident přijal jako první politiky toho dne zástupce Slovenské Demokratické strany. V 11 hodin k němu byli uvedeni předseda DS Jozef Lettrich, náměstek předsedy vlády Štefan Kočvara, ministr dopravy Ivan Pietor, ministr pro sjednocení zákonů Mikuláš Franek a státní tajemník v ministerstvu národní obrany Ján

¹⁵⁹ Podrobný popis jednání viz.: KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 473-483. VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 318-320.

¹⁶⁰ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 458 „Zprávy ČTK 23.2.-24.2. 1948“. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 172-173.

¹⁶¹ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 458 „Zprávy ČTK 23.2.-24.2. 1948“.

Lichner, kteří u něj strávili asi hodinu.¹⁶² Prezident jim představil možné jiné řešení vládní krize - pokud Gottwald bude i nadále odmítat jednání s vedením všech politických stran, udělá to on, a pokud tato jednání o nové vládě skončí kvůli komunistům bez úspěchu, promluví k národu, jmenuje novou vládu a odstoupí - jako po Mnichovu.¹⁶³ Pocity slovenských demokratů shrnuje ve své zprávě Jozef Lettrich: „Táto návšteva zanechala v nás jednoznačný dojem, že sa prezident vzdal sebadôvery a že sa podvolí komunistickým hrozbám. Tento svoj dojem sme tlmočili i členom národne socialistickej strany, s ktorými sme sa hneď na to stretli. Udalosti z 25. februára to plne potvrdily.“¹⁶⁴ Delegáti DS odjížděli zpět na Slovensko s pocitem, že Češi, včetně prezidenta, už svůj protikomunistický boj vzdávají.

Ještě před zástupci Demokratické strany přišla na Hrad delegace Sokola, jednala ale pouze s kancléřem Smutným. Václav Veber ve své knize rozebírá, zda to byla vůle Beneše nebo sekretariátu, že nebyli přijati, a popisuje, jak jim Smutný radil vstupovat do akčních výborů, aby si nadále udrželi vliv.¹⁶⁵

V 16:10 přijal Beneš předsedu vlády Klementa Gottwalda, který u něj pobyl až do 18:05.¹⁶⁶ Gottwald se prezidenta znovu snažil přesvědčit, aby přistoupil na jeho koncepci řešení vládní krize. Podle záznamu Jana Jíny, který zapsal, co jemu a kancléři Smutnému řekl prezident po Gottwaldově odchodu, předseda vlády Beneše informoval o tom, že mu druhý den do 11 hodin předá seznam osob, které by měly doplnit jeho vládu. Prezident se jej snažil dotlačit k jednání s vedením politických stran, což Gottwald odmítal, „...neboť věděl, jak řekl prezidentovi, že by jejich souhlasu nedostal.“¹⁶⁷ Beneš mu tedy oznámil, že s nimi bude jednat sám. Stále tedy pokračovala patová situace, kdy komunisté prosazovali své řešení, ze kterého nechtěli ustoupit ani o píd'. Jeho úmysl jednat se stranami ale nejspíš vedl k tomu, že se komunisté rozhodli ukončit krizi následující den. Během audience také předal Beneš Gottwaldovi svou odpověď na dopis z 21. února. Je z něho patrné, že neměl nejmenší iluze o situaci Československa jako malého státu, který se může snadno stát kořistí velmocí - jako tomu bylo v minulosti. Trvá na demokratickém řešení krize, protože demokracie „...je jediná spolehlivá a trvalá základna slušného a důstojného lidského života.“ Apeluje zároveň na všechny strany Národní fronty, aby se pokusily najít řešení a pokračovaly v další spolupráci.

¹⁶² AKPR, fond „Vládní krize“, inventární číslo 1757, signatura 110 000, karton 320 „C) Krize vlády“. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“.

¹⁶³ KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; str. 23.

¹⁶⁴ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 471. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 160.

¹⁶⁵ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 321.

¹⁶⁶ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“.

¹⁶⁷ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 163.

Svůj dopis končí slovy: „Věřím, že rozumná dohoda je možná, protože je nezbytně nutná.“¹⁶⁸ Předsednictvo ÚV KSČ na dopis odpovědělo ještě ten den a v podstatě pouze konstatovalo neměnnost svého stanoviska vůči jednání s vedením politických stran, jejichž členové podali demisi. V dopise jsou označováni za podvratnou opozici, která jde proti zájmům pracujícího lidu, a v závěru vyslovuje předsednictvo pevnou naději, že prezident bude souhlasit s jeho návrhy.¹⁶⁹

Podle materiálů ministerstva vnitra, které ve své knize cituje Karel Kaplan, přijal toho večera Beneš ještě dva další hosty. V 17:15 přijel na Pražský hrad ministr zahraničních věcí Jan Masaryk, který chtěl znát Benešovo stanovisko k jeho nominaci do připravované Gottwaldovi vlády. Prezident ale nechal rozhodnutí na něm.¹⁷⁰ Smutný vzpomíná, jak unaveného prezidenta spolu s Masarykem doprovázel domů, kde se výše popsany rozhovor odehrál.¹⁷¹ Hradní Státní bezpečnost zaznamenala ještě příchod francouzského velvyslance Dejeana, který přijel v 18:55, ale o 15 minut později zase odcházel a není jasné, zda byl prezidentem vůbec přijat.¹⁷²

Václav Veber ve své knize píše, že to bylo právě 24. února, kdy byl na Hradě ustaven akční výbor. Na prvním zasedání prý přikázal kancléři Smutnému odvolat a přemístit dva prezidentovy osobní tajemníky, čemuž se Smutný podřídil a Benešova reakce není známa.¹⁷³ Z jakých materiálů pochází tato informace není v knize uvedeno, ale zpravodajství ČTK (ve které byl mimochodem ustaven AV v pondělí 23. února) informuje o ustavení AV v prezidentské kanceláři až 25. února a uvádí i jeho prohlášení.¹⁷⁴ Proto se domnívám, že byl hradní akční výbor skutečně ustaven až ve středu 25. února. Spis akčního výboru, který by mou domněnku potvrdil nebo vyvrátil, je nicméně momentálně nedohledatelný.¹⁷⁵

Posledním prezidentovým činem toho večera bylo vyslání přednosta politického odboru Jana Jíny za Hubertem Ripkou a Františkem Hálou, kterým měl důvěrně vzkázat, že prezidentovi dosud nebyl předložen seznam nových ministrů a po rozhovoru s Gottwaldem je připraven demisi nepřijímat a setrvat v úřadě. Bojí se totiž, že Gottwald bude chtít řešit situaci

¹⁶⁸ Celý text dopisu viz.: SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 163-165. VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 322-323. KRÁL, V.: *Cestou k...*; str. 396-397. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948) „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31. NA, fond 1261/0/34 „Klement Gottwald“, zn. fondu „ÚV KSČ 100/24“, sv. 54, a.j. 890 „Vláda“.

¹⁶⁹ Text odpovědi předsednictva ÚV KSČ na Benešův dopis viz.: KRÁL, V.: *Cestou k...*; str. 397-398. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 167-169. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31.

¹⁷⁰ KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; str. 27.

¹⁷¹ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 165.

¹⁷² KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 490.

¹⁷³ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 314.

¹⁷⁴ Viz.: NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 460 „Zprávy ČTK 27.2.-29.2.1948“.

¹⁷⁵ Více viz.: kapitola 5.1 Perzekuce v Kanceláři prezidenta republiky.

stejně jako Husák ve Sboru pověřenců na Slovensku.¹⁷⁶ Není však jisté, zda ministři tento vzkaz skutečně dostali. I kdyby tomu tak bylo, hned další den měl ukázat obrat v prezidentově uvažování.

4.6 Středa 25. února - přijetí demise a jmenování nové vlády

Středa se stala závěrečným a rozhodujícím dnem vládní krize. Jak víme z předchozí kapitoly, právě tento den se komunisté rozhodli ji ukončit a předložit prezidentu Benešovi návrh složení nové vlády. KSČ se povedlo získat už dost levicově smýšlejících členů ostatních politických stran, takže budila zdání koaličnosti. Zároveň trvalo zatýkání a represe, nevyšly některé deníky nekomunistických stran a ostatní měly omezený náklad. V ulicích se také objevili ozbrojení příslušníci lidových milicí.

Ministři národně socialistické strany se sešli už ráno v bytě Jaroslava Stránského spolu s Vladimírem Krajinou, bilancovali situaci a netrpělivě čekali zprávy od prezidenta, protože, jak vzpomíná Prokop Drtina, „...se nám zdálo, že čas velmi kvapí a že další pasivnost národně socialistických mas a zejména národně socialistické Prahy by se nyní mohla již vykládat jako slabost.“¹⁷⁷ Ripka byl telefonicky ujištěn Jaromírem Smutným i Janem Jínou, že prezident demisi nepřijme a bude jim sdělen termín, kdy jím budou přijati. Brzy poté byl na Hrad vyslán generální tajemník Vladimír Krajina, který prezidentovi odevzdal rezoluci ze zasedání ČSNS předchozího dne a měl se pokusit vyjednat okamžité přijetí. Krajina se však vrátil s nepořízenou, protože se k prezidentovi vůbec nedostal. Mezitím se snažil ministry najít poslanec Ota Hora, aby je přesvědčil o tom, aby okamžitě jednali s prezidentem o obraně proti komunistické perzekuci.¹⁷⁸ V té době byl ve straně ustavován Šlechtou, Davidem, Neumanem a dalšími akční výbor, který později převzal budovu ústředního sekretariátu.¹⁷⁹ Národní socialisté tedy spoléhali pouze na prezidenta, sami se o nic nepokusili.

U lidovců převzal ústřední sekretariát akční výbor pod vedením poslanců Petra a Plojhara už během dopoledne. Užší vedení, které se sešlo v 11 hodin bez předsedy Jana Šrámka, jen dokazovalo bezradnost strany. Ústní vzkaz předsedy, aby byla zastavena veškerá

¹⁷⁶ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 165.

¹⁷⁷ DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 560.

¹⁷⁸ HORA, O.: *Svědectví o...*; str. 165-166.

¹⁷⁹ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 497.

činnost strany, vedla k pozdějšímu jednání některých poslanců s akčním výborem. Lidová strana se tedy definitivně rozštěpila, stejně jako Demokratická strana na Slovensku.

Dramatické jednání zažila ve středu sociální demokracie. Prakticky po celý den probíhala vyjednávání mezi zástupci strany v čele s Bohumilem Laušmanem a zástupci levice v čele se Zdeňkem Fierlingerem. Dohody nakonec bylo dosaženo a představenstvo strany ji mělo schválit - sešlo se ve 20 hodin, tedy po přijetí demise a ve zcela nové situaci. Hlavním oponentem byl Václav Majer, zvítězila ale nutnost přizpůsobit se nové situaci a dohoda tak byla přijata většinou hlasů. Stranu tak fakticky ovládla levice.¹⁸⁰

Poněkud v pozadí zůstalo ustavení Ústředního akčního výboru Národní fronty v zasedací síni ÚRO v Praze na Perštýně. V jeho čele stanul Antonín Zápotocký (zároveň náměstek předsedy vlády a předseda ÚRO), místopředsedy byli jmenováni Rudolf Slánský, Zdeněk Fierlinger, Alois Neuman a Josef Plojhar.¹⁸¹

O ukončení vládní krize ve středu 25. února se ale rozhodli nejen komunisté. Je těžké posoudit, co dalo impuls k prezidentovu konečnému rozhodnutí demisi přijmout, nicméně faktem zůstává, že hned ráno dal pokyn svému osobnímu tajemníkovi Václavu Sýkorovi, aby připravil dopisy k přijetí demise. Václav Veber ve své knize píše, že prezidenta nejspíš v rozhodnutí podporovali i Jína se Smutným a manželka Hana, která se snažila krizi urychlit s ohledem na jeho špatný zdravotní stav.¹⁸²

V 11 hodin přijal prezident předsedu vlády Klementa Gottwalda, ministra vnitra Václava Noska a poslance a zároveň předsedu ÚRO Antonína Zápotockého.¹⁸³ Přítomen byl i kancléř Smutný a stenograf ČTK, který zapisoval průběh jednání, díky čemuž si o něm můžeme udělat přesný obrázek. Gottwald předal Benešovi návrh na doplnění vlády, ve kterém už předjímá, že ten den podají demisi i sociální demokraté Václav Majer a František Tymeš. Počet členů vlády je z 26 snížen na 24 a v textu je i „velmi naléhavá“ prosba o co nejrychlejší přijetí takto navržené rekonstrukce, aby se vyřešila stávající krize.¹⁸⁴ V rozhovoru Gottwald zdůraznil, že návrh vlády zaručuje zastoupení všech složek národa. Prezident několikrát zopakoval, že nebude dělat potíže s řešením krize, ale že si věc potřebuje promyslet. Zajímavá je jedna věta, ve které Beneš říká, že nehrozí žádnou demisí. Tím v podstatě předznamenává

¹⁸⁰ Podrobný popis viz.: KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 499-502 a 516-518.

¹⁸¹ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 459 „Zprávy ČTK 25.2.-26.2. 1948“.

¹⁸² VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 329-330.

¹⁸³ AKPR, fond „Vládní krize“, inventární číslo 1757, signatura 110 000, karton 320 „C) Krize vlády“.

¹⁸⁴ Celý text návrhu nové vlády viz.: AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31. NA, fond 1261/0/34 „Klement Gottwald“, zn. fondu „ÚV KSČ 100/24“, sv. 54, a.j. 890 „Vláda“.

své další setrvání ve funkci, které trvalo až do 7. června 1948. Komunističtí zástupci zopakovali, že krizi nevyvolali oni, ale ministři v demisi, a že jejich návrh jistě uklidní rozbouřenou situaci. Klement Gottwald uzavírá rozhovor známou větou: „Důsledky našeho návrhu mohou být jenom dobré.“¹⁸⁵ Po půlhodinové debatě komunisté odešli.

Po odchodu zástupců KSČ byli u prezidenta Smutný, Jína, Jan Masaryk a jeho osobní lékař Oskar Klinger. Beneš je seznámil s rozhodnutím přijmout komunistické návrhy, aby zabránil chaosu a bezvládí.¹⁸⁶ Masaryk měl poté podepsat zápis o osudu Benešova archivu, který měl zůstat zapečetěn ještě 30 let po jeho smrti. Kolem poledne dorazily na Hrad rezignační dopisy sociálních demokratů Majera a Tymeše, které avizoval Gottwald ve svém návrhu složení nové vlády (Majer jej chtěl odevzdat osobně prezidentovi, ale nebyl přijat). Podáním demise dalších dvou členů vlády však byla fakticky v demisi většina z jejích 26 členů - měla tedy podat demisi celá. To se však nestalo. Pět minut po poledni přijal prezident předsedu Ústavodárného Národního shromáždění Josefa Davida, který si chtěl ověřit, zda prezident skutečně hodlá přijmout demisi. Když se dozvěděl, že ano, byl podle Václava Vebera zdrcen, osobně si však myslím, že mohl spíše oslavovat, protože v dopoledních hodinách spoluzakládal akční výbor ČSNS.¹⁸⁷ Ze stejného důvodu čekali na Hradě na přijetí i Ripka s Majerem, kteří se však už k prezidentovi nedostali.

Ve 13 hodin vysílal rozhlas zprávu o tom, že prezident přijal demisi členů vlády za ČSNS, ČSL a DS a návrh Klementa Gottwalda na její rekonstrukci.¹⁸⁸ Zpráva byla falešná a nejspíš byla taktickým manévrem komunistů, aby zlomili případnou prezidentovu nerozhodnost. Tou dobou byla v plném proudu organizace demonstrace na Václavském náměstí, která měla buď oslavit komunistické vítězství, když prezident přijme Gottwaldovy návrhy, nebo se vydat na pochod na Hrad, aby si toto vynutila.

¹⁸⁵ Stenografický záznam rozhovoru viz.: SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 174-177. KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 503-505. KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; str. 119-122. KRÁL, V.: *Cestou k...*; str. 405-408. DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 612-616. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31.

¹⁸⁶ František Škarvan ve svých vzpomínkách popisuje setkání Beneše s Masarykem 25. února následovně: „Vzápětí navštívil pana prezidenta Jan Masaryk a spolu probírali návrh (nové vlády - pozn. J.T.). Posuzování návrhů důvěřivým a bezelstným Janem Masarykem, jehož s některými komunisty pojilo srdečné přátelství, a který naopak měl kritický a ironický postoj k některým politikům občanských stran, bylo celkem pozitivní. Nad návrhem se k panu prezidentovi vyjádřil: "To není tak hrozné, to byste mohl přijmout."“ ŠKARVAN, F.: *Vzpomínky. Sloužil...*; str. 60.

¹⁸⁷ KAPLAN, K.: *Pět kapitol...*; str. 497. VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 333.

¹⁸⁸ Vzpomínky Smutného, Ripky či kniha Václava Vebera mluví o zprávě v poledním zpravodajství, Karel Kaplan píše o zprávě ve 13 hodin.

Rozhodující okamžik přišel v 16:30, kdy byl prezidentem znovu přijat Klement Gottwald.¹⁸⁹ Beneš podepsal demisi 12 členů vlády z 20. února i 2 sociálních demokratů z 25. února a zároveň i jmenovací dekrety nových ministrů navržených Gottwaldem. Ten tak o 10 minut později odcházel z Pražského hradu s pocitem vítěze. Z 24 členů nové vlády bylo 13 komunistů, 3 sociální demokraté, 2 národní socialisté, 2 lidovci, 1 slovenský demokrat a 3 nestraníci.¹⁹⁰ Je ale těžké hovořit o politické příslušnosti, když tito lidé nebyli pověřeni vedením svých stran a ČSNS je přijetím funkce ve vládě ze svých řad automaticky vyloučilo. Na druhou stranu, § 22 ústavy říká: „1. Členové Národního shromáždění vykonávají svůj mandát osobně; nesmějí od nikoho přijímati příkazů. 2. Nesmějí se obracet k veřejným úřadům ku podpoře osobních zájmů stran.“¹⁹¹ Naopak jednání se stranami bylo pouze obecnou zvyklostí. Svůj triumf si Gottwald vychutnal v 17 hodin na Václavském náměstí, kde před 50 - 80 000 lidmi přednesl svůj známý projev, jehož začátek je již všeobecně znám: „Právě se vracím z Hradu. Dnes ráno jsem podal návrh na přijetí demise ministrů, kteří odstoupili dne 20. února. Současně jsem odevzdal prezidentu republiky dr. E. Benešovi seznamy osob, kterými má být vláda doplněna a rekonstruována. Mohu vám sdělit, že pan prezident všechny mé návrhy tak, jak jsem je podal, přijal.“¹⁹² Podpis nové vlády a zároveň přijetí slavnostní slibu o dva dny později ukončují Benešovu politickou aktivitu - napříště měl být pouze pozorovatelem politických událostí a osudů země, kterou pomáhal vytvořit.

Aby byl popis posledního dne vládní krize úplný, nemůžeme nezmínit jedinou demonstraci odporu, která proběhla. Jedná se o další pochod několika tisíc studentů na Hrad. Delegaci už ale Beneš neměl sílu přijmout, takže s nimi hovořil pouze kancléř Smutný, který setkání se studenty označuje za „...nejpohnutější chvíli z celé napjaté situace.“¹⁹³ Vyřídil jim prezidentovo poděkování za podporu a nabádal je, aby nezapomněli na Masarykovy ideály, které jim pomohou překonat komunistický režim. Shromáždění studentů poté rozehnala Bezpečnost. Jak vzpomíná Josef Lesák: „Brutální zákrok a zatýkání vyvrcholily výstřelem ze samopalů. Raněn do nohy byl studující lesního inženýrství Josef Řehounek. Následkem toho pak po celý svůj život chodil o holi.“¹⁹⁴ A když hovoříme o bezpečnostních složkách, je třeba zmínit i přehlídku ozbrojených lidových milicí a pohraničních pluků na Václavském náměstí po 21. hodině.

¹⁸⁹ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden-únor 1948“. AKPR, „Vládní krize“, inventární číslo 1757, signatura 110 000, číslo kartonu 320 „C) Krize vlády“.

¹⁹⁰ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 337.

¹⁹¹ *Ústava republiky...*; str. 10.

¹⁹² VEBER, V.: *Osudové únorové...*; 337-338. Seznam členů nové vlády viz.: Příloha 13, str. 86.

¹⁹³ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 182.

¹⁹⁴ LESÁK, J.: *Jásot i žal...*; str. 32.

Zástupci nekomunistických stran byli zděšení. Hovořilo se o Benešově zradě, kapitulantství či porušení slibu.¹⁹⁵ Přesto prosadil Prokop Drtina gentlemanské prohlášení o tom, že se na prezidenta nebude veřejně útočit kvůli přijetí demise. Většina z těchto politiků rezignovala na poslanecký mandát, mnozí i na stranické funkce, a připravovali se na odchod do emigrace. Tam se vedly dlouhé debaty o tom, co vedlo prezidenta Beneše ke změně názoru. O jeho vině či nevině bude pojednáno v další kapitole, zde bych ovšem ráda citovala Benešovo vyjádření k přijetí demise tak, jak jej zapsal v rámci svého vyšetřování Bezpečností jeho bývalý osobní tajemník Václav Sýkora: „Že věci chtějí hnáti do demise, jsem nevěděl. - Kdyby takového něco vážně byli chtěli, byl bych věc velmi vážně uvažoval. - Je sice pravda, že když asi před 14 dny před vlastní krizí, byli u mě čeští socialisté, že naznačili, že by mohla být vyvolána i krise ve vládě. Ale o nějaké demisi jsme vůbec nemluvili. - O vládní demisi jsem se dověděl asi hodinu telefonicky před tím, než doručili demisi písemně. Neřekl jsem nic víc než: dejte pozor, abyste nesklouzli. - To byl celý předcházející můj hovor s nimi o krizi a demisi. - A Dr. Beneš velmi resolutně a rozhořčeně řekl dále: Jestliže nyní tvrdí, že jsem je opustil, je to lež. - Ne já je, ale oni mě opustili a zradili, nechali mě tu s věcí samého, víc opuštěnějšího, než jsem kdy byl v exilu za války. - Ovšem teď budou tvrdit a vykrucovat se a budou hledat cesty, aby se před národem ospravedlnili a dokázali lidu, že oni mají čisté svědomí a že za nic nemohou. - Je mi jasno, že náš lid bude žádat od nich účty. - Vykrucování tu nepomůže.“¹⁹⁶

¹⁹⁵ K otázce údajného prezidentova slibu demisi nepřijmout píše Smutný toto: „Bylo to někdy formulováno dokonce i jako Benešův slib, že demisi nepřijme. Jaký by tedy bývalo mělo vůbec význam demisi podávat, když současně byla dohoda, že nesmí být přijata? President znal svoje ústavní práva, byl si vědom svých politických možností v jednání s předsedou vlády. V tom osvětlení, jak se v exilové literatuře otázka přijetí demise vykládala, znamenalo by to bývalo sehrát komedii před veřejností, komedii nedůstojnou hlavy státu a ke které by se Beneš nikdy nesnížil. A nebyl by asi ani připustil, aby se ministři vystavovali posměchu a kritice jejím navrhováním.“ (ANM, neuspořádaný fond „Smutný“, karta 10, rukopis *Únorový převrat v Československu III.*)

¹⁹⁶ In: *Masarykův lid*, roč. XV., č. 2, červen 2009; str. 15.

5 Epilog

„Pane předsedo vlády, páni ministři! Přijal jsem demisi odstoupilých členů vlády a podepsal jsem vaše jmenovací dekrety. Správně jste, pane předsedo, prohlásil, že mé rozhodování nebylo lehké, naopak - jak jste sám řekl - osobně velmi těžké. Uvažoval jsem dlouho a vážně o vzniklé krizi. Došel jsem k závěru, že je třeba vašemu návrhu vyhovět. Víte, že jsme o celé věci dlouho mluvili a o jejím řešení dlouho uvažovali. Ale viděl jsem, že by se jinak byla krize ještě prohlubovala a nakonec mohla vést i k takovému rozdělení národa, které by případně vyústilo v obecný zmatek. Stát však musí být spravován a veden. Chcete vést státní věci novými cestami a novou formou demokracie. Přál bych vám, národu i státu, aby to byla cesta šťastná pro všechny!“¹⁹⁷ Takto mluvil prezident Beneš k nové vládě, když přijímal slib jejích ministrů dva dny po podepsání demise 14 členů vlády předchozí. Samotný akt trval podle denních záznamů pouhých 13 minut.¹⁹⁸

Poté si prezident promluvil s novým ministrem Vavro Šrobárem, předsedou Národního shromáždění Josefem Davidem i s armádní delegací, kterou vedl ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda.¹⁹⁹ Poslední tečkou za únorovou krizí byl prezidentův odjezd, na který vzpomíná kancléř Jaromír Smutný: „Ihned po událostech odejel prezident v pátek 27. února na své venkovské sídlo do Sezimova Ústí. Připravil jsem o tom zprávu pro tisk. Prezident ještě ve chvíli, kdy sedal do auta, nahradil v ní slova „odejel“ slovy „opustil pražský Hrad“. Chtěl tím veřejnosti naznačit, že od té chvíle nechce mít nic společného s tím, co se ve státě děje. Ve vládních kruzích vyvolala tato slova rozhořčení, ale ministerstvo informací se neodvážilo znění komuniké změnit.“²⁰⁰ Mimo to zvolil Edvard Beneš ještě jednu formu protestu - u svého sídla v Sezimově Ústí zakázal vyvěsit prezidentskou vlajku.²⁰¹

¹⁹⁷ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*, str. 183. NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 460 „Zprávy ČTK 27.2.-29.2. 1948“. VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 345. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Dopisy Národnímu shromáždění a vládním činitelům“, inventární číslo 73, signatura P 24/4, karton 24.

¹⁹⁸ 10:35 - 10:48. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden - únor 1948“.

¹⁹⁹ Dalšími členy delegace byli: náčelník hlavního štábu generál Bohumil Boček, přednosta VKPR generál Antonín Hasal a velitel první oblasti generál Karel Klapálek. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 184. AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), Denní záznamy „Den prezidenta“, inventární číslo 25, signatura P 4/3 (KPR 22), karton 4 „leden - únor 1948“.

²⁰⁰ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 186. NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 460 „Zprávy ČTK 27.2.-29.2. 1948“.

²⁰¹ Vlajka byla vyvěšena až po návštěvě Klementa Gottwalda v Sezimově Ústí 7. března 1948.

Přijetí demise vyvolalo šok mezi těmi, kteří demisi podali. Nejhůře z nich nesl podle svědectví Huberta Ripky celou situaci bývalý ministr spravedlnosti za Československou stranu národně socialistickou Prokop Drtina. Ten se v noci na 27. února pokusil spáchat sebevraždu skokem z druhého poschodí.²⁰² V nemocnici byl hlídán Bezpečností, ale lidem, kteří se k němu dostali, prý řekl: „Doufám, že všichni mé gesto pochopí jako protest. Jediné, čeho lituji, je, že se mi to nepodařilo.“²⁰³ Brzy poté, 10. března, byl nalezen pod okny Černínského paláce mrtvý ministr zahraničních věcí Jan Masaryk. O tom, zda spáchal sebevraždu, nebo jej zabila sovětská MGB, se dodnes vedou spekulace. Čeští komunisté měli zájem na jeho setrvání ve vládě, protože (stejně jako Edvard Beneš ve funkci prezidenta) představoval kontinuitu.

Vraťme se však do Kanceláře prezidenta republiky. Tam probíhaly přípravy na abdikaci, kterou prezident Beneš plánoval. Jak vzpomíná kancléř Smutný, došlo i na pálení dopisů, které mohly ohrozit jejich pisatele.²⁰⁴ Když ale Smutný spolu s Janem Jínou a Josefem Koptou připravili návrh abdikačního dopisu, který si Beneš přál adresovat předsedovi sněmovny a ne předsedovi vlády, souhlasil sice s jeho obsahem, nicméně se rozhodl ještě si vlastní odchod promyslet - domníval se totiž, že setrváním ve funkci bude moci zabránit komunistické zvůli. V rozhovoru se Sýkorou také řekl: „Bylo by to bývalo takové rozmáchnuté plácnutí do vody, trochu by se udělalo vln, mluvilo by se o tom jeden, dva dny a pak by se na všechno zase zapomnělo. A nevědělo by se ani, že byl nějaký prezident Beneš.“²⁰⁵ Místo toho to významně uškodilo jeho pověsti demokratické autority, neboť někteří politici to začali interpretovat jako legalizaci komunistického převratu. Vznikající exil měl také díky tomu problém při jednání s cizími státníky - špatně se jim vysvětlovalo, že v zemi proběhlo z jejich pohledu nelegální převzetí moci, ale zároveň proslulý demokrat Beneš stále zůstává jejím prezidentem.²⁰⁶ Edvard Beneš nakonec abdikoval až 7. června 1948. Abdikační dopis byl adresován předsedovi vlády Klementu Gottwaldovi a místo o politických

²⁰² ČTK o tom vydala 29. února 1948 následující tiskovou zprávu: „Sebevražedný pokus bývalého ministra Prokopa Drtiny. Oblastní kriminální úřad v Praze sděluje: Dne 28. II. 1948 v 0.15 hod. byl nalezen pod okny svého bytu v Praze XIX, Na Pískách čp. 1475 dr. Prokop Drtina, bývalý ministr spravedlnosti s těžkým zraněním na hlavě. Byl dopraven ihned do nemocnice, kde zůstal v ošetřování. Šetřením na místě, jakož i prohlášením zraněného v nemocnici se zjistilo, že jde o pokus sebevraždy. Zanechaný dopis na rozloučenou potvrzuje toto šetření.“ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 460 „Zprávy ČTK 27.2.-29.2. 1948“.

²⁰³ RIPKA, H.: *Únorová tragédie...*; str. 266.

²⁰⁴ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 191.

²⁰⁵ In: *Masarykův lid*, roč. XV, č. 3, září 2009; str. 18.

²⁰⁶ TÁBORSKÝ, E.: *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, Mladá fronta, Praha 199; str. 269.

důvodech abdikace (například nesouhlas s návrhem nové ústavy) se v něm hovoří pouze o důvodech zdravotních.²⁰⁷

Československé události nezůstaly samozřejmě v zahraničí bez povšimnutí. Únorový převrat díky Jánů Papánkovi, který působil jako zástupce Československa u OSN, zaměstnal na 10 zasedání od 17. března do 26. května 1948 Radu bezpečnosti. Tam byla Papánkova nota projednána jen díky ochotě chilského delegáta, který měl vůli přednést jeho notu jako žádost vlastní vlády. Projednávání však bylo neúspěšné - nejen díky vetu Sovětského svazu a Ukrajiny, ale i kvůli zdržení se hlasování v případě Spojených států, Francie a Velké Británie.²⁰⁸

5.1 Perzekuce v Kanceláři prezidenta republiky

„Volám vás všechny k bdělosti a pohotovosti. Volám vás, všechny dobré Čechy a Slováky, vás všechny - dělníky, rolníky, živnostníky a intelektuály - k jednotě a svornosti. Tvořte v obcích, v okresech a v krajích akční výbory Národní fronty z demokratických a pokrokových představitelů všech stran a všennárodních organizací. Zmařte v zárodku jakékoli provokace reakčních agentů. Buďte jednotni a rozhodni, - a vaše pravda zvítězí!“²⁰⁹ To řekl předseda vlády Klement Gottwald v závěrečné části svého projevu na Staroměstském náměstí v sobotu 21. února 1948. Akční výbory se začaly rychle ustavovat a postupně pokračovala i „očista“ společnosti od lidí nepřátelských k novému zřízení.

To se nevyhnulo ani Kanceláři prezidenta republiky. Dlouho před tím, než se v ní zabydlel Klement Gottwald, probíhalo „vyakčňování“ nepohodlných zaměstnanců. Akční výbor zde byl podle dobového zpravodajství ČTK ustaven 25. února.²¹⁰ Jeho předsedou byl Stanislav Vořechovský, původním povoláním malíř pokojů a funkcionář Revolučního odborového hnutí.²¹¹ Nepohodlní zaměstnanci byli propouštěni či přesouváni například na ministerstva z různých důvodů - namátkou jmenujme negativní poměr k současné politické situaci, urážení SSSR, odmítavý postoj k ROH či podávání špatných informací o situaci v

²⁰⁷ Průběh abdikčního aktu viz.: SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 231-235. Text abdikčního dopisu viz.: KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; příloha 13, str. 148.

²⁰⁸ Více viz.: VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 358-360.

²⁰⁹ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 457 „Zprávy ČTK 21.2.-22.2. 1948“.

²¹⁰ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 460 „Zprávy ČTK 27.2.-29.2. 1948“. Celý text zprávy viz.: Příloha 16, str. 88.

²¹¹ AKPR, personální spis Stanislava Vořechovského. O jeho působení jako předsedy AV zde však nejsou žádné zmínky.

republiky cizincům. Podle „Přehledu o personálních změnách v KPR v době od 1. III. 1948 do 26. III. 1949“ přibýlo do KPR 141 nových zaměstnanců, ubylo jich 51 a z toho pouhých 10 postihlo rozhodnutí Akčního výboru (1 zaměstnanec byl na návrh AV pensionován, 6 převedeno do jiných úřadů a 3 byl zrušen služební poměr).²¹² Domnívám se ale, že v tomto dokumentu uvedené číslo je příliš nízké a realita mohla být o poznání horší.

Zkoumání činnosti akčního výboru v Kanceláři prezidenta republiky je však neúplné, neboť spis místního AV se v Archivu Kanceláře prezidenta republiky nenachází, i když podle záznamů by tam být měl. Pro neúplnost informací tedy není možné dělat další závěry.

V Denních zprávách ze dne 16. března 1948 můžeme číst hodnocení situace v prezidentské kanceláři. Zpráva hodnotí „očistu“ v KPR, která probíhala podle pokynů Ústředního akčního výboru, pozitivně. Všechny personální změny byly provedeny se souhlasem kancléře Jaromíra Smutného. Dokument se zmiňuje i o tom, že chtěl Smutný už roku 1945 po Rudolfu Slánském přidělení některých právníků - komunistů do KPR. V době sepsání dokumentu už probíhal hlavně nábor zaměstnanců do KSČ.²¹³

Největším zásahem komunistů mezi zaměstnance Kanceláře prezidenta republiky byl ale bezpochyby proces s jejími zaměstnanci, vedený pod názvem Akce „Hrad“. Podle vyšetřovacího spisu bylo v rámci procesu zatčeno a vyslýcháno 12 osob: Emil Janouš, JUDr. Miroslav Jirásek, František Podval, Josef Šírek, Jindřich Doležal, František Šišma, Felix Nevřela, JUDr. Jindřich Procházka, Jaroslav Eliáš, JUDr. Jiří Bořek Dohalský, JUDr. Jan Jína a JUDr. Julius Kordoš. Na jaře 1949 se prý Jindřich Doležal setkal se zahraničním agentem, jemuž dal typ na další zaměstnance KPR, kteří nejsou spokojeni se stávajícím režimem. Jedním z nich byl i Emil Janouš, jenž začal budovat ilegální organizaci, která v hradním včelíně ukrývala zbraně, pomáhala s úteků za hranice, dodávala zprávy dalším zahraničním agentům, včetně plánu Pražského hradu s vyznačenými kanály i podzemními chodbami. Proces před státním soudem se konal dne 6. dubna 1951 a z osob blíže představených v této práci byl Miroslav Jirásek odsouzen k 15 letům vězení a peněžitému trestu 10 000 Kčs a Jan Jína ke 4 letům vězení a peněžitému trestu 20 000 Kčs. Ten byl ale pro špatný zdravotní stav brzy propuštěn na svobodu.²¹⁴

Zajímavou dohrou tohoto procesu je „Zpráva inspekce ministra vnitra“ ze 7. května 1957. Po stížnostech Miroslava Jiráka i některých dalších odsouzených byl případ prošetřen a bylo zjištěno, že celá Akce „Hrad“, tedy ilegální skupina v Kanceláři prezidenta republiky,

²¹² AKPR, „KPR“, inventární číslo 2118, signatura 213 182, karton 497 „A) Organizace (1948-1950)“. Dokument v plném znění viz.: Příloha 18, str. 89.

²¹³ NA, fond 1261/0/34 „Klement Gottwald“, zn. fondu „ÚV KSČ 100/24“, svazek 39, a.j. 828 „Únorové události“.

²¹⁴ ABS, fond „V-400 MV“.

byla vyprovokována orgány ministerstva vnitra. Rudolf Langer a Bohumil Souček vystupovali jako zahraniční agenti s krycími jmény „Lacina“ a „Suchý“ a kontaktovali nespokojené zaměstnance prezidentské kanceláře. Budování ilegální organizace tak probíhalo plně pod kontrolou bezpečnostních orgánů. Zajímavé dále je, že byla uznána i oprávněnost stížnosti na používání fyzického násilí při výsleších obviněných.²¹⁵

5.2 Byl Edvard Beneš opravdu vinen?

„Stěží najdeme v dějinách politiky dvacátého století postavu tragičtější, než byl Edvard Beneš, spoluzakladatel, dlouholetý ministr zahraničí a druhý prezident Československé republiky. Dvakrát získal svobodu pro svou milovanou vlast, pokaždé proti neskutečné převaze, jen proto, aby viděl své celoživotní dílo rozdrveno na prach a své nejhlubší naděje na opravdu mírumilovné soužití Východu se Západem zničeny.“²¹⁶ Takto popisuje osud prezidenta Beneše ve své knize Eduard Táborský. Měl ale ve svých jednáních nějakou jinou možnost?

Osobní a morální hodnocení konání nějaké osoby - ať už známé a veřejně činné či „obyčejného člověka“ - s sebou nese mnohá rizika. V případě Edvarda Beneše je ale takové zhodnocení nutností. Byl to totiž právě on, kdo byl po léta označován za hlavního viníka více než čtyřicetileté komunistické diktatury v Československu. Odsoudit tento fakt jako tragickou chybu jednoho smrtelně nemocného člověka, který měl nejlepší léta za sebou, ale i tak byl stále v čele státu, je však příliš zjednodušující. Nekladu si ambice rozhodnout v následující kapitole dlouholetý spor o „vině“ či „nevině“ Edvarda Beneše. Ráda bych však rozebrala a zhodnotila různé názory na jeho jednání a srovnala je s jeho skutečnou mocí a skutečnými pravomocemi, které mu byly poskytnuty prvorepublikovou ústavou.

Představme si nejprve Edvarda Beneše jako člověka. Tak jako každý, ani on nebyl bezchybný. Je popisován jako sebestředný člověk zaujatý vlastní mocí, který se považoval za nepostradatelného (kvůli němu byl při přípravě prvorepublikové ústavy snížen věk pro možnost být zvolen prezidentem na 35 let) a i vůči svým přátelům si zachovával určitý odstup. Zároveň si neuměl přiznat vlastní chybu a projevil se jako špatný znalec lidí. Nedá se mu ale upřít pracovitost, ale zároveň nedůvěra - raději si udělal všechno sám. Jeho problém

²¹⁵ ABS, fond „A8“ (Inspekce MV ČR), evidenční číslo 654.

²¹⁶ TÁBORSKÝ, E.: *Prezident Beneš...*; str. 22.

byl i to, že kromě politiky, která byla jeho celoživotní vášní i prací, neměl žádného jiného koníčka.²¹⁷ Zároveň se na něm od roku 1947 začala podepisovat vážná nemoc.²¹⁸

Edvard Beneš - politik se snažil udržovat dobré vztahy hlavně s Francií. Po Mnichovu a během války však svou orientaci na západ přehodnotil. Byl to totiž Stalinův Sovětský svaz, který mu podal vstřícnou ruku. Od roku 1943 byla mezi Československem a SSSR spojenecká smlouva a východní orientace se shodovala i s poválečným politickým posunem doleva, který byl všeobecný. Moskva se ale do vnitřních záležitostí obnovené republiky vměšovala čím dál tím více a Beneš byl později kritizován za to, že to nechtěl vidět. Přátelství se Sovětským svazem ale během krátkého trvání třetí republiky nezpochybňovali ani sami kritizující politici.

Beneš - prezident prý mohl udělat víc. Co konkrétně? Eduard Táborský kritizoval ve svých vzpomínkách Edvarda Beneše za to, že nejmenoval po volbách 1946 ministrem vnitra nestraníka. § 72 ústavy z roku 1920 sice říká, že „...prezident republiky stanoví, který z členů vlády řídí jednotlivá ministerstva,“²¹⁹ bylo však zvykem nechat výběr ministrů na designovaném předsedovi vlády, který poté předloží jejich seznam prezidentu republiky. Navíc by to odporovalo Benešově snaze o nadstranickost (kvůli tomu se také nepostavil otevřeně proti KSČ).²²⁰ To, že by odmítl jmenovat Václava Noska ministrem vnitra, by situaci pouze zhoršilo, protože komunisté by si to jistě nenechali líbit a vysloužil by si nejméně obvinění z nadržování nekomunistickým stranám.

Táborský i národně socialistický poslanec Ota Hora píše, že měl Beneš použít proti komunistům armádu. V ústavě je sice zakotveno vrchní velitelství prezidenta nad veškerou brannou mocí, otázkou ale zůstává, co by následovalo? Proti rozkazu by se mohl postavit ministr národní obrany, generál Ludvík Svoboda, který byl tajným komunistou a mohl by ovlivnit případnou mobilizaci. Ministerstvo vnitra pak mohlo proti armádě nasadit Bezpečnost i lidové milice, takže výsledkem mohla být krvavá revoluce či občanská válka. Nebyla vyloučena ani intervence Sovětského svazu. Nakonec i sám Táborský uznává, že v

²¹⁷ VEBER, V.: *Osudové únorové...*; kapitola 1. Třetí republika, str. 6-42. KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; kapitola 5. Nemoc, str. 83-93.

²¹⁸ Více viz.: kapitola 5.3.1 Role prezidentovy nemoci.

²¹⁹ *Ústava republiky...*; str. 21.

²²⁰ Karel Kaplan popisuje jeho roli následovně: „Vystupoval jako nadstranický nejvyšší úředník, plně respektující rozhodnutí vlády a Národní fronty, nevměšující se do stranických sporů a konfliktů. Považoval za svou ústavní povinnost stanout nad politickými stranami a do jejich sporů zasahovat pouze v případech, že by hrozily vládní krizí. I když od poloviny roku 1947 alespoň v pozadí radil nekomunistickým stranám (jejich funkcionáři se sami jeho rad dožadovali), nikdy veřejně jako vůdčí osobnost demokratických sil nevystoupil. Úlohu nejvyššího úředníka dodržoval i v době, kdy se v důsledku ofenzivy komunistů na cestě k moci spory mezi stranami viditelně změnily v boj nekomunistických stran o demokratické Československo.“ KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; str. 6.

roce 1938 i o 10 let později měl Beneš jen 2 možnosti, které obě byly špatné, ale on zvolil tu, která neznamenal masakr československého obyvatelstva.²²¹

Když se vrátíme zpět z úvah, patřících spíše na pole kontrafaktuální historie, dostaneme se k další výtce na prezidentovu adresu - jako nejvyšší představitel státu měl promluvit k národu a mobilizovat jej k odporu proti komunistům. V Benešově poválečném archivu se nachází text projevu, který byl podle poznámky psané tužkou připraven na 24. února 1948. Jím chtěl Beneš varovat národ před rozpolceností a řešení krize viděl jen na základě parlamentní demokracie a dohody na bázi Národní fronty. Dále píše, že „...nenajde-li se kompromisní řešení, budu-li jako ústavní činitel postaven neústupností vašich dvou táborů před otázkou, mám-li, neb nemám-li dát souhlas k řešení krize cestou mocenskou, neodmítnu vám dát odpověď: S bolestí přiznám svůj neúspěch.“²²² Důležitější než samotný text projevu je ale dnes odpověď na otázku, proč prezident svůj projev nepřečetl do rozhlasu? Zvlášť, když jej o to žádali občané i politici - například zástupci ČSNS na své audienci 23. února. Na podnět Huberta Ripky byla ten den dokonce vydána tisková zpráva, která budoucí prezidentův projev ohlašovala. Domnívám se, že u Beneše zvítězila jeho politika nadstranickosti. V projevu se sice otevřeně nestaví na stranu ministrů v demisi, nicméně zmínky o neochotě přijmout mocenské řešení a nutnost dohody na bázi Národní fronty mohla jen přilít olej do ohně. Jiný možný důvod představuje ve svých vzpomínkách jeho osobní tajemník František Škarvan: „Promeškána byla chvíle, kdy pan prezident se mohl v rozhlasovém projevu obrátit k národu a vyložit mu situaci. Když byla potřeba projevu rozeznána a začalo se o projevu mluvit, uznal pan prezident, že pravdu má Gottwald, když tvrdí, že projev prezidentův bude mít význam tehdy, až bude moci sdělit národu své konkrétní řešení.“²²³

Významnou roli v prezidentově uvažování v únorových dnech roku 1948 hrála samozřejmě i Moskva. Strašák intervence silného Sovětského svazu visel nad prezidentem jako Damoklův meč. V té době bylo již téměř jisté, že ze západu přijdou maximálně diplomatická slova účasti.²²⁴ Svým ústupem se Beneš snažil zároveň zabránit občanské válce, kterou by mohly rozpoutat komunistické lidové milice, a není vyloučeno, že by mohl být sám odstraněn státním převratem. Podle Ferdinanda Peroutky jej komunisté psychicky vydírali tím

²²¹ TÁBORSKÝ, E.: *Prezident Beneš...*; str. 285-286.

²²² AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31. KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; příloha 3, str. 117-118.

²²³ ŠKARVAN, F.: *Vzpomínky. Sloužil...*; str. 59.

²²⁴ Karel Kaplan ve své knize *Poslední rok prezidenta* cituje informátora V-101, kterého prý náměstek sovětského ministra zahraničních věcí Valerian Alexandrovič Zorin oslovil s tím, že Moskva vítá aktivitu komunistů a nemůže pochopit, na co prezident a tři strany, jejichž ministři podali demisi, čekají. KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; str. 37.

způsobem, že mu ukázali seznam demokratů, kteří budou pykat, jestliže nesplní jejich požadavky a dojde k občanské válce. Pro něho samého prý měli připravenou obžalobu pro velezradu, jíž by ho odstranili z cesty.²²⁵

Benešovo uvažování v únorových dnech by nejlépe přiblížily jeho paměti, které však už nestihl napsat. Někaké zápisky ale existovaly, jak napovídá materiál z Archivu bezpečnostních složek. Dokumenty o jednání prezidenta Beneše s Klementem Gottwaldem i jeho vlastnoruční zápisky přinesl opatu Břevnovského kláštera Janu Opaskovi bývalý předseda Národního shromáždění Jožka David. Požádal opata, aby je pečlivě ukryl. Opasek pro ně našel spolu s archivářem Janem Čerovským úkryt v klášterním archivu. V případě zatčení těchto dvou osob mělo dojít k předání materiálů belgickému novináři jménem Ives Beaujean. To se stalo na počátku roku 1950. Stopa prezidentových zápisků poté mizí.²²⁶

Jak je vidět z předchozího rozboru, prezident Beneš neměl reálné šance zabránit nástupu komunistické diktatury v Československu. I přes to je stále považován za hlavního viníka, protože je jistě jednodušší ustanovit jako viníka někoho, kdo byl již v době psaní pamětí politiků v emigraci mrtvý a nemohl se bránit. Až později začali hledat demokraté v zahraničí chybu i u sebe samých a svém možná unáhleném postupu.²²⁷ Když navštívila Edvarda Beneše jeho švédská přítelkyně Amelie Posse-Brázdová v Sezimově Ústí 19. srpna 1948, tedy 14 dní před jeho smrtí, ohradil se bývalý prezident proti obviněním následovně: „Oni mne obviňují, že jsem je v kritickém okamžiku opustil. Já však obviňuji je, že oni opustili mne. Bez jejich slibovaného rozhodného zásahu jsem byl bezmocný. Když se na Gottwaldovu výzvu zaplnilo Staroměstské náměstí po zuby ozbrojenými bojechtivými lidovými milicemi, očekával jsem, že oni se shromáždí na Václavském náměstí. Věděl jsem přece, že Sokolové měli dostatek zbraní k jejich vyzbrojení. Netušil jsem však, že v rozhodném okamžiku jim bude chybět jak dobrá organizace, tak i rozhodnost. Domníval jsem se, že neozbrojená demonstrace studentů bude signálem k všeobecnému povstání. Nikdo se však nepohnul. Za této situace jsem já nemohl připustit, aby bezbranné Pražany zmasakrovaly Gottwaldovy hordy, jejichž hrozby neznaly mezí a které přímo prahly po boji.“²²⁸

²²⁵ PEROUTKA, F.: *Byl Edvard Beneš vinen?*, H&H, Jinočany 1993; str. 22.

²²⁶ ABS, fond „A24“ (Sekretariát náměstka MV plk. Štefana Demjana), evidenční číslo 536.

²²⁷ Prokop Drtina ve svých pamětech obviňuje Jana Masaryka a sociální demokraty, kteří podle něj nesou jasnou vinu - bylo totiž jejich povinností se k demisi připojit, ať už byla podána s jejich vědomím a souhlasem či nikoliv. Drtina ale zapomíná na to, že sociální demokraté se k demisi připojili - efekt to ovšem nemělo vůbec žádný. (DRTINA, P.: *Československo můj...*; str. 580-583).

²²⁸ POSSE-BRÁZDOVÁ, A.: *Tajné dopisy z Prahy 1948*, Společnost Edvarda Beneše, Praha 1994; str. 33. PEROUTKA, F.: *Byl Edvard...*; str. 23.

5.2.1 Role prezidentovy nemoci

Prezident Edvard Beneš se narodil 28. května 1884, což znamená, že v době únorové krize roku 1948 mu bylo už 63 let. Není to sice až tak požehnaný věk, nicméně je to doba, kdy tělesné síly pomalu ale jistě ubývají. Demokratičtí politici to dobře věděli - stejně jako jim nebylo neznámo, že prezident republiky je vážně nemocen. I přes to se pustili do akce, ve které hrál Edvard Beneš jednu z hlavních rolí.

Prezidentovým osobním lékařem byl od roku 1939 MUDr. Oskar Klinger, který Edvarda Beneše pravidelně vyšetřoval a jednou ročně svolával konsilium.²²⁹ Hlavním zdravotním problémem prezidenta byla arterioskleróza, tedy kornatění tepen. Její příznaky pozorovat MUDr. Klinger už v době londýnského exilu v roce 1943. Těsně před odletem na jednání do Moskvy postihl Beneše 8. března 1945 první slabý záchvat mozkové mrtvice. Ta ovlivnila jeho schopnost hovořit a částečně deformovala jeho tvář. Odlet musel být přeložen na 11. března, kdy však ještě nebyl zcela v kondici, neboť málem nedokončil svůj projev.²³⁰

V roce 1946 se prezidentův zdravotní stav začíná zhoršovat, jeho krevní tlak kolísá z důvodu pracovního vypětí. Další záchvat přišel podle svědectví Vladimíra Krajiny 27. října 1946.²³¹ Tehdy se také začali o jeho zdravotní stav zajímat komunisté. V roce 1947 se lékaři snažili omezovat Benešovu politickou aktivitu zejména z toho důvodu, aby se rozčilováním nemoc nezhoršovala. Dne 5. července 1947 se konal sjezd legionářů, na kterém kvůli dlouhému stání na slunci bez pokrývky hlavy utrpěl prezident malý úžeh i další záchvat mrtvice, v noci z 9. na 10. července následoval další.²³² Prý už v létě 1947 se lékařské konsilium shodlo na nutnosti prezidentovy abdikace, ten však odmítl s tím, že jej nemá kdo nahradit.²³³ Poté se však rychle zotavoval a na podzim se znovu zapojil do politického zápolení. V září přijal národně socialistické ministry Huberta Ripku a Prokopa Drtinu, kteří se oba shodují na tom, jakým šokem pro ně bylo setkání s viditelně vážně nemocným

²²⁹ KAPLAN, K.: *Poslední rok*; str. 84.

²³⁰ ZEMAN, Z.: *Edvard Beneš...*; str. 328-329. KALETA, P., PEHR, M. a VAŠEK, R. (ed.): *Na pozvání Masarykova ústavu 1*, Masarykův ústav AV ČR, Praha 2004; str. 111.

²³¹ „27. října 1946 překvapil Edvarda Beneše už druhý záchvat arteriosklerózy mozku. Po uvítání na shromáždění prvního sjezdu Svazu národní revoluce v pražském Obecním domě udělil mu profesor Grňa slovo, ještě než se vůbec prezident stačil posadit. Beneš začal, ale hned po prvních slovech se přefíkával, zakoktával a nebylo mu vlastně rozumět. Stále se to zhoršovalo a nikdo se neměl k tomu, aby pomohl. Až posléze se nabídl Prokop Drtina a prezidentovu řeč dočetl. Beneš to s úlevou kvitoval a s oddychem se posadil.“ KRAJINA, V.: *Vysoká hra...*; str. 182.

²³² KALETA, P., PEHR, M. a VAŠEK, R. (ed.): *Na pozvání...*; str. 114.

²³³ ZEMAN, Z.: *Edvard Beneš...*; str. 424, poznámka č. 20. Podle Krajiny chtěl ale abdikovat už v prosinci 1947: „Když se Zenkl v prosinci 1947 vrátil z Paříže, byl pozván na Hrad. Prezident mu oznámil, že chce ze zdravotních důvodů odstoupit. Zenkl prezidenta přemlouval, aby zůstal aspoň do voleb. To prý Beneš rád slyšel.“ KRAJINA, V.: *Vysoká hra...*; str. 186.

prezidentem.²³⁴ Jeho stav se dále horšil, výrazně zhubl a podle posudku MUDr. Klingera ze závěru roku 1947 se z něj stal starý a sešlý člověk.²³⁵

Do kritického roku 1948 vstupoval Edvard Beneš jako vážně nemocný člověk. Klid, který prezident tolik potřeboval, aby jeho choroba nepostupovala tak rychle, se však nedostavil. Politici i úředníci, kteří s ním v době únorové krize jednali, se shodují na tom, že si Beneš zachoval jasnou mysl a nebylo nijak ovlivněno jeho intelektuální i politické uvažování. To potvrzuje i lékařská zpráva, sepsaná v Sezimově Ústí 3. září 1948: „Lékaři zdůrazňují, že intelekt nemocného nebyl nikdy jeho chorobou porušen a stejně tak, že zůstala nedotčena jeho soudnost.“²³⁶ Z doby února 1948 nejsou známy lékařské zprávy, kancléř Jaromír Smutný nicméně vzpomíná na to, jak se značně zmenšila prezidentova fyzická i nervová odolnost už po záchvatu mrtvice z července roku 1947.²³⁷

Na prezidenta byl v době únorové vládní krize vyvíjen velmi silný nátlak, kterému by těžko odolal i naprosto zdravý člověk. Vůle oslabená vážnou nemocí spolu s neustálými návštěvami hlavně komunistických politiků a různých deputací zapříčinily spolu se strachem prezidenta z občanské války či sovětské intervence jeho konečné rozhodnutí demisi přijmout.²³⁸ Únorové události se nicméně na prezidentově zdravotním stavu podepsaly tak, že už se nikdy nevyléčil. Dne 19. srpna 1948 postihla v té době již bývalého prezidenta Edvarda Beneše další mrtvice, ze které se sice ještě na čas zotavil, ale 29. srpna přišel poslední smrtelný záchvat. Beneš upadl do bezvědomí, ze kterého se krátce probral 30. srpna ráno. Poslední zpráva o jeho zdravotním stavu ze 3. září 1948 říká: „President dr. Edvard Beneš neprobral se během odpoledne z bezvědomí. Kolem 15. hodiny nastala agonie a v 18.10 hod. smrt. Pan prezident dr. Edvard Beneš umíral klidně, bez smrtelného zápasu, spíše jakoby v hlubokém spánku, v kruhu své rodiny.“²³⁹ Tak odešel na dlouhou dobu poslední demokratický prezident Československé republiky a osobnost, ke které se upínaly naděje jejích obyvatel.

Abych představila i názor radikálnější, nemohu nezařadit stručný popis prezidentovy osobnosti a nemoci z knihy *I nám vládli nemocní? Naši první prezidenti očima medicíny*. Její autoři v ní dochází k závěru, že Beneš nebyl fyzicky ani psychicky schopen zvládnout

²³⁴ KALETA, P., PEHR, M. a VAŠEK, R. (ed.): *Na pozvání...*; str. 115.

²³⁵ KAPLAN, K.: *Poslední rok...*; str. 85-86.

²³⁶ AKPR, fond „President dr. Edvard Beneš“, inventární číslo 1820, signatura 125 436, karton 356 „Úmrtí pana prezidenta Edvarda Beneše“. Text lékařské zprávy viz.: Příloha 19, str. 91.

²³⁷ SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova...*; str. 26-27.

²³⁸ „Byli jsme dva kroky od hrozné občanské vojny, o jejímž výsledku a zakončení stejně nemohlo být pochyb, a bylo mou povinností jako presidenta něčemu takovému zabránit.“ (Beneše cituje Sýkora ve svém textu, sepsaném po zatčení Bezpečností. In: *Masarykův lid*, roč. XV, č. 3, září 2009; str. 18.)

²³⁹ AKPR, fond „President dr. Edvard Beneš“, inventární číslo 1820, signatura 125 436, karton 356 „Úmrtí pana prezidenta Edvarda Beneše“.

prezidentský úřad už v roce 1935, jeho chladná povaha a přesvědčení o vlastních schopnostech jej však vedly k zatajování vlastního zdravotního stavu. Po skončení druhé světové války byl prý po duševní i tělesné stránce troska. Autoři končí otevřeným zamyšlením, zda by dějiny vypadaly v letech 1938, 1945 a 1948 jinak, kdyby byl v čele státu zdravý člověk. Musím říci, že s názory autorů této knihy, lékaře Zdeňka Vahaly a absolventky slovanské filologie, literatury, dialektologie a fonetiky Zdeňky Psůtkové nesouhlasím. V knize chybí citace pramenů, na základě kterých autoři došli ke svým závěrům, a z celého textu jsem měla pocit nedostatečného odstupu od popisované osobnosti, s jejímž konáním autoři nejspíš nesouhlasí. Proto se přikláním k výše představenému popisu prezidentova zdravotního stavu a na otázku, zda by dějiny vypadaly jinak, kdybychom měli v čele zdravého prezidenta, mi nezbývá než konstatovat, že dějiny píší nejen vítězové, ale hlavně velmoci. Ať už by tedy stál v čele malého státu uprostřed Evropy kdokoli, nemělo by to žádný rozhodující význam.²⁴⁰

5.2.2 Role kancléře Jaromíra Smutného

„Nejbližší osobou, která měla na prezidentovo rozhodování veliký vliv, byl přednosta prezidentské kanceláře, kancléř Jaromír Smutný. Byl to profesionální diplomat, který už před Mnichovem krátký čas zastával v prezidentské kanceláři podřízené místo. [...] Nebyl to rádce dobrý, neboť jeho bezohledný cynismus, jemuž nebylo nic svaté, jeho osobní ctižádostivost, jeho neupřímnost a sklon k intrikánství, a konečně i jeho nestatečnost zapůsobily často na prezidentovo rozhodování velmi neblaze. A konečně, že to nebyl prezidentův služebník věrný, dokazuje nejlépe to, že po abdikaci prezidentově v roce 1948 zůstal na svém místě i za nového komunistického prezidenta - jediný z celého personálu tohoto úřadu. Musel si důvěru komunistů dobýt velkými úsluhami. Až se bude někdy psát historie komunistického převratu v roce 1948, bude v ní Smutný hrát důležitou a ne právě čestnou roli.“²⁴¹ Takto nelichotivě popsal kancléře Jaromíra Smutného ve své knize generál František Moravec, který stál v letech 1940 - 1945 v čele československé zpravodajské služby. Smutný rozhodně nebyl jediným zaměstnancem, který zůstal v prezidentské kanceláři poté, co se novým prezidentem stal Klement Gottwald (například v této práci zmiňovaný Miroslav Jirásek pracoval v KPR až do března 1950, kdy byl zatčen). Nicméně na negativním hodnocení Smutného osobnosti autorem tato drobnost nic nemění. Kancléřova role v únorových událostech byla kritizována

²⁴⁰ Více viz.: PSŮTKOVÁ, Z. a VAHALA, Z.: *I nám vládli nemocní? Naši první prezidenti očima medicíny*, Práh a King, Praha 1992.

²⁴¹ MORAVEC, F.: *Špion, jemuž nevěřili*, Academia, Praha 2002; str. 292.

zejména ve vzpomínkových publikacích politiků, kteří odešli do exilu. Existuje však i svědectví, které kancléře, jenž zůstal na svém místě i po nástupu Klementa Gottwalda, popisují ve světle diametrálně odlišném.

Ota Hora, Eduard Táborský, Vladimír Krajina, Hubert Ripka i Václav Sýkora se shodují v kritickém postoji k Jaromíru Smutnému.²⁴² Táborský, který rezignoval na post československého velvyslance ve Švédsku po nástupu Klementa Gottwalda, jehož odmítal zastupovat, nedokázal pochopit, co drží Smutného v prezidentské kanceláři po Benešově abdikaci.²⁴³ Národní socialisté Ota Hora s Hubertem Ripkou ve svém pamětech shodně vzpomínají, jak bylo těžké získat v únorových dnech pro demokratické politiky audienci, zatímco komunisté byli u prezidenta téměř každý den. Hora jde ještě dál a hovoří přímo o možné komunistické infiltraci v prezidentské kanceláři.²⁴⁴ Vladimír Krajina zase klade Smutnému za vinu, že Benešovi špatně radil a tím se podílel na jeho přijetí demise dvanácti členů vlády.²⁴⁵

Svědectví z druhé strany přináší Amelie Posse-Brázdová. Tato švédská novinářka, která byla dříve provdána za českého malíře a sochaře Oskara Brázdu, byla přítelkyní Edvarda Beneše a v létě roku 1948 přijela do Československa. Zнала se s Eduardem Táborským a měla zde za úkol zajistit spojení demokratické opozice se vznikajícím exilovým hnutím. Zpočátku měla o Smutném stejné mínění, jako výše zmínění politici. Ve čtvrtek 19. srpna se jí podařilo s velkou pomocí prezidentova bývalého osobního tajemníka Václava Sýkory²⁴⁶ navštívit Edvarda Beneše v jeho vile v Sezimově Ústí a rozhovor s bývalým prezidentem popsala v dopise Táborskému. Píše v něm: „Potom jsme mluvili o Smutném. On i paní Hana mne ujistili, že jeho údajná nespolehlivost je dohodnutá dvojí hra. Pro Smutného je značně riskantní, pro Beneše a pro Věc je však neocenitelná. Smutný obětoval svou pověst i své dobré jméno a vzbudil podezření v odbojovém hnutí. Beneš však tím získal možnost udržovat určité kontakty. Je průběžně informován o tom, co se děje a co se chystá ve vládních kruzích. Každé tři nebo čtyři týdny přijíždí Smutný na návštěvu. Při ní se vždy dohodnou,

²⁴² Sýkora v textu, který sepsal po svém zatčení v rámci sepisování vyšetřovacích protokolů, doslova píše, že Smutný je: „...osobně člověk společensky úlisný, spojující v sobě zároveň t.z.v. diplomatickou mazanost, člověk, který uměl jít jen za svým osobním hmotným prospěchem.“ In: *Masarykův lid*, roč. XIV, č. 3, říjen 2008, str. 16.

²⁴³ Více viz.: TÁBORSKÝ, E.: *Prezident Beneš...*; str. 272.

²⁴⁴ HORA, O.: *Svědectví o...*; str. 203.

²⁴⁵ KRAJINA, V.: *Vysoká hra...*; str. 199. Něco podobného píše ve svých vzpomínkách František Škarvan, ale nepřisuzuje to špatnému úmyslu nýbrž nevědomosti: „V nastalé osamocenosti od politických přátel připadlo rozhodné poradní slovo kancléři Smutnému a dr. Jínovi. Oba, hodní lidé, myslili však ve starých stereotypch parlamentní demokracie a nedovedli - vzdálení obyčejnému politickému životu - vidět a jednat citlivě, nově, rychle a rozhodně, jak řítilcí se situace vyžadovala.“ (ŠKARVAN, F.: *Vzpomínky. Sloužil...*; str. 57.)

²⁴⁶ Více o organizování návštěvy Brázdové u Edvarda Beneše viz.: Sýkorovy výpovědi ve vyšetřovacím spise „V-6301 MV“ v ABS.

jaké další klepy bude šířit o Benešovi, o jeho zdraví, o jeho psychickém stavu a záměrech.“²⁴⁷ Sám Smutný při osobním setkání s Posse-Brázdovou mluvil o tom, že by daleko raději rezignoval, ale že musí zůstat, protože chce pomáhat mimo jiné Prokopu Drtinovi, který byl i přes vážné zranění způsobené nezdařeným pokusem o sebevraždu zatčen.²⁴⁸ Podezřelý či dokonce zrádný kancléř se v tomto světle jeví spíše jako pomocník, který svou věrnost prezidentovi prokázal i po své emigraci. V Londýně spoluzaložil Ústav Dr. Edvarda Beneše pro politické a sociální studium a angažoval se v exilovém odbojovém hnutí.

Ve prospěch kancléře hovoří i jeden z materiálů bezpečnostní provenience. Ing. Dr. Jaroslav Fukátko, náměstek ministra-předsedy Státního úřadu plánovacího a generální tajemník Ústředního svazu průmyslu, psal 30. září 1949 Jindřichu Veselému, ministerskému radovi ministerstva vnitra, ve věci Jana Jíny následující: „Vím, vážený soudruhu, že máš jiné, důležitější starosti, ale myslím, že by nebylo na škodu, kdyby sis jednou dr. Jínu pozval, pohovořil s ním. Myslím, že nabudeš dojmu, že je to jiný typ člověka než byl dr. Smutný, kterému se tolik věřilo a který tuto důvěru tak hanebně zklamal. Vidíš to již na odlišném postoji dr. Jíny a dr. Smutného; dr. Jína odmítl místo, které mu soudruh prezident nabízel u nejvyššího správního soudu nebo pensi s plnými požitky a dal přednost tomu, aby byl ještě alespoň nějakým způsobem užitečný a nebral nic zadarmo. Porovnej, jaké výhody si vymáhal dr. Smutný a uvidíš v tomto malém úseku, jaký je mezi nimi charakterový rozdíl.“²⁴⁹

Jak jsem psala již v kapitole o vině či nevině Edvarda Beneše, hodnotit nějakou osobnost a podněty, které ji vedly k určitému jednání, je velmi složité. Nicméně kdyby byl kancléř Smutný prokomunisticky smýšlející, jistě by s ním noví vládcí neměli žádný problém a také by nebyl odvolán z funkce a nemusel by emigrovat. To jsou fakta, která svědčí v jeho prospěch, stejně jako spolupráce s exilovými politiky, i když mu někteří z nich nedůvěřovali. Dokud se tedy nenajdou další materiály, které by svědčily v neprospěch Benešova a Gottwaldova kancléře, domnívám se, že jeho inklinování ke komunistické straně zůstane jen obviňováním ze strany předúnorových politiků, k němuž nejsou žádné přesvědčivé důkazy.

²⁴⁷ POSSE-BRÁZDOVÁ, A.: *Tajné dopisy...*; str. 35.

²⁴⁸ Tamtéž; str. 63.

²⁴⁹ ABS, fond „V-400 MV“.

6 Závěr

„Jaký tedy je závěr z našeho letošního února? Závěr můžeme shrnout takto: byla svedena velká bitva mezi reakcí a lidovou demokracií. Tuto bitvu vyhrála na celé čáře naše lidová demokracie. Ve vývoji naší lidově demokratické republiky nastupuje nová etapa. Politickým nositelem této nové etapy je obrozená Národní fronta s vládou obrozené Národní fronty. Naším strategickým cílem je nyní po únoru jít rychlejším tempem na cestě k socialismu.“²⁵⁰ Takto viděli závěry únorových událostí na konci března 1948 komunisté. K jakým závěrům jsme dospěli my?

Únor roku 1948 znamenal ve vývoji Československé republiky zásadní zvrat. Poválečná situace svědčila obecnému posunu evropského myšlení směrem vlevo a prezident Beneš i českoslovenští politici se snažili po určitou dobu tvořit jakýsi most mezi Západem a Východem. Osud malého státu uprostřed Evropy byl ale více než v rukou domácích politiků v rukou světových velmocí - Spojených států a Sovětského svazu.

Komunistické strany po válce nabývaly na síle i v západních státech - například ve Francii či Itálii. V Československu KSČ v květnu roku 1946 s přehledem vyhrála volby a jako nejsilnější strana sestavovala vládu (stále ještě koaliční v rámci stran Národní fronty). Postupně jí ale pouto dosavadní koalice začalo být příliš těsné a tak využívala svých ministerských postů k ovládnutí rozhlasu, bezpečnostních a zpravodajských složek a veřejného mínění.

Otázka Bezpečnosti se stala rozbuškou vládní krize. Kvůli změnám ve velitelských funkcích ve prospěch příslušníků komunistické strany odmítli se příslušníci ČSNS, ČSL, DS a ČSSD dále podílet na vládních pracích, dokud nebude situace vyřešena. Příslušné vládní usnesení ale odmítali komunisté splnit, což vedlo k podání demise zástupců prvních tří jmenovaných stran ve vládě. Protože jich ale bylo pouze 12 z celkem 26 členů vlády, neznamenal to automaticky její demisi. Toho obratně využil Klement Gottwald a pomocí nátlaku ve formě rezolucí, dělnických delegací, generální stávký a policejního teroru přesvědčil prezidenta Beneše o nutnosti přijetí demise a jmenování nových členů vlády.

Benešovi bývá velmi často dáván za vinu další vývoj Československa v rámci východního bloku, jeho podíl na tomto osudu ale nebyl menší, než jaký nesli politici, kteří se rozhodli podat demisi. Místo organizování demonstrací, které by byly odpovědí na

²⁵⁰ NA, fond 1261/0/34 „Klement Gottwald“, zn. fondu „ÚV KSČ 100/24“, sv. 39, a.j. 828 „Únorové události“, dokument *Smysl únorových událostí*.

komunistickou aktivitu, odjeli besedovat do regionů, zatímco komunisté ovládali Prahu. Zatímco KSČ neustále schůzovala, scházeli se demokratičtí politici jen občas a příliš iniciativy z jejich schůzí nevyšlo. Celou dobu se snažili přesvědčit některé další ministry k podání demise, aby musela odstoupit celá vláda. Že to byla naivní představa ukazuje 25. únor, kdy podali demisi dva sociální demokraté a vláda stejně neodstoupila.

Zajímavé na celé krizi je, že politici sice stále mluvili o parlamentním řešení krize, zapojit do tohoto procesu parlament ale nikoho z nich nenapadlo. V pondělí 23. února byla zrušena jeho plenární schůze, která se měla konat následující den, stačilo ale sehnat sto podpisů a konala by se i přes zrušení. Nikdo z demokratických politiků se však o toto řešení nepokusil.

Demokratičtí politici celou dobu spoléhali pouze na čistě parlamentní řešení krize - na žádnou jinou alternativu připraveni nebyli. Jejich jedinou nadějí se tak stal Pražský hrad, který se tyčil nad Prahou jako nejvyšší politická autorita, jak se alespoň ministři v demisi domnívali. Předpokládali, že dokud zde bude sedět demokrat Benešova formátu, k převzetí moci komunisty dojít nemůže. Zaštiťovali se prezidentem, i když všichni dobře věděli o jeho vážné nemoci, která sice nijak neoslabovala jeho intelektuální schopnosti, měla však významný podíl na jeho slabší vůli k odporu.

Závěrem lze říci jediné - prezident měl na výběr buď demisi přijmout a pak svou autoritou hlavy státu zmírňovat komunistickou zvůli, nebo demisi nepřijmout a abdikovat, čímž by však situaci příliš nepomohl, protože jeho pravomoci by podle ústavy přešly na vládu.²⁵¹ Komunisté byli od začátku odhodlaní krizi využít k převzetí moci, hrozila možná intervence Rudé armády a nad vším měl v Praze dohled náměstek ministra zahraničních věcí SSSR Valerian A. Zorin. Bylo tedy naprosto nepodstatné, zda bude demise přijata nebo ne. Dav, který se ve středu 25. února shromáždil na Václavském náměstí a ke kterému Klement Gottwald přednesl svůj slavný projev po návratu z Hradu, by se pouze místo oslav přesunul na demonstraci na Pražský hrad, kde by si vynutil přijetí demise.

Stejně jako v roce 1938 měl Beneš na výběr mezi cestou násilí a krveprolití a cestou poklidnou. V obou případech zvolil nenásilí. Co by se stalo, kdyby zvolil cestu druhou, přísluší popsat autorům kontrafaktuální historie. Já se omezím na závěrečné konstatování, že politiky zvažované nasazení armády proti komunistické Bezpečnosti by možná vývoj situace trochu pozdrželo, ale vzhledem k začínající studené válce a geopolitickému významu Československa by vedlo pouze ke krvavé občanské válce s nejistým výsledkem.

²⁵¹ Ústava republiky...; § 60, str. 419.

7 Seznam použité literatury a pramenů

7.1 Paměti předúnorových politiků a dalších osobností

- DRTINA, Prokop: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek 2. Kniha 2.* Praha: Melantrich, 1991. 457 s. ISBN 80-7023-114-9.
- HORA, Ota: *Svědectví o puči II. Z bojů proti komunizaci Československa.* Praha: Melantrich, 1991. 289 s. ISBN 80-7023-088-6.
- JIRÁSEK, Miroslav: *Svědectví jednoho života. Vzpomínky z dětství, prezidentské kanceláře a komunistických kriminálů...* Praha: MAROLI, 2000. 170 s. ISBN 80-902513-8-2.
- KRAJINA, Vladimír: *Vysoká hra. Vzpomínky.* Praha: EVA, 1994. 238 s. ISBN 80-254-5535-1.
- LESÁK, Josef: *Jásot i žal třídního nepřítele.* Praha: MAROLI, 2008. 80 s. ISBN 80-86453-27-8.
- MORAVEC, František: *Špion, jemuž nevěřili.* Praha: Academia, 2002. 313 s. ISBN 80-200-1006-8.
- PEROUTKA, Ferdinand: *Byl Edvard Beneš vinen?* Jinočany: H&H, 1993. 27 s. ISBN 80-85467-98-4.
- POSSE-BRÁZDOVÁ, Amelie: *Tajné dopisy z Prahy 1948.* Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1994. 91 s. ISBN 80-901-733-1-4.
- RIPKA, Hubert: *Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka.* Brno: Atlantis, 1995. 302 s. ISBN 80-7108-098-5.
- SMUTNÝ, Jaromír: *Svědectví prezidentova kancléře.* Praha: Mladá fronta, 1996. 339 s. ISBN 80-204-0567-4.
- SÝKORA, Václav: Záznamy o činnosti do zatčení Bezpečností 29. září 1949. In: *Masarykův lid*, Čtvrtletník nezávislého diskusního klubu Milady Horákové. Praha: Nakladatelství Eva - Milan Nevole. Roč. XIV. a XV., 2008 a 2009.
- ŠKARVAN, František: *Vzpomínky. Sloužil jsem třem prezidentům, dělníkům a církvi.* Praha: soukromé vydání v nákladu 35 ks, 1999. 122 s.
- TÁBORSKÝ, Eduard: *Prezident Beneš mezi Západem a Východem.* Praha: Mladá fronta, 1993. 327 s. ISBN 80-204-0365-5.

7.2 Ostatní literatura

Ústava republiky československé. Praha: Státní nakladatelství, 1923. 31 s.

DOUBEK, Vratislav; PEHR, Michal a TOMEŠ, Josef (ed.): *Na pozvání Masarykovy ústavy 2.* Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005. 175 s. ISBN 80-86495-32-9.

KALETA, Petr; PEHR, Michal a VAŠEK, Richard (ed.): *Na pozvání Masarykova ústavy 1.* Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004. 175 s. ISBN 80-86495-23-X.

KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru.* Brno: Doplněk, 1997. 557 s. ISBN 80-85765-73-X.

KAPLAN, Karel: *Poslední rok prezidenta.* Brno: Doplněk, 1994. 174 s. ISBN 80-85765-31-4.

KRÁL, Václav: *Cestou k Únoru. Dokumenty.* Praha: Svobodné slovo, 1963. 432 s.

PSŮTKOVÁ, Zdeňka a VAHALA, Zdeněk: *I nám vládli nemocní? Naši první prezidenti očima medicíny.* Praha: Práh a King, 1992. 142 s. ISBN 80-900835-8-7.

TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. III. díl (Q-Ž).* Praha a Litomyšl: Nakladatelství Ladislav Horáček-Paseka, 1999. 587 s. ISBN 80-7185-247-3.

VEBER, Václav: *Osudové únorové dny 1948.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 426 s. ISBN 978-80-7106-841-6.

ZEMAN, Zbyněk: *Edvard Beneš: politický životopis.* Praha: Mladá fronta, 2003. 444 s. ISBN 978-80-204-2062-6.

7.3 Archivní materiály

Archiv Kanceláře prezidenta republiky

Národní archiv

Archiv Ústavu T. G. Masaryka

Archiv bezpečnostních složek

Archiv Národního muzea

8 Přílohy

Příloha 1: Volební výsledky z května roku 1946.....	78
Příloha 2: První strana anonymního dopisu prezidentu Benešovi.	79
Příloha 3: Schéma organizace civilního oddělení Kanceláře prezidenta republiky.....	80
Příloha 4: Rezignační dopis zástupců Slovenské Demokratické strany.	82
Příloha 5: Rezignační dopis zástupců Československé strany národně socialistické.....	84
Příloha 6: Manifestace na Staroměstském náměstí 21. února 1948.	85
Příloha 7: Projev Klementa Gottwalda na Staroměstském náměstí 21. února 1948.	85
Příloha 8: Projev Klementa Gottwalda na sjezdu závodních rad 22. února 1948.	86
Příloha 9: Hlasování delegátů tamtéž.	86
Příloha 10: Rozhodnutí o nedodání papíru deníkům nekomunistických stran.	87
Příloha 11: Manifestace na Václavském náměstí dne 25. února 1948.	87
Příloha 12: Prezident Beneš jedná 25. února 1948 s komunisty.....	87
Příloha 13: Vláda Klementa Gottwalda po přijetí demise dne 25. února 1948.	88
Příloha 14: Klement Gottwald se vrací z Hradu na Václavské náměstí.	89
Příloha 15: Znovu Klement Gottwald, tentokrát oznamující davu jmenování nové vlády.	89
Příloha 16: Oznámení o založení akčního výboru v KPR.	90
Příloha 17: Nová vláda složila 27. února 1948 slib do rukou prezidenta Beneše.....	90
Příloha 18: Podle tohoto dokumentu bylo z KPR „vyakčněno“ pouze 10 osob.....	91
Příloha 19: Lékařská zpráva sepsaná po smrti prezidenta Beneše.....	93
Příloha 20: Takto viděli situaci v ČSR redaktoři francouzského listu Le Pays 26. 2. 1948.....	93

	ČECHY	v%	MORAVA	v %
odevzdáno hlasů	3 564 514	100	1 926 182	100
komunisté	1 541 826	43,25	663 832	34,46
národní socialisté	898 250	25,20	400 667	20,80
lidovci	580 107	16,27	530 813	27,56
sociální demokraté	533 374	14,96	322 397	16,74
bílé lístky	10 957	0,32	8473	0,44
	SLOVENSKO	v %		
odevzdáno hlasů	1 608 715	100		
Demokratická strana	988 275	61,43		
komunisté	490 257	30,48		
Strana slobody	67 575	4,20		
Strana práce	49 983	3,11		
bílé lístky	12 625	0,78		

	mandáty	% za celý stát
Komunistická strana Československa	93	31,05
národní socialisté	55	18,29
lidovci	47	15,64
Demokratická strana	43	14,07
sociální demokraté	36	12,05
Komunistická strana Slovenska	21	6,89
Strana slobody	3	0,85
Strana práce	2	0,71 8

Příloha 1: Volební výsledky z května roku 1946.²⁵²

²⁵² VEBER, V.: *Osudové únorové...*; str. 51.

Dr. Va. Váharujte posílám dopis do koše a
přečtěte jej až do konce - je psán nesmírně
upřímně.

I

Dobrý a předražený
pane presidente!

Vydráte, vydráte stiskávat vydráte a
nenechte se nikým a ničím ovlivnit.

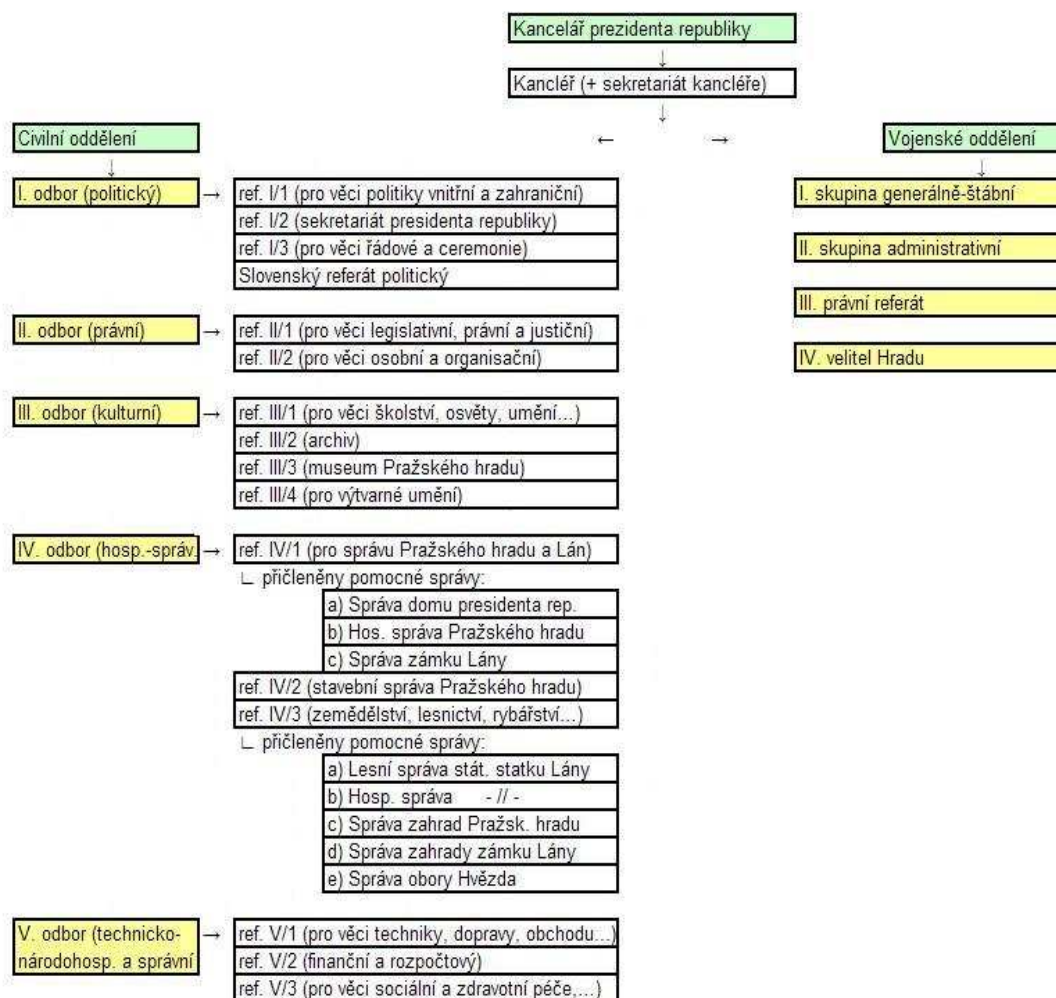
Pro čestný národa stojí pa Vami,
modlí se pa vás a nepřejí si nic jiného
než vaši spravedlivé rozhodnutí, aby byla
na všech stranách dobře.

Nevěříme my všichni na českých
nesmítek, se by se dopustili sui ministři
nějakých protistátních spiknutí, vůle,
se je to jen námluva komunistů, aby
se dostali k moci. Ale to se jim nesmí
podatit, to nesmíte dopustit, byt by
to jen nový gestapácký protektorát, kde
by tekla váš krev a byly hrůzné
kauze tráhy. (Čili jsme knihy: „Tábor smrti u SS PR“)

Je to nedávno co jsme všichni poslouchali
Londýn, kdy jsme si přáli horečně slyšet Váš hlas
i všech ostatních. Kdy jsme naslouchali
Pavlu Svatoému, který to tak dobře a strašně

Příloha 2: První strana anonymního dopisu prezidentu Benešovi.²⁵³

²⁵³ AKPR, fond „Vládní krize“, inventární číslo 1757, signatura 110 000, karton 320 „A) Anonymní podání k vládní krizi“.

Příloha 3: Schéma organizace civilního oddělení Kanceláře prezidenta republiky.

Dr. Štefan Kočvara,
podpredseda vlády.

V Prahe dňa 20. februára 1948.

Pán prezident;

Demokratická strana od prvej chvíle oslobodenia snažila sa tak na pôde Národného zhromaždenia, ako aj vo vláde zo všetkých síl prispievať ku konsolidácii politických a hospodárskych pomerov Republiky, k urýchlenému odstráneniu ťažkých následkov vojny a k nastoleniu demokratických a republikánskych poriadkov v duchu revolučných zásad, ako ich vytvoril druhý československý domáci a zahraničný odboj a ako ich formuloval Kosičský vládny program, poťažne program terajšej vlády. S ľútosťou sme nútení konštatovať, že toto bezvýhradne konštruktívne úsilie Demokratickej strany nennachádzalo vždy potrebného porozumenia a uznania niektorých politických strán najmä vo vláde. V tejto súvislosti dovoľujeme si poukázať z mnohých okolností aspoň na jednu skutočnosť, že Demokratická strana bola neraz nespravodlivo a nezaslúžene stavaná do nepriaznivého svetla, hlavne počas nedávnej, t. z. politickej krízy na Slovensku.

Koncom minulého roku zástupci Demokratickej strany v Ústavodárnom národnom zhromaždení a v Slovenskej národnej rade vaniesli závažné konkrétne obvinenia proti vážnemu zneužívaniu úradnej moci bezpečnostnými orgánmi na Slovensku, ktoré boli a sú stranícko-politicky ovplyvňované. Stalo sa tak preto, že Demokratická strana vidí v bezpečnostných orgánoch Republiky pevnú záruku demokratických zriadení, verejného poriadku a osobnej i majetkovej bezpečnosti. Pokladá preto za mimoriadne dôležité, aby tak významný orgán štátnej moci nestál v službách žiadneho iného, ako štátneho záujmu. Keď teraz dochádza k závažným straníckym personálnym opatreniam v Sbere národnej bezpečnosti v Prahe, Demokratická strana nemohla nevidieť v tom pokračovanie neprija-

Slovutný pán
Dr. Edvard Beneš,
prezident Československej republiky,
P r a h a - H r a d.

teľnej politiky, ktorá už mala pred krátkym časom svoju predohru na Slovensku. Otázka odpolitizovania našej bezpečnostnej služby stala sa takto najnaliehavejšiou celoštátnou politickou otázkou. Z týchto príčin členovia vlády za Demokratickú stranu po uvážení situácie rozhodli sa na zasadnutí vlády dňa 13.februára t.r. hlasovať za neodkladnú nápravu pri obsadzovaní niektorých dôležitých miest v štátne-bezpečnostnom aparáte, trvať na zasadnutí vlády dňa 17.februára t.r. a v užšom Národnom fronte Čechov a Slovákov dňa 18.februára t.r. na jej dôslednom uskutočnení a napokon neppkračovať v ďalších prácach vlády, kým jej usnesenia nebudú realizované.

Keď sme sa presvedčili, že nie je ochota rešpektovať usnesenia vlády v tak závažnej politickej otázke, dotýkajúcej sa výsostných záujmov celého štátu, podpísaní členovia vlády za Demokratickú stranu nenachádzajú iného východiska zo situácie, ktorá tým vznikla, ako resignovať zo svojich funkcií členové vlády, dať Vám, pán prezident, tieto k dispozícii a poprosiť Vás, aby ste toto naše rozhodnutie láskave vzali na vedomie.

S výrazom osobitnej úcty:

Dr.Štefan Kočvara v.r.

Dr.Ivan Pieter, v.r.

Dr.Mikuláš Franek, v.r.

J.Lichner v.r.

Příloha 4: Rezignační dopis zástupců Slovenské Demokratické strany.²⁵⁴

²⁵⁴ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31.

Československá strana národně-socialistická v Praze.

V Praze dne 20. února 1948.

Pane presidente,

po zralém uvážení situace, jaká nastala ve vládě, dospěli jsme k přesvědčení, že nemůžeme dále nésti vládní spoluodpovědnost, a prosíme Vás proto, abyste nás zprostil členství v nynější vládě, k němuž nás Vaše důvěra povolala.

Opakujeme, pane presidente, že jsme k svému rozhodnutí dospěli po bedlivém uvážení, jehož závěr byl, že nám nezbývá jiná cesta, kterou by se dosáhlo nápravy v celé řadě opodstatněných a dokumenárně doložených stížností, jež jsme vznesli na postup, metody a stranické zneužívání státně bezpečnostního aparátu. Obsah těchto našich výtek je Vám, pane presidente, znám již z dřívějšího našeho referování a je dnes z velké části již znám také naší veřejností. V neposlední řadě je to i naše stížnost na celou personální politiku ministerstva vnitra, jež stále víc a více a v posledních týdnech přímo hrozivě přivádí celý sbor národní bezpečnosti a zejména jeho velitelský kádr pod výlučnou téměř ingerencí jedné politické strany. Naše trpělivé úsilí, aby se v těchto věcech dosáhlo nápravy, bylo bohužel marné. Jsme hluboce přesvědčeni, že zájem Republiky a jistota všech občanů kategoricky vyžaduje, aby bez-

pečnostní služba sloužila všem občanům bez rozdílu politické příslušnosti a že je nepřípustno, aby se dostala do moci jen jedné politické strany.

Tento vývoj, jež s námi souhlasně takto rozpoznávají všechny vládní strany, kromě strany komunistické, způsobil usnesení vlády ze dne 13. února 1948, jímž bylo uloženo panu ministru vnitra, aby zastavil provádění konkrétního rozkazu zemského velitele SNB v Čechách až do závěrečného stanoviska vlády o všech našich zmíněných stížnostech, jež podle svého jednomyslného usnesení vláda měla zaujmout ve své schůzi proponované na den 24. t. m.

Doporučujeme, pane presidente, Vaší pozorností skutečnost, že se shora zmíněné usnesení vlády stalo hlasy našimi i hlasy ministrů, vyslaných do vlády stranou lidovou, stranou sociálně-demokratickou i slovenskou stranou demokratickou. Přesto dodnes provedeno nebylo. Podle našich informací ~~na~~ rozkaz zemského velitele SNB skutečně provádí a snad již provedl.

Dnes ráno požádal náměstek ministerského předsedy Dr. Petr Zenkl pana předsedu vlády písemně, aby mu sdělil, zda usnesení vlády ze dne 13. února 1948 bylo provedeno. Protože pan předseda vlády dal na tento dotaz odpověď vyhýbavou, jež nám potvrzuje naše vlastní zprávy, že zmíněné usnesení vlády provedeno nebylo, nezbývá nám než požádat Vás, abyste nás zprostil politické a ústavní odpovědnosti za vládu, která pozbyla schopnosti uvádět svoji vůli ve skutek.

Přijměte, pane presidente, projev naší hluboké úcty i dík za důvěru, kterou jste nás poctil.

Ve vědecké a uctivé oddanosti

Pan

Dr. Edvard Beneš,
president republiky,

P r a h a - H r a d .

Zenkl v.r.

Dr. Hubert Ripka v.r.

Stránský v.r.

Dr. Prokop Drtina v.r.

Příloha 5: Rezignační dopis zástupců Československé strany národně socialistické.²⁵⁵

²⁵⁵ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Vládní krize - únor 1948“, inventární číslo 93, signatura P 31/11, karton 31.

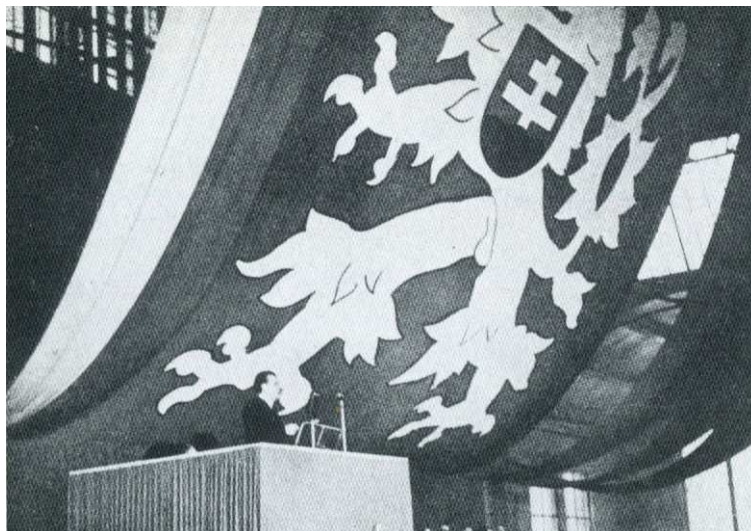

Příloha 6: Manifestace na Staroměstském náměstí 21. února 1948.

Příloha 7: Projev Klementa Gottwalda na Staroměstském náměstí 21. února 1948.²⁵⁶

²⁵⁶ Fotografie pochází z knihy Jaromíra Smutného *Svědectví prezidenta kancléře* (Praha: Mladá fronta, 1996. 339 s. ISBN 80-204-0567-4).

Příloha 8: Projev Klementa Gottwalda na sjezdu závodních rad 22. února 1948.

Příloha 9: Hlasování delegátů tamtéž.²⁵⁷

²⁵⁷ Fotografie pochází z knihy Jaromíra Smutného *Svědectví prezidenta...*

Papír pokrokovému tisku.
 64. v ú ČTK P r a h a 24.února. Osazenstvo jihočeských papíren závodu
 Větrní se usneslo na celozávodní schůzi 21.února 1948 jedno-
 myslně nedodávat rotační tiskový a jiný papír rozbíječům odborové
 a národní jednoty, k účelům politických stran, jejichž ministři
 podali demisi. Vyrobený papír bude dán k dispozici především
 odborářskému a pokrokovému tisku, který ochrání lidově demokratický
 režim. - František Laštovička v.r., předseda odborové skupiny ROH.-
 Pavel Kautský, v.r. předseda závodní rady. vor/ne

Příloha 10: Rozhodnutí o nedodání papíru deníkům nekomunistických stran.²⁵⁸

Příloha 11: Manifestace na Václavském náměstí dne 25. února 1948.

Příloha 12: Prezident Beneš jedná 25. února 1948 s komunisty.²⁵⁹

²⁵⁸ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - Zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 458 „Zprávy ČTK 23.2.-24.2. 1948“.

²⁵⁹ Fotografie pochází z knihy Jaromíra Smutného *Svědectví prezidenta...*

Domácí zpravodajství ČTK. =====		-26-	25.II.1948. 18.05
<u>Druhá vláda Klementa Gottwalda</u>			
21.	je složena takto :		
	Gottwald Klement	předseda vlády	
	Zápotocký Antonín	náměstek předsedy vlády	
	Laušman Bohumil	" " "	
	Široký Vilian	" " "	
	Masaryk Jan	ministr zahraničních věcí	
	Svoboda Ludvík, arm. gen.	ministr národní obrany	
	Gregor Antonín dr	ministr zahraničního obchodu	
	Nosok Václav	ministr vnitra	
	Dolenský Jaromír dr	ministr financí	
	Nejedlý Zdeněk, univ. prof. dr	ministr školství a osvěty	
	Čepička Alexej dr	ministr spravedlnosti	
	Kopecký Václav	ministr informací	
	Fierlinger Zdeněk	ministr průmyslu	
	Đuriš Julius	ministr zemědělství	
	Krejčír František	ministr vnitřního obchodu	
	Petr Alois	ministr dopravy	
	Šlechtá Emanuel, dr ing.	ministr techniky	
	Neuman Alois dr	ministr pošt	
	Erban Evžen	ministr sociální péče	
	Plojhar Josef	ministr zdravotnictví	
	Jankovcová Ladmila ing.	ministr země výživy	
	Šrobár Vavro dr	ministr pro sjednocení zákonů	
	Clementis Vladimír dr	státní tajemník v ministerstvu zahraničních věcí	
	Ševčík Ján dr	státní tajemník v ministerstvu národní obrany.	
	jr.	vd/bj	

Příloha 13: Vláda Klementa Gottwalda po přijetí demise dne 25. února 1948.²⁶⁰

²⁶⁰ NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - Zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 459 „Zprávy ČTK 25.2.-26.2. 1948“.

Příloha 14: Klement Gottwald se vrací z Hradu na Václavské náměstí.

Příloha 15: Znovu Klement Gottwald, tentokrát oznamující davu jmenování nové vlády.²⁶¹

²⁶¹ Fotografie pochází z knihy Jaromíra Smutného *Svědectví prezidentova...* .

55. Akční výbor zaměstnanců pražského Hradu.
 s p ČTK P r a h a 27. února. Zástupci všech složek a organizací
 v kanceláři prezidenta republiky ustavili 25. t. m. akční výbor,
 který, jak praví ve svém prohlášení – stojí pevně za novou vládou
 Klementa Gottwalda na cestě k uskutečnění socialismu a pokroku, k
 lepším zítřkům národa a celé Československé republiky. "Voláme
 všechny zaměstnance v kanceláři prezidenta republiky! praví se v
 závěru prohlášení, "k plnění jejich povinností a vybízíme je ke
 svornosti a spolupráci, k zajištění klidu a pořádku v našem úřadě.
 Ať žije Československá republika, ať žije prezident dr. Edvard
 Beneš, ať žije Klement Gottwald a jeho nová vláda, ať žije
 československo-sovětské přátelství!" ke/no

Příloha 16: Oznámení o založení akčního výboru v KPR.²⁶²

Příloha 17: Nová vláda složila 27. února 1948 slib do rukou prezidenta Beneše.²⁶³

²⁶² NA, fond 312/0/1 „ČTK Praha - Zpravodajské zprávy 1945-1956“, karton 460 „Zprávy ČTK 27.2.-29.2. 1948“.

²⁶³ Fotografie pochází z knihy Jaromíra Smutného *Svědectví prezidentova...*

PŘÍLOHY

Přehled o personálních změnách v KPR v době od 1.III.1948 do 26.III.1949.			
Do stavu zaměstnanců přibylo:			
1/ novým přijetím	24 osob		
2/ převedením z jiných úřadů	32 "		
3/ převedením do regul.služ.poměru	85 "		
celkem		141 osob.	
Ze stavu zaměstnanců ubylo:			
1/ pensionováním	19 osob	z toho na návrh AV	1
2/ převedením do jiných úřadů	14 "		6
3/ zrušením služebního poměru	4 "		3
4/ resignací	1 "		
5/ úmrtím	3 "		
6/ na bezplatné dovolené	1 "		
7/ službu konají u jiných úřadů a dosud nebyli převedeni	4 "		
8/ zatčení	3 "		
9/ převeden do výroby	1 "		
10/ nekoná službu	1 "		
celkem		51 osob	10
Celkový počet provedených jmenování zaměstnanců KPR po 1.III. 1949			
			191 osob.

Příloha 18: Podle tohoto dokumentu bylo z KPR „vyakčněno“ pouze 10 osob.²⁶⁴

²⁶⁴ AKPR, fond „KPR“, inventární číslo 2118, signatura 213 182, karton 497 „A) Organizace“.

Lékaři o chorobě dr. Edv. Beneše.

Sezimovo Ústí, 3. září.

Lékaři, ošetřující bývalého presidenta republiky dr. Edv. Beneše, univ. prof. MUDr. Kristian Hynek, univ. prof. MUDr. Kamil Henner a primář dr. Jelínek vyličili zpravodaji ČTK nemoc dr. E. Beneše takto:

Podle záznamů z doby exilu dr. Beneše za druhé světové války se ukázaly první příznaky nemoci již v Anglii roku 1943. President tehdy začal trpět občasným zvýšením krevního tlaku a menšími závratěmi.

V červenci minulého roku nabyla choroba po prvé povážlivější formy. Dr. Beneš byl postižen úžehem, když na legionářském sjezdu v Praze stál po několik hodin na slunci s nepokrytou hlavou. Nato se dostavila nevolnost, únava, slabost levé ruky a nohy a president musel zůstat na lůžku. Byl nucen odložit i svoji cestu do Topolčianek. Když příznaky choroby ustoupily a dr. Beneš přece jen odjel, musel i v Topolčiankách ulehnout. Tam se u něho po prvé dostavila porucha řeči.

Začátkem srpna tohoto roku se cítil dr. Beneš velmi dobře. Dne 19. srpna se však projevila jeho choroba, t. j. kornatění mozkových cév, v plné síle. Dostavila se opět porucha řeči, spojená s poruchou hybnosti a polykání, a to zcela náhle bez zjevné příčiny. Porucha pohybování a polykání se upravila, porucha řeči však zůstala. V noci na pondělí 30. srpna se stav nemocného silně zhoršil. Nastala krize a dr. Beneš upadl do bezvědomí.

V pondělí ráno přijel do Sezimova Ústí profesor dr. Hynek a o poledni prof. dr. Henner, kterého prof. dr. Hynek povolal. Oba profesori spolu s primářem dr. Jelínkem, který nemocného již ošetřoval, našli nemocného při částečném vědomí a zdálo se, že nemoc ustupuje a nastává obrat k lepšímu, byť byl nemocný stížen tentokrát obrnou pravé strany těla. Nemohl mluvit, ale rozuměl a plnil výzvy lékařů, pokud mohl. Protože teplota nemocného v noci stoupla, použili lékaři penicillinu, aby zabránili případnému zápalu plic. Nemohli však zabránit rozvinutí hlubokého bezvědomí, ze kterého se již nemocný neprobral. Chvilími se zdálo, že jeho stav se přece jen lepší. V úterý odpoledne začal slábnout i jeho krevní oběh, krevní

tlak klesal a ukázala se nepravidelnost srdeční činnosti, až do té doby úplně normální. Po zásahu lékařů se činnost srdce upravila. Přesto nemohli lékaři zaručit, že nemocný přečká noc. Přece však se jim podařilo zvednout krevní tlak nemocného a ve středu poznovu vyrovnávali jeho nepravidelnou srdeční činnost. I krevní tlak se poněkud zvýšil, ale vědomí se nevrátilo. Nález na plicích při použití penicillinu zůstal na-
prsto čistý.

Lékaři zdůrazňují, že intelekt nemocného nebyl nikdy jeho chorobou porušen a stejně tak, že zůstala nedotčena jeho soudnost. U dr. Beneše nebyly konstatovány žádné příznaky choroby ledvin a stejně tak se u něho nikdy neobjevila cukrovka. Lékaři také zdůrazňují, že vzhled nemocného zůstal dobrý. Nemocný byl klidný, a i když nemohl mluvit, vyjadřoval důvěru ve své uzdravení. Ani v jeho fysiognomii nedošlo ke změnám, což nasvědčuje tomu, že neměl bolesti.

Příloha 19: Lékařská zpráva sepsaná po smrti prezidenta Beneše.²⁶⁵

Příloha 20: Takto viděli situaci v ČSR redaktoři francouzského listu Le Pays 26. 2. 1948.²⁶⁶

²⁶⁵ AKPR, fond „President dr. Edvard Beneš“, inventární číslo 1820, signatura 125 436, karton 356 „Úmrtí“.

²⁶⁶ AÚTGM, fond „Edvard Beneš“, III. oddíl (1945-1948), „Výstřižky o Edvardu Benešovi“, inventární číslo 566, signatura P 117/2b, karton 117.